

**Západočeská univerzita v Plzni  
Fakulta filozofická**

**Diplomová práce**

**”Davový člověk” a problémy komunikace  
Barbora Černá**

Plzeň 2017

**Západočeská univerzita v Plzni**  
**Fakulta filozofická**

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Teorie a filozofie komunikace

**Diplomová práce**  
**”Davový člověk” a problémy komunikace**  
**Barbora Černá**

*Vedoucí práce:*

PhDr. Jana Černá, Ph.D., Katedra filozofie  
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

*Plzeň, duben 2017*

.....

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Janě Černé Ph.D., vedoucí této diplomové práce, za její cenné rady a za čas, který mi věnovala, a svému příteli Luděkovi Červenému za poskytnutou podporu.

## Obsah

1 Úvod.....	4
2 Gustave Le Bon.....	7
2.2 Charakteristika davu.....	8
2.3 Vlastnosti davu.....	10
2.4 Klasifikace davu.....	11
2.3.1 Zločinné davy.....	12
2.3.2 Porotní soudy.....	12
2.3.3 Voličské davy.....	12
2.3.4. Parlamentní shromáždění.....	13
2.4 Davová komunikace.....	13
2.4.1 Komunikace v davu.....	13
2.4.2 Komunikace k davu.....	14
2.5 Vůdci davu.....	16
2.6 Nepřímé ovlivnění davu.....	17
2.7 Reflexe Le Bonova díla.....	19
3 William McDougall.....	20
3.1 <i>Hormic psychology</i> a teorie instinktů.....	21
3.1.1 Sociální instinkt.....	23
3.2 Fenomény působící ve skupině.....	24
3.3 Dav v rámci klasifikace sociálních skupin.....	25
3.3.1 Davová komunikace.....	27
3.4 Specifika organizovaných skupin.....	28
3.5 Reflexe McDougallova díla.....	29
4 Sigmund Freud.....	31
4.1 Konstitutivní složky lidské psychiky.....	32
4.2 Freudovo hodnocení předchozích davových koncepcí.....	36
4.3 Společenská situace.....	38
4.4 Teorie davu.....	39
4.5 Komunikace v davu.....	42
4.6 Reflexe Freudova díla.....	43

5 Elias Canetti.....	45
5.1 Klasifikace masy.....	46
5.2 Typy masy.....	47
5.3 Dynamika masy.....	50
5.4 Sémiotické pojetí masy.....	53
5.4.1 Oheň jako jeden z masových symbolů.....	53
5.4.2 Canettiho pojetí symbolu.....	55
5.5 Analýza příkladu komunikace v mase.....	56
5.6 Komunikace k mase jako aspekt moci.....	57
5.6.1 Rozkaz.....	57
5.6.2 Další komunikační prostředky.....	59
5.7 Reflexe Canettiho díla.....	59
6 José Ortega y Gasset.....	62
6.1 Společenská situace a vzpoura davů.....	64
6.2 Analýza pojmu „davový člověk“.....	65
6.3 Aristokrat jako protiklad davového člověka.....	68
6.4 Krize soudobé společnosti.....	70
6.5 Komunikace jako prostředek k ovládnutí davu.....	71
6.6 Reflexe Ortegova díla.....	72
7 Závěr.....	74
8 Zdroje.....	77
9 Resumé.....	81

# 1 Úvod

Situace, kdy se na jednom místě shromáždí větší počet lidí, který projevuje za určitých okolností výraznější dynamiku, než by projevovali samostatní jednotlivci, vzbuzoval pozornost a zájem již od té doby lidského vývoje, kdy byla lidská sídliště dostatečně hustě obydlená, aby tato seskupení mohla vzniknout. Čím více se zvětšuje hustota obyvatel a čím větší mají lidé možnost se setkávat a interagovat spolu, tím je tento fenomén výraznější a stává se předmětem odborného zájmu. Již ze starověku se zachovaly texty, v kterých je řešena problematika davového chování, omezují se však spíše na deskripci a praktický význam těchto jevů (například Caesarovy *Zápisky o válce galské*). Od 19. a počátku 20. století se však fenoménu davových jevů začínají věnovat odborníci z řad vědců - lékaři, antropologové a filozofové, kteří odlišili dav od pouhého fyzického seskupení jedinců a usilovali o hlubší prozkoumání podstaty a příčin tohoto fenoménu.

První práce věnované tématu pracovaly se změnami chování v davu jakožto psychiatrickým fenoménem „epidemické duševní choroby“<sup>1</sup>. Změny chování, které byly pozorovány u jedinců v davu, byly považovány za příznaky psychózy, která napadala všechny přítomné, po rozpadu skupiny tyto příznaky opět odezněly. Tyto úvahy měly však pouze teoretický ráz, nebyly navrženy žádné možnosti léčby této „epidemie“. Další z výchozích oblastí zájmu o hromadné jevy byla kriminologie a právo, neboť dav inklinuje k zločinnému jednání více, než by tomu bylo u jednotlivce ve stejné situaci. Takové myšlenky přispěly k rozlišení skupinového a davového chování, které se liší podmínkami vzniku a specifickými projevy i dynamikou.

V druhé polovině 19. století dochází k rozvoji společenských věd – psychologie, sociologie, antropologie a na přelomu 20. století se začínají diferencovat na jednotlivé disciplíny, z nichž některé se počínají hromadnými psychickými jevy zabývat více do hloubky, například sociální psychologie, sociologie společenských skupin, či humánní etologie. Vyrůstá také význam komunikace, která se během davových jevů uskutečňuje. Vývoj moderních technologií umožnil komunikovat většímu množství lidí na větší vzdálenost a tudíž s větším účinkem, než dříve. Specializace disciplín umožnila diferencovat dva základní typy komunikace, která má na davy vliv. Jednak je to komunikace mezi jednotlivci uvnitř davu, která je studována spíše z psychologického hlediska neboť předpokládá zachování jistých prvků individua, které umožňují informaci předávat, případně během předávání modifikovat.

1 MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 26 – 27.

Na druhé straně existuje sociologické hledisko, které vnímá dav jako jednotnou masu, v které se rozdílují mezi jednotlivci stírají, a soustřeďuje se spíše na komunikaci k davu jakožto celku ať již z pozice jednotlivce nebo jiné skupiny. Tyto přístupy však nejsou striktně oddělené a v textech jsou různými způsoby kombinovány. I práce z tohoto období mají však podobu teoretických úvah, empirické výzkumy a experimenty začaly vznikat až po 2. světové válce. Právě v té době, kterou Oldřich Mikšík nazývá obdobím „spekulativních výkladů“<sup>2</sup>, vznikají díla autorů, kterými se zabývá tato práce.

Autoři, kterými se diplomová práce zabývá, patří k známým badatelům v oblasti, byť žádný z nich neomezoval svůj zájem pouze na problematiku davů, ale věnovali se také dalším společenským a psychickým fenoménům. Usilovali o vytvoření ucelené teorie, která by odhalila základní principy tvorby davu, podmínky jejich vzniku a důsledky výskytu ve veřejném prostoru. Kromě těchto autorů v uvedeném období samozřejmě tvořili i mnozí jiní, například Edward A. Ross, Dean E. Martin, Pasquale Rossi nebo Gabriel Tarde, kteří rovněž přispěli k problematice hromadných psychických jevů. Vybraní autoři však tvoří spektrum možných přístupů k oné problematice od medicíny, přes psychologii, sociologii, antropologii, filozofii, až po pojetí z pohledu spisovatele beletrie. Kromě toho věnovali alespoň část svého díla otázce davové komunikace, jejíž zhodnocení je jedním z cílů práce. Ve svých dílech také jeden na druhého odkazují, byť netvoří přímou názorovou linii. Každý z nich věnoval jednu svou knihu právě zkoumání davů a mas, podle data jejich vydání jsou v této práci seřazeni. Gustave Le Bon je autorem *Psychologie davu* (1895), u Williama McDougalla je stěžejním dílem *The Group Mind* (1920), Sigmund Freud se kolektivním chováním zabývá především v díle *Psychologie masy a analýza Já* (1923), v případě José Ortegy y Gassetta se jedná o *Vzpouř davů* (1930) a Elias Canetti vytvořil dílo *Masa a moc* (1960). Koncepty těchto autorů budou interpretovány a vzájemně srovnávány s důrazem na problematiku komunikace.

Každý z autorů používá termín dav poněkud odlišným způsobem, respektive se v dílech vyskytují pojmy dav, masa nebo také skupina v podobných, avšak ne shodných okolnostech, přičemž interpretaci ještě znesnadňuje fakt, že práce jsou psány ve čtyřech jazycích. V českém prostředí se také liší terminologie používané před rokem 1989 a po něm<sup>3</sup> (například *Psychologie davu* byla poprvé přeložena roku 1897 a zatím poslední překlad pochází z roku 2016). Obecně se v společenskovědním prostoru odlišuje dav a masa v tom smyslu, že dav je

2 MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 28.

3 SMOLÍK, J. *Psychologie davů na počátku 21. století* In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 133.



vnímán jako dynamičtější útvar, který vzniká na základě konkrétní situace a zpravidla nemívá dlouhé trvání. Výrazněji v něm dochází k snížení racionality, sebekontroly a emoční stability jedinců. Ve srovnání s tím je masa považována za dlouhodobější a stabilnější jednotku. Je více utvářena vlivem médií, masové kultury a dalších společenských nástrojů manipulace, které se snaží dosáhnout unifikace masy<sup>4</sup>. V souvislosti s touto problematikou se v českém prostředí objevují také termíny „hromadné psychické jevy“, „kolektivní chování“, „kolektivní dynamika a podobně. Pojem skupina má v sociologii širší užití, nemusí nutně souviset s problematikou davů a je-li v ní použita, je třeba blíže specifikovat, o jaký typ skupiny se jedná. V této práci bude převážně respektován pojmový aparát jednotlivých autorů, v obecných částech bude dodržováno zde naznačené pojetí.

Cílem práce je představit koncepce vybraných autorů v diachronní perspektivě v rámci kulturního a společenského kontextu a tyto koncepce srovnat. Zároveň bude v těchto koncepcích vyzdvížena problematika komunikace a to se zaměřením na výše uvedenou distinkci sociologického a psychologického pohledu. Hypoteticky se lze domnívat, že autoři vnímali odlišně komunikaci k jednotlivým osobám v davu a komunikaci k davu jakožto celku, což by pomocí komparace a kompilace mělo být potvrzeno či vyvráceno.

4 SMOLÍK, J. Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 133.

## 2 Gustave Le Bon

Za inovátora teoretického zkoumání hromadných psychických jevů na poli společenských věd je považován Gustave Le Bon. Od jeho myšlenek se odvíjí většina prací, zabývajících se tímto tématem od konce 19. století, ať už je rozvíjí nebo se proti nim vymezuje. Přestože se stal známým právě díky své davové psychologii, byl to všestranně činný badatel, jehož přínos nelze omezovat pouze na jednu teorii.

Charles-Marie Gustave Le Bon se narodil v roce 1841 do francouzské středostavovské rodiny, která byla společensky a politicky činná, mohl tedy brzy být svědkem toho, jak nesnadné je orientovat se v názorových proudech, které ve Francii soupeřily o moc ve století, kdy jeden státní převrat následoval druhý.<sup>5</sup> V Paříži vystudoval medicínu a vydal své první dílo o zdánlivé smrti (*La mort apparente et inhumations prématurées*), které podnítilo odbornou debatu na toto dosud opomíjené téma.<sup>6</sup> Když Francie za vlády Napoleona III. vstoupila do války s Pruskem, nastoupil Le Bon do armády jako lékař a během své služby pozoroval chování vojáků v armádě, při ústupu i po porážce Francie, které také zohlednil ve svých psychologických spisech.<sup>7</sup> Po návratu do Paříže byl v roce 1871 svědkem převratu Komuny, která svrhla monarchii a nastolila Třetí republiku za cenu obrovských ztrát na životech i kulturních památkách. V této době se začal rodit jeho zájem o davové chování a také antipatie k socialismu kvůli jeho nerealistickým idejím, kterými ovlivňoval nižší vrstvy obyvatelstva.

V následujících letech dal Le Bon přednost cestování. Ve státních službách procestoval francouzské kolonie, navštívil Indii, Blízký východ i severní Afriku, kde poznával cizí kultury, o kterých napsal množství antropologických studií.<sup>8</sup> Věnoval se archeologii, historii, ekonomii, politologii a kulturním vědám obecně, svými texty navázal na práce Charlese Darwina a Herberta Spencera, rozvinul teorii biologického determinismu aplikovanou na sociální skupiny a vývoj civilizací (*Les Premières Civilisations de l'Orient*), kromě nich se inspiroval také myšlenkami svých současníků Émila Durkheima, Gabriela Tardeho a dalších odborníků.<sup>9</sup>

Na přelomu 19. a 20. století se již intenzivně věnoval studiu psychologie, ke které se dostal

5 WIDENER, A. *Gustave Le Bon, the Man and His Works*, s. 25.

6 TUREK, P. O Autorovi In LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 153.

7 WIDENER, A. *Gustave Le Bon, the Man and His Works*, s. 27.

8 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 132.

9 BARNES, H. E. "A Psychological Interpretation of Modern Social Problems and of Contemporary History: A Survey of the Contributions of Gustave Le Bon to Social Psychology." *The American Journal of Psychology*, 31/4, 1920, s. 333.

skrze zájem o výchovu (*Psychologie de l'éducation*), a vytvořil velké množství spisů o chování člověka ve společnosti, státním a politickém uspořádání či prognózy vývoje Evropy a světa, kde se promítají jeho zkušenosti z revoluční Francie, evropských válek i života primitivních<sup>10</sup> kultur.<sup>11</sup> V této době, konkrétně v roce 1895, vychází jeho nejznámější dílo *Psychologie davu* (*Psychologie des Foules*, v Česku vyšla poprvé v roce 1897 pod názvem *Duše davů*), které se záhy stalo velmi populární a bylo přeloženo do mnoha jazyků. Přestože byl Le Bon velmi literárně a vědecky činný, kromě sociálních věd se věnoval také fyzice, v které dosáhl nemalých úspěchů, mimo svou vlast je znám prakticky jen jako autor *Psychologie davu*.

## 2.2 Charakteristika davu

Gustave Le Bon si uvědomuje sociální změny ve své době a domnívá se, že kromě vědeckých objevů a změny náboženských a politických poměrů je jednou z hlavních, dokonce nejvýznamnější, příčinou těchto změn jsou davy. Tato tendence podle něho bude v budoucnu ještě zesilovat, neboť vstupujeme do věku davů.<sup>12</sup> Státy, instituce a skupiny, které byly dříve řízeny malými skupinami elit, jsou v moderní době<sup>13</sup> ovládány vůlí davů. Jelikož v povaze davů je nad svým jednáním příliš nepřemýšlet, spíše přistupovat k činům, avšak s o to větší razancí, je jen málo věcí, které tlaku jejich vůle mohou odolat. Svým předchůdcům v oblasti psychologie vyčítá, že se studiem davů zabývali z odstupu a brali v potaz pouze následky jejich ničivých činů, nicméně stejný odstup bude v budoucnu vyčítán i Le Bonovi (viz strana 60). Dosud byly davy považovány za destruktivní sílu, jejichž jedinou pozitivní úlohu bylo možno vidět v tom, že uspíšily pád již dříve narušených struktur a napomohly tak vytvoření nových.<sup>14</sup> Le Bon však upozorňuje na to, že se davy mohou zachovat i ctnostně, či hrdinsky, nicméně v porovnání s jinými soudobými autory jako byli C. H. Cooley nebo G. Tarde nepojímá davy podle Petruskova hodnocení jako příliš pozitivní fenomén.<sup>15</sup> Vychází z teorie delikventních davů, jejímž autorem je kriminolog Scipio Sighele, a tuto teorii aplikuje

10 Primitivní kultura, respektive společnost je v této práci pojímána v obecném antropologickém smyslu společnosti, jejíž sociální struktura se nám jeví jednoduchá, technologické a ekonomické činnosti zaostalé a kulturní vyspělost podřadná. (MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník*, s. 3246)

11 TUREK, P. O Autorovi In LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 153-154.

12 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 7.

13 Moderní doba je zde chápána jako protiklad kultury orientované na tradice, pojem charakterizující racionalisticko scientistickou orientaci světové kultury a civilizace. (MALINA, J. . a kol. *Antropologický slovník*, s. 2563)

14 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 9.

15 PETRUSEK, M. a kol. *Dějiny sociologie*, s. 68.

na davy obecně.<sup>16</sup>

Le Bonova teorie je inovativní v tom smyslu, že dav nevnímá pouze jako seskupení většího množství lidí v jeden čas na jednom místě, nýbrž se domnívá, že za těchto podmínek dochází uvnitř davu k vytváření nových a specifických psychických vlastností, které dohromady autor nazývá "kolektivní duše" nebo také "duše davu"<sup>17</sup>. Uskupení, které disponuje duší, nazývá potom psychologický dav, který odlišuje od fyzického davu, který je charakterizován pouze fyzickou přítomností na určitém místě, zatímco pro vznik psychologického davu je třeba určitých podmínek. Na rozdíl od fyzického není nutností přítomnost většího množství lidí, nýbrž stačí stejné psychické rozpoložení, aby se jedinec stal součástí takového typu davu. To, co umožní se jím stát, je ochota podvolit se stejným myšlenkám a stavům mysli, aby mohla vzniknout psychická jednota. Příčinou této jednoty je, že dav umožní, aby v jedinci převládla nad vědomím nevědomá část duše, která je u všech stejná, proto se chovají, jako by byli jedním celkem.<sup>18</sup> V textu *The Psychology of Revolution* uvádí Le Bon ještě jednu teorii změny chování, a to, že v člověku existuje větší množství Já, které za určitých relativně stabilních vnějších podmínek vytváří osobnost, pokud se však sociální podmínky výrazně změní (např. při revoluci), změní se i osobnost.<sup>19</sup> Tento proces neumí obecně vzato sociologie zcela přesvědčivě vysvětlit a názory na ni se různí, Le Bon se zaměřuje spíše na jeho negativní dopady z pohledu jednotlivce, ale navazující autoři poukazovali i na jisté pozitivní aspekty.<sup>20</sup> Důvody, proč jsou lidé ochotni se působení davu poddat, jsou podle Le Bona tři. V první řadě je to pocit moci, který se davu zmocňuje díky jeho velikosti. Dav má sílu vykonat věci, které by samotný jedinec udělat nemohl jednak vinou nedostatečné síly a vlivu, jednak proto, že mu v tom brání rozum a pocit zodpovědnosti. Druhým důvodem je psychická nákaza, která zapříčiňuje přenos psychických stavů na všechny členy masy a vznik přesvědčení, která mohou být i v protikladu s individuálním přesvědčením jedince, přesto je přijímá za své. Nejdůležitějším prvkem je podle Le Bona sugestibilita, která způsobuje, že jedinec přebírá nálady, názory a cíle masy a jedná neuvědoměle.<sup>21</sup> Výsledkem těchto tří vlivů je převaha iracionálních pudů nad intelektem jedince.

16 KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 179-180.

17 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 13.

18 Tamtéž, s. 16-17.

19 LE BON, G. *The Psychology of Revolution*, s. 42.

20 BORCH, Ch. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 277.

21 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 19.

## 2.3 Vlastnosti davu

Le Bon podotýká, že vlastnosti davu nejsou pouze průměrem či součtem vlastností jeho členů, nýbrž jeho utvoření vznikají vlastnosti nové, které jsou ve svém základu společné všem davům. V první řadě upozorňuje na dráždivost, která je u davů mnohem vyšší, než u průměrného jedince.<sup>22</sup> Dav nepodléhá kontrole rozumu a snadno podléhá svým pudům, které bývají velmi proměnlivé. V tomto ohledu přirovnává Le Bon dav k jiným iracionálním bytostem, za něž považuje příslušníky primitivních národů, ale také ženy, které pokládá za přirozeně nerovnocenné mužům indoevropského původu, což detailněji rozebírá v díle *Psychologické zákony vývoje národů* a zakládá na argumentu fyzické odlišnosti, jakožto vědecky podloženém a nepopíratelném faktu.<sup>23</sup> V jeho době se však jednalo o běžný názor.<sup>24</sup> Kromě pudů podléhá dav také idejím, přijatým mimo něj, například od vůdce, či řečníka. Vzhledem k jeho sugestibilitě k tomu dochází často. Pokud se dav na takovou ideu upne, nezajímá se o její pravdivost či morální hodnotu, touží dosáhnout cíle, který je s ní spjatý a pokud narazí na překážku, projeví se jeho zuřivost a ničivost.

Toto snadné podlehnutí idejím se často projevuje tím, že jedinci v davu, aniž by si to uvědomili, přijímají do mysli stejný obsah, často v podobě obrazu, který považují za svůj vlastní smyslový vjem, o jehož pravdivosti jsou neochvějně přesvědčeni, přestože u nich chybí logická návaznost.<sup>25</sup> Le Bon k tomu podotýká, že tato tendence může být překážkou při svědectví u soudu, a zároveň doplňuje několik příkladů, mimo jiné i toho, jak z podobných situací hromadné sugesce určitého vjemu vznikají legendy o nadpřirozených událostech.<sup>26</sup> Dav má kromě sugestibility také sklony k přehánění události a hyperbolizaci obecně. Zároveň si však autor všímá zjednodušování informací, neboť jak již bylo zmíněno, intelektuální úroveň v davu klesá a také přenos složitějších informací by byl na škodu jeho akceschopnosti. Vlivem těchto tendencí, tak bývají masy často impulzivní a extrémně naladěné.<sup>27</sup>

Když má tedy dav vytvořen nějaký názor, přestože může být za krátkou dobu vystřídán názorem naprosto jiným, nesnese, aby někdo tomuto názoru odporoval. Le Bon doporučuje, aby jedinec, který je nucen se názorově střetnout se silou davu, se nepokoušel rozumně argumentovat, ale spíše se pokusil mu vsugerovat jinou myšlenku, která by odvedla

22 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 22.

23 LE BON, G. *Psychologické zákony vývoje národů*, s. 6-7.

24 SMOLÍK, J. Doslov: *Psychologie davů na počátku 21. století* In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 135.

25 MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 32.

26 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 28 – 29.

27 SMOLÍK, J. Doslov: *Psychologie davů na počátku 21. století* In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 137.

pozornost, či počkal, až k tomu dojde samovolně.<sup>28</sup> K tomuto přesvědčení ho vede domněnka, že dav svou energii brzy vyčerpá a vrátí se zpět k zavedeným pořádkům a každodenním starostem. Tvrdí, že přestože je dav tvůrcem revolucí, ve své podstatě smýšlí konzervativně. Mezi vlastnosti davu řadí Le Bon i mravnost, ihned však upozorňuje, že mravnost davu se od mravnosti jedince liší v tom, že nadšení davů pro určitý mravní ideál bývá mnohem intenzivnější, než u jednotlivce, avšak o to kratší má trvání.<sup>29</sup> Dav může být schopen velkého ničení stejně jako velkého hrdinství, za určitou dobu však převládnou opět morální hodnoty jednotlivců.

## 2.4 Klasifikace davu

Uvedené vlastnosti jsou typické pro davy obecně, Le Bon však vymezuje několik druhů davů, jejichž vlastnosti se ve své míře liší, případně se objevují vlastnosti nové. Základní rozdělení vytváří na základě rasové, respektive národnostní homogenity, neboť homogenita podle něho představuje prostředek moci.<sup>30</sup> Davy stejnorodé poté rozlišuje na sekty, kasty a třídy, zatímco davy různorodé na anonymní a neanonymní, jimiž se rozumí například parlamenty, poroty apod. Autor se domnívá, že národnostní příslušnost má v psychice lidí tak silnou roli, že může do jisté míry nahradit vlastnosti vzniklé při utvoření davu, respektive specifické vlastnosti davu určitého národa nahradí vlastnosti davu různorodého.<sup>31</sup>

Jedinci stejného národa se dále liší svou výchovou, zaměstnáním, majetkovými poměry, ale pokud sdílí jednotné přesvědčení, vytvářejí sektu. Le Bon zde nepoužívá pojem sekta v moderním smyslu uzavřené náboženské skupiny s přísnou hierarchií<sup>32</sup>, nýbrž ji chápe v širším, nejen náboženském smyslu. Druhým stupněm homogenity, který je posílen o stejné životní podmínky, zaměstnání a majetek, je kasta, kam jsou zařazeny církve a armády. Třída, jakožto třetí typ davu nevytváří důraz na společné přesvědčení, ale o to více podobné jsou původ, výchova a hodnoty, které utvářejí stejný životní styl. Smolík upozorňuje na to, že „členění do třídních davů však nebere v potaz vertikální sociální mobilitu, která nabourává statický pohled na sociální hierarchii v rámci jednotlivých společností.“<sup>33</sup>

Mikšík pojímá rozdělení na základě homogenizace z jiného úhlu než sám Le Bon, když dělí

28 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 35 – 36.

29 Tamtéž, s. 38.

30 LE BON, G. *Psychologické zákony vývoje národů*, s. 17.

31 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 115.

32 MALINA, J. a kol. *Antropologický slovník*. s. 3552.

33 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 145

skupinu na vlastní dav a posluchačstvo, přičemž je zde kritériem míra zasažení duší davu, která u poslouchající části není tak velká, aby vyvolala vlastnosti typické pro jádro davu.<sup>34</sup>

V další části kapitoly autor vybírá několik typů davů nazvaných podle činnosti, kterou provádějí. Zde se již tolik nevěnuje teoretické analýze, nýbrž dává větší prostor praktickým příkladům.

### 2.3.1 Zločinné davy

Le Bon uvádí na prvním místě zločinné davy, přestože podotýká, že nazvat dav původcem zločinu je možné jen z vnějšího pohledu, ve skutečnosti je dav natolik ovlivněn ideou či přesvědčením a pod vlivem náказы, že jedná převážně automaticky a neuvědomuje si, že páchá zločin tak, jako by si to uvědomoval jednotlivec, u kterého má regulační funkci svědomí. Vliv zde má i to, že dav ve většině případů za své jednání není hnán k odpovědnosti.

### 2.3.2 Porotní soudy

Autor zde uvádí jako typ davu také poroty, které určují vinu obžalovaného u soudu, což je jev, který se v českém prostředí nevyskytuje, nicméně ve Francii i jiných zemích má tradici a jelikož porotci jsou vybíráni mezi průměrnými občany a je jich dost na to, aby se mezi nimi mohly rozvinout davové vlastnosti, jsou i oni považováni za druh davu. Kromě toho se zde více než jinde projevuje síla řečnického umění, neboť porota je účelně vystavena rétorickým výstupům advokátů, na základě nichž si vytváří názor a činí rozhodnutí. Na rozdíl od zločinných davů porotci nejsou v anonymitě a následky jejich rozhodnutí jsou jasně dané, uplatňuje se zde tedy efekt vědomí odpovědnosti ve skupině, které později psycholog Irwing Janis<sup>35</sup> nazval pojmem „groupthink“.<sup>36</sup> To však neznamená, že jsou méně sugestibilní a iracionální. Toho umí schopný advokát využít a vystavět na základě toho svou řeč. Přesto Le Bon ze svého hlediska funkci porot obhájuje:

*„(...) neexistuje ani jeden případ, ve kterém bych, jsa neprávem obviněn ze zločinu, chtěl mít tu čest raději se soudci než s porotci. U porotců bych měl velkou naději, že budu uznán nevinným, u soudců téměř žádnou.“<sup>37</sup>*

### 2.3.3 Voličské davy

Přestože voliči mají jen omezené možnosti se projevit, přesto u nich lze najít podobné vlastnosti jako u jiných typů davů, především je u nich důležitá sugestibilita, náказа a

34 MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 31.

35 Irwing Janis (1918 - 1990) byl americký psycholog, který se věnoval studiu skupinové dynamiky.

36 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 145.

37 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 127.



lehkověrnost. Kandidát, který si chce získat davy musí mít stejné vlastnosti, jež jsou potřebné u vůdce, kromě toho musí umět davům vhodně lichotit a slibovat jim co nejlepší budoucnost, chce-li se jim zalíbit. K tomu mu pomáhají jednoduchá hesla a nekonkrétní fráze. Ani v tomto případě však Le Bon nenabádá k omezení volebního práva<sup>38</sup>, neboť tvrdí, že průměr zvolených představitelů odpovídá průměru voličů.<sup>39</sup>

#### **2.3.4. Parlamentní shromáždění**

Stejný jev se vyskytuje také v parlamentech. Přestože by se teoreticky mělo jednat o elity, mají poslanci stejné sklony podléhat davové sugesci jako všichni ostatní. Proto dochází k situacím, kdy poslanci hlasováním pod vlivem nákazy odsouhlasí nějaký návrh, poté si však uvědomí, že s ním nesouhlasí, a množstvím dodatků zcela změni jeho původní smysl. V parlamentech není již tak silná role vůdce, předseda má spíše funkci organizační, silněji se projevuje komunikace napříč skupinou a poslanec, který má před ní projev, je stále jeden z celku, i tak ale má schopnost vyvolat nákazu a jiné typicky davové jevy, které budou v další části rozebrány.

## **2.4 Davová komunikace**

### **2.4.1 Komunikace v davu**

Výše uvedené vlastnosti predisponují dav k určitému typu komunikace. Bylo-li řečeno, že davy mají zvýšenou míru sugestibility, a zároveň je jim vlastní zjednodušování a zveličování, je možné rekonstruovat přenos informace uvnitř davu. Pokud se k jednomu členu davu dostane vjem, či myšlenka, přenáší ji na další členy ve svém okolí a poté dále, napříč celou masou, přičemž v průběhu tohoto přenosu dochází ke zjednodušování informace, aby se mohla přenášet rychleji, a zveličování, aby dav zaujala. Jelikož masa uvažuje prostřednictvím obrazů, vytváří se během komunikace jednotný obraz, který všichni sdílejí, a který je spojen s určitou emocí, jež dav spojuje. Le Bon uvádí příklady, z kterých plyne, že účastníci shromáždění nemusí nutně komunikovat mezi sebou. I to, že se jeden z nich k něčemu vyjádří, vede k přebírání informace a dojmu druhými. Autor takto vytvářené ideje dělí na náhodné, které převážně vznikají uvnitř davu na základě nepředvídatelného popudu, a základní ideje, které jsou zpravidla davu předloženy osobou mimo dav, řečníkem, či

38 Le Bon zde hovoří o všeobecném volebním právu, nicméně ženy získaly ve Francii právo volit až v roce 1945.

39 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 135.



vůdcem.<sup>40</sup>

## 2.4.2 Komunikace k davu

Le Bon tvrdí, že většina civilizací je postavena na malém množství základních idejí, které jsou v lidech hluboce zakořeněné, a když se někomu podaří je v nich za určitých okolností oživit, může snadno získat masy na svou stranu.<sup>41</sup> Čím jsou tyto ideje abstraktnější, tím snazší je jejich použití v libovolné situaci, hrozí však nebezpečí, že právě jejich abstraktnost povede k různým pojetím, názorovým střetům a nenávisti v masovém měřítku.<sup>42</sup> Řečník, který se snaží dav ovlivnit, si nejprve musí uvědomit, které faktory dav v daném okamžiku ovlivňují a poté pomocí vhodně zvolených slov a asociací v něm vyvolat požadované obrazy, přičemž pro vytváření abstraktních idejí jsou vhodná nepříliš konkrétní slova a fráze. Není třeba zabývat se rozumovými argumenty, ale o to větší důraz musí klást řečník na vyvolání vhodných obrazů a emocí. Na obrazotvornost davů se působí nejlépe pomocí megalomanských představ, přehánění a zveličování, nikoli postupných kroků, ale nečekaného ohromení, v extrému je možné přirovnat řečníka k hypnotizérovi.<sup>43</sup> K vyvolání silných emocí je třeba silných výrazů. Nejlépe se k tomuto účinku hodí slova, obsahující krátké slabiky, která již ze své podstaty vzbuzují v lidech úctu.<sup>44</sup> Příklady takových slov v češtině by mohly být například „svoboda, „rovnost“ nebo „národ“. Je však třeba taková slova užívat opatrně, neboť se jejich smysl může častým používáním vyprázdnit a ztrácí tak svůj účinek.

Avšak obrazy nemusí mít se slovy přímou souvislost, mohou být vyvolány nepřímo pomocí asociací. Mistry tohoto umění jsou představitelé církvi a náboženští fanatici, neboť náboženství nesouvisí nutně s bohem, nýbrž s vlivem autority, která se staví do role prostředníka mezi bohem a masou, a která v ní umí představu boha vyvolat s dostatečně silným účinkem.<sup>45</sup> Le Bon dokonce tvrdí, že každá masa potřebuje náboženství, neboť světský vládce nemůže dosáhnout takové autority, jako má představitel církve, jež se zaštiťuje vůlí boha.<sup>46</sup>

Podobně jako při navozování představ a chování může řečník postupovat i při jejich změně. Pokud dav požaduje změnu, která není z pohledu vůdce žádoucí, je snazší zaměnit slova a

40 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 40.

41 LE BON, G. *Psychologické zákony vývoje národů*, s. 110.

42 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 137.

43 Tamtéž s. 138.

44 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 73.

45 Tamtéž, s. 50.

46 Tamtéž, s. 52.

názvy, než věci samotné, ke spokojenosti davu. Otevřeně nesouhlasit s davem je nebezpečné, ale zvolením vhodných slov lze jeho hrozbu odvrátit.

Vyšším stupněm schopností řečníka je vytvořit v duši davu iluzi. Historie lidstva je plná kolektivních iluzí, pro které byla vytvořena mnohá umělecká díla, ale i obětováno mnoho lidských životů. Přesto ani moderní věda nedokázala masy od sklonu k podléhání iluzím odradit. Dav se chce nechat klamat, pravda ho nezajímá, tvrdí Le Bon.<sup>47</sup> Také varuje před nejmasovější iluzí své doby, socialismem, který má schopnost zaujmout davy, protože jim slibuje nejkrásnější budoucnost, jakkoli je v rozporu s obecnou logikou.<sup>48</sup> Přesto se ani on nemohl rozšířit celosvětově, neboť nedokázal přizpůsobit své ideje rozdílným podstatám různých národů, které nepřímo ovlivňují dav, jak bude vysvětleno v následující kapitole.

Jediné, co může dav přesvědčit o nepravdivosti jeho názoru, je vlastní zkušenost. Jednotlivé generace se dopouštějí stejných omylů právě proto, že nejsou schopny se poučit ze zkušenosti svých předků. Pro to by bylo nutné komplexnější rozumové úvahy, které, jak již bylo řečeno, dav není schopen. Le Bon však nepovažuje nerozumnost davů za čistě negativní jev, neboť je nahrazena nadšením, které se stalo příčinou velkých historických činů, které by rozum nikdy podnitit nemohl.<sup>49</sup>

Většina přesvědčení davu je značně nestálá, nemají tak dlouhé trvání a lze je snadněji změnit. Je však těžké odlišit, která z těchto přesvědčení z pozice vůdce ještě změnit lze, a která jsou již příliš hluboce zakořeněná. Le Bon zde dává za příklad přelom 18. a 19. století ve Francii, kdy jedna generace změnila prostřednictvím revolucí třikrát své sociální, politické a náboženské přesvědčení, jakkoli se tato předtím zdála pevná.<sup>50</sup> Od té doby dochází nejen ve Francii, ale v celé Evropě k častějším změnám názorů, přesvědčení a víry než kdy dříve. Podle autora je první z příčin neexistence obecného paradigmatu, které by bylo natolik silné, aby v masách přetrvalo. Další příčinou je růst davů do takových rozměrů, že neexistuje dostatečná protiváha, která by vyvážila jejich nestálost. Třetím důvodem je rozmach periodického tisku, který do jisté míry nahrazuje řečníky, když masám předkládá názory, jako by byly nezpochybnitelnými fakty, s každým dalším periodikem se však tyto názory mění a čtenáři tak postrádají stabilní myšlenku, kterou by mohli převzít. Tisk tak postrádá autentičnost živého řečnického vystoupení a není schopen vyvolat okamžitou reakci, ale i on je schopen davy ovlivňovat. Hlavním úkolem novinářů tudíž již není informovat o událostech,

47 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 79.

48 LE BON, G. *The Psychology of Revolution*, s. 51.

49 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 83.

50 Tamtéž, s. 107-108.

ale odhadovat, jakou reakci jejich zprávy vyvolají v davu, který se v moderní době stává arbitrem veškerého veřejného dění.<sup>51</sup> Přesto však postupně dochází k čím dál většímu otupění veřejnosti, která je k běžným zprávám lhostejná a k činnosti ji musí vyburcovat schopný řečník.

## 2.5 Vůdci davu

Řečníci, kteří dokáží svými schopnostmi ovlivnit dav natolik, aby podlehl jejich vůli, se mohou stát jeho vůdci (Smolík používá také výrazy demagog a populist<sup>52</sup>). Role vůdce je usnadněná přirozeným sklonem davu podvolit se vedení a následovat autoritu, neboť bez vůdce je příliš iracionální na to, aby se v ní zorganizoval nějaký plánovaný čin.<sup>53</sup> Vůdce se může dostat do čela davu buď jako jeden z něho, který je ovlivněn stejnou ideou a svou snahou o její naplnění vynikl nad ostatní, jako tomu bylo například u Robespiera, nebo je sám autorem nové ideje a dav se vytvoří kolem něho, tak se to povedlo například Mohamedovi při založení islámu.

Tak jako Le Bon nepřipouští u davů rozumové schopnosti, odpírá je také jejich vůdcům a nebojí se hovořit až o šilencích.<sup>54</sup> Ti podle něho ztrácejí všechny ostatní zájmy i pud sebezáchovy a jejich nejvyšším cílem je mučednická smrt. Takový typ vůdce se uplatní v krátkých dynamických akcích, kdy je potřeba dav despoticky ovládnout a podnítit k činu. Podle Barnesese jsou právě tito fanatičtí vůdci původci historických zvrátů a revolucí, protože davy bez vůdce tíhnou ke konzervativnímu chování.<sup>55</sup> Existovali však i takoví vůdci, kteří si udrželi dlouhodobý vliv a stáli u zrodu velkých ideových konceptů, těm již autor přičítá i jisté intelektuální schopnosti, neboť oni a elity okolo nich vytvořené jsou prostřednictvím idejí původci a udržovateli civilizace<sup>56</sup> (podobný názor později rozvine Ortega y Gasset), nejdůležitější je však vytrvalost jejich víry. Takových vůdců nebylo v dějinách mnoho, ale jsou známí i mnoho let po smrti.

Vůdce si dokáže získat dav vlastním zapálením pro danou věc a nejlépe ho podníti k akci vlastním příkladem. Pokud to však není možné, užívá rétorické prostředky. Nejsilnější účinek

51 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 110.

52 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 138

53 LE BON, G. *The Psychology of Revolution*, s. 12.

54 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 84.

55 BARNES, H. E. "A Psychological Interpretation of Modern Social Problems and of Contemporary History: A Survey of the Contributions of Gustave Le Bon to Social Psychology." *The American Journal of Psychology*, 31/4, 1920, s. 339.

56 LE BON, G. *Psychologické zákony vývoje národů*, s. 110.

má prosté tvrzení, které nepotřebuje argumenty či vysvětlování. Skutečný vliv získá tvrzení ale až opakováním jak ze strany vůdce tak uvnitř davu. Opakované tvrzení se uloží do mysli jedinců a je přijato jako nezpochybnitelný fakt. Opakováním se také v davu vytvoří myšlenkový proud, který je počátkem nákazy. Psychologická nákaza je pro Le Bona zajímavým jevem, nachází ji u zvířat i lidí všech národů, dokonce jejímu vlivu přičítá vznik jednotlivých dějinných paradigmat.<sup>57</sup>

Rozvinutím nákazy myšlenky a jejich autoři získávají sílu zvanou prestiž, což je fascinace natolik silná, že nepřipouští pochybnosti či kritiku. Prestiž si lze vytvořit vlastním úsilím skrze svá díla nebo získat prostřednictvím funkce, například soudce nebo důstojníka. Tato prestiž je jen z malé části vytvořená na základě kvalit člověka či artefaktu, převážně je však výsledkem opakování a nákazy, neboť dav si nechce vytvářet vlastní názory a o to ochotněji přebírají již hotové. Vůdci v šíření jeho idejí a prestiže může pomáhat skupina jemu blízké elity, která sdílí jeho zapálení, Le Bon je nazývá „apoštoly“, již díky tomu získají také podíl na moci.<sup>58</sup>

Existuje však ještě jeden typ prestiže, který je na davu nezávislý – Le Bon ji nazývá osobní prestiž. Tou oplývají výjimečné osobnosti, které přirozeně přitahují davy svým charismatem, které je spjaté s tím, že se takové osobnosti stávají nositeli a šířiteli idejí skupiny.<sup>59</sup> Prestiž postupně roste s jejich slávou a úspěchem, je s nimi však do velké míry provázána a pokud se jim nepodaří úspěch udržet, mohou opět rychle přízeň davů ztratit.

## 2.6 Nepřímé ovlivnění davu

Aby mohli vůdci působit bezprostředně na dav, potřebují základ v podobě nepřímých vlivů, který dav učiní přístupným sdělovaným informacím. Prvním z těchto vlivů je rasa, nerozumí se tím však biologické pojetí rasy, nýbrž Le Bon chápe rasu spíše jako velkou sociální skupinu s podobným historickým vývojem.<sup>60</sup> Podle Petruska ztotožňuje rasu s národem, neboť ve svých textech pracuje s oběma pojmy bez jejich vymezení či rozlišení.<sup>61</sup> Věnoval problematice národa a rasy samostatný spis s názvem *Psychologické zákony vývoje národů*, neboť stejně jako v případě davů se domnívá, že historickým vývojem a ukotvováním

57 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 91-92.

58 LE BON, G. *The Psychology of Revolution*, s. 13.

59 LE BON, G. *Psychologické zákony vývoje národů*, s. 130.

60 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 134-135.

61 PETRUSEK, M. a kol. *Dějiny sociologie*, s. 71.

morálních a intelektuálních tradic si rasy vytvářejí vlastní duše, které jsou také neuvědomované, přesto velmi silné.<sup>62</sup> Tyto tradice mají větší vliv než výchova i prostředí a vůdci ani davy je nemohou dlouhodobě popírat. Každá rasa tvoří specifický typ davu, neboť má zakořeněné jiné hodnoty a priority. Ani tato podstata však nemůže zůstat zcela rigidní po dlouhou dobu, nýbrž je třeba, aby se pomalu přizpůsobovala okolním podmínkám. Chce-li tedy někdo účelně změnit tradice národa, musí udržovat dlouhodobý vliv na jeho smýšlení.<sup>63</sup> Le Bon zvláště zdůrazňuje význam času a zaujímá konzervativní stanovisko.<sup>64</sup> Někteří vůdci a jejich činy mohly být úspěšné pouze proto, že se prosadily v konkrétní době, která jim byla přístupná. Na druhou stranu, má-li něco skutečně dlouhodobé působení, ovlivní to kteroukoli, jakkoli rigidní, společnost.

Na základě těchto tří pilířů vznikají státní a sociální instituce, kterými se národ a rasa manifestuje.<sup>65</sup> Davy se je v době revolucí snaží reorganizovat nebo úplně zrušit, nesouhlasí-li s jejich fungováním, je však třeba si uvědomit, říká Le Bon, že tyto instituce jsou produktem společnosti, ne naopak, útoky na ně tedy nemají žádný smysl, nejprve je třeba změnit společnost jako takovou a ta potom samovolně vytvoří jiné instituce, to je však delší proces, než by si dav přál.<sup>66</sup>

Vlivem, kterému se podle Le Bona v moderní době přikládá největší význam, je vzdělání. On sám však pohlíží na roli vzdělání poněkud kriticky a odkazuje se na statistiky, když tvrdí, že vzdělání nesouvisí s mírou štěstí ani s morálkou, ba naopak mezi zločinci převažují lidé vzdělání.<sup>67</sup> Nekritizuje však vzdělání obecně, nýbrž spíše moderní školský systém založený na učení se nazpaměť, které produkuje velké množství absolventů v praxi neuplatnitelných, kteří však považují za samozřejmé, že si za svou píli zaslouží dobře placené místo, nejlépe na pozici úředníka, kterých je však málo, vzniká tak mnoho nezaměstnaných, nespokojených mladých lidí, kteří mají sklony k extrémistickým řešením. To je ostatně obecným rysem lidí, kteří jsou vedení falešnou iluzí přirozené rovnosti a práva na ni – příslušníků nižších ras, dělnických vrstev a žen, kteří ve snaze o rovnost boří zavedené sociální struktury a vedou

62 BARNES, H. E. "A Psychological Interpretation of Modern Social Problems and of Contemporary History: A Survey of the Contributions of Gustave Le Bon to Social Psychology." *The American Journal of Psychology*, 31/4, 1920, s. 336.

63 LE BON, G. *Psychologické zákony vývoje národů*, s. 12.

64 BORCH, Ch. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 274

65 BARNES, H. E. "A Psychological Interpretation of Modern Social Problems and of Contemporary History: A Survey of the Contributions of Gustave Le Bon to Social Psychology." *The American Journal of Psychology*, 31/4, 1920, s. 337.

66 LE BON, G. *Psychologie davu*, 1994, s. 60-61.

67 Tamtéž, s. 63.

společnost k úpadku, což byl jev, před kterým Le Bon varoval.<sup>68</sup>

## 2.7 Reflexe Le Bonova díla

Gustave Le Bon stál u rozvoje sociální psychologie (nebo též psychologismu v sociologii), přestože tato disciplína v poslední třetině 19. století teprve získávala na významu vlivem nedostatečnosti biologického organicismu, který do té doby vysvětloval kolektivní sociální jevy, zkoumané mimo jiné v rámci kriminologie.<sup>69</sup> Ačkoli otázka získání moci a davové jevy byly literárně, filozoficky a umělecky zpracovávány již dříve, Le Bon je pojímá systematicky a stal se slavným díky tomu, že jako jeden z prvních autorů podal nejen obraz tehdejší společnosti, pro kterou se davy začaly stávat jedním z často diskutovaných témat, ale dokázal určit jevy, které v budoucnu budou získávat na významu, což se v 1. polovině 20. století ukázalo například v případě rozšíření vlivu socialismu nebo masových médií.<sup>70</sup> Jeho kniha se stala velmi populární nejen v odborných kruzích, ale také mezi veřejností a ovlivnila i vůdčí osoby totalitních režimů fašismu, nacismu a bolševismu, přestože Le Bon zaujímal k socialismu ambivalentní postoj, podobně jako další významní sociologové Max Weber nebo Vilfredo Pareto.<sup>71</sup> Uvědomoval si absurdnost jeho ideálů, zároveň však byl přesvědčený, že tyto ideály jsou hybnou silou společnosti a drží ji pohromadě.

Sám Le Bon konstatoval, že *Psychologie davu* je jen krátká syntéza, na kterou by měli další badatelé navázat.<sup>72</sup> To se také stalo, mimo jiné zásluhou dalších autorů, o kterých tato práce pojednává, a studium hromadných psychických jevů se od spekulativních teorií posunulo k experimentálním výzkumům, jejichž výsledkem však je, že většina Le Bonových myšlenek je dnes považována za překonanou.<sup>73</sup>

68 KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 180.

69 Tamtéž, s. 175.

70 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 134.

71 KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*, s. 182.

72 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 134.

73 PETRUSEK, M. a kol. *Dějiny sociologie*, s. 73.

### 3 William McDougall

McDougall je autorem přelomu 19. a 20. století, který ve svých dílech spojuje názory starší generace vědců (např. Williama Jamese) s myšlenkami nových rodících se vědních oborů. S tím úzce souvisí fakt, že přenesl své působení ze Spojeného království, jehož akademická obec spočívala spíše na tradičních základech, do USA, kde se mísilo velké množství přístupů a názorových směrů, což přispívalo k dynamice tamějšího intelektuálního a akademického prostředí.

Stejně jako Sigmund Freud vystudoval McDougall medicínu a k sociálním vědám se dostal skrze vědy přírodní. Studoval na školách ve Velké Británii a Německu a během studií se zúčastnil expedice do oblasti Oceánie, kde studoval chování domorodého obyvatelstva.<sup>74</sup> Po absolvování působil nejprve na Cambridge a později na Oxfordu, kde převzal funkci po Williamu Jamesovi, který se stal jeho významným inspiračním zdrojem. Po 1. světové válce dostal pozvání na americký Harvard, kde již jako profesor psychologie působil sedm let, než odešel na univerzitu v Severní Karolíně, na níž působil až do své smrti roku 1938.

Přestože do USA přišel již jako renomovaný profesor a člen Královské lékařské společnosti, nebyl tam přijat příliš dobře, neboť zastával některé názory, které v tamějším kulturním prostředí vzbuzovaly kontroverzi.<sup>75</sup> Ačkoli jeho teorie v oblasti psychologie vycházely z fyziologických zkoumání, byl odpůrcem behaviorismu, který předpokládá fungování všech psychických projevů pouze jako výsledku fyzických procesů lidského těla a výzkum omezuje na pozorovatelné projevy chování člověka. Tento směr, zastávaný například Wilhelmem Wundtem, Burrhusem Fredericem Skinnerem či Johnem Watsonem dosáhl právě na počátku 20. století v USA největšího rozmachu.<sup>76</sup> McDougall svými polemikami, které s těmito autory vedl, a které nazýval „reakcionisty“ podle jejich přesvědčení, že vznik psychiky je pouze reakcí na vnější podněty, vyvolal nesouhlas až odpor vůči svému pojetí psychiky jedince a utváření společnosti.<sup>77</sup> Na druhou stranu však také odmítal mystické a spirituální teorie původu lidské duše a mysli a trval na čistě vědeckém přístupu, přestože se zajímal také o tzv. „abnormální psychologii“, čímž je rozuměna přibližně oblast psychopatologie a psychiatrie, v rámci jejíhož zkoumání se zabýval i metodami, které neměly plně vědecky

74 *William McDougall*. [online] 20. 7. 1998. Encyclopædia Britannica, [cit. 16. 3. 2017] Dostupné na webových stránkách: <https://www.britannica.com/biography/William-McDougall-American-psychologist>.

75 PATTIE, F. A. "William McDougall: 1871-1938." *The American Journal of Psychology*, 52/2, 1939, s. 303.

76 PLHÁKOVÁ, A. *Dějiny psychologie*, s. 167.

77 PASTORE, N. "A Social Approach to William McDougall." *Social Forces*, 23/2, 1944, s. 151.



podložený základ. Zajímal se například také o Freudovu psychoanalýzu, Jungovu analytickou psychologii nebo hypnózu.

Další názor, za který si vysloužil kritiku americké společnosti vycházel z jeho antropologického pojetí vývoje člověka. Vycházel z Darwinova evolucionistického vývoje lidské rasy, výzkumů prováděných mezi americkými vojáky a primitivními kmeny<sup>78</sup>, na základě toho dospěl k názoru, že příslušnost k rase podmiňuje inteligenci a schopnosti jedince. Především zástupce negroidní rasy považoval za intelektuálně méněcenné a v reakci na úspěchy afroameričanů v americké společnosti, umění i akademické obci tvrdil, že takoví jedinci musí mít určitý podíl „bělošské krve“<sup>79</sup>. Dílo *The Group Mind* (1920), v kterém mimo jiné tyto myšlenky uveřejnil, bylo provázeno ostrými kritikami, ale přesto se stalo spolu s jeho Úvodem do sociální psychologie (*An Introduction to Social Psychology*, 1908) známými publikacemi. Autor tak nebyl v USA zcela zavržen a stal se členem několika výzkumných psychologických a antropologických týmů a jedním z průkopníků oboru sociální psychologie.

### 3.1 *Hormic psychology* a teorie instinktů

Přestože nesouhlasil s postojem amerických behavioristů, na základě svého fyziologického a antropologického výzkumu vedly McDougalla jeho pokusy o definování psychologie k názoru, že je nejlépe ji vymezit jakožto vědu o lidském chování<sup>80</sup>, neboť to je charakteristický projev živých bytostí.<sup>81</sup> Ani chování nižších organismů, ani lidská činnost není nikdy bezúčelná, naopak je vždy vedeno účelem, ať již vědomým či nevědomým. Na nejobecnější rovině lze hovořit o snaze o zachování existence jedince i druhu. Proto je tato koncepce nazývána *hormic psychology* (z řeckého slova ὁρμή *hormé*, impulz či popud). Na základě tohoto kritéria se psychologie do velké míry kryje s předmětem biologie, respektive etologie, avšak ta zkoumá vždy jen proces určité části těla, zatímco psychologie se zabývá člověkem jako celkem.

Chování na základě motivů může být chování buď nespecifické nebo mít podobu specifických vzorců neboli instinktů. V návaznosti na Darwina připisuje McDougall

78 PŘÍHODA, V. William McDougall In MCDUGALL, W. *Fysiologická psychologie*, s. 8.

79 PATTIE, F. A. “William McDougall: 1871-1938.” *The American Journal of Psychology*, 52/2, 1939, s. 305.

80 V originále „*behaviour*“ se někdy překládá jako jednání, ve smyslu uvědomované akce vlastní pouze člověku, vymezené proti chování, které vzniká na základě nevědomých psychických procesů. McDougall však přičítá člověku a zvířatům stejné determinanty, toto rozlišení tedy neprovádí, proto i překladatelé českých vydání překládají pojem jako chování (viz Poznámka překladatelů In MCDUGALL, W. *Psychologie*, s. 6)

81 MCDUGALL, W. *Fysiologická psychologie*, s. 13.



instinktům nemalý význam, neboť pro něho nemají jen mechanickou funkci, nýbrž se jedná o komplexní psychické obsahy. Kromě konativní složky je jejich součástí také složka kognitivní, tedy tendence k určitému vnímání světa, a afektivní, doprovázející dané chování odpovídajícím emočním naladěním. Z afektivní složky se u jednotlivců vlivem zkušeností později vyvíjejí sentimenty, tedy individuální tendence zakoušet určité emoce ve vztahu k vnímaným objektům, což způsobuje odlišné emoční nastavení každé osobnosti spolu s morálním vývojem a utvářením vůle.<sup>82</sup> Tyto složky jsou však jen nadstavba instinktivního základu, který je u všech jedinců více méně shodný.

*„Instinkt je tedy definovaný jako vrozená či zděděná psychofyzická dispozice, která determinuje člověka k tomu, aby vnímal předměty určité třídy a věnoval jim pozornost, aby prožíval zkušenost emocionálního vzrušení specifické kvality při vnímání onoho předmětu, a aby se k němu choval specifickým způsobem nebo alespoň cítil k takovému chování impuls.“<sup>83</sup>*

McDougall věnuje teorii instinktů poměrně podrobný výklad, v knize *An Introduction to Social Psychology* (1908) provádí klasifikaci základních druhů instinktů, kterou později doplňuje ještě v *An Outline of Psychology* (1923) na čtrnáct druhů. Přesto sám říká, že se nejedná o ucelený výklad, pouze souhrn jeho postřehů, nelze je tedy brát jako explicitně daný výčet.

Nejdůležitějším instinktem pro přežití jedince je instinkt úniku nebo útěku.<sup>84</sup> Projevuje se u většiny zvířat a malé děti se snaží před nebezpečím utéci ihned, jakmile jsou schopné chodit. McDougall ke každému instinktu přiřazuje emoci, které ho provází, a v případě únikového instinktu je to strach. Strach vyvolávají nejrůznější podněty, často iracionální, nejčastěji však podněty neznámé. Při velké intenzitě může strach přerůst v paniku, křeč a dokonce může vést až ke smrti. Instinkt odmítání či nevole společně se strachem tvoří instinktivní obranu proti bolesti, je však více spjatý s čichem a chutí.<sup>85</sup> Během dětství se vytvářejí averze k určitým vjemům, které jsou spojeny s emocí odporu, nechuti či zhnusení.

Do určité míry v protikladu k útěkovému instinktu stojí instinkt zvědavosti, zároveň z něho však také vychází. Je spojený s údivem a nejzřetelněji je pozorovatelný u dětí, které díky němu získávají životní zkušenosti. Je však také důležitý pro dospělé, a to především v oblasti

82 PLHÁKOVÁ, A. *Dějiny psychologie*, s. 127

83 MCDUGALL, W. *An Introduction to Social Psychology*, s. 29.

84 Tamtéž, s. 49.

85 Tamtéž, s. 57.

výzkumu a vědy a celkově pro technický rozvoj společnosti.<sup>86</sup>

Instinkt bojovnosti je u člověka žijícího v kultuře oproti zvířatům spíše potlačen a nemá příliš velkou možnost vybití vztek, který jej provází, což může vést k frustraci.<sup>87</sup> U zvířat ho lze pozorovat v případech, kdy není možnost útěku nebo u samců bojujících o samice. Lidé nahromaděné energie vybíjejí nejčastěji prostřednictvím soutěžení a sportu.

Tyto instinkty se spolu s instinktem stádnosti podílí na utváření sociálního prostředí společnosti a fungování sociálních skupin, včetně davů. McDougall kromě nich představuje ještě reprodukční instinkt, jehož projevem je sexualita, rodičovský instinkt, provázený emocemi něhy a potřebou péče, instinkt získávání, který je projevuje shromažďováním, tvořivý instinkt budování, prosebný instinkt s emocemi bezmocnosti a stísněnosti, lovecký instinkt podporovaný chutí a poněkud kontroverzně zařazený instinkt smíchu, provázený emocí veselosti či uvolněné pobavenosti.

### 3.1.1 Sociální instinkt

Sociální nebo také stádní instinkt se projevuje již u nižších druhů zvířat, která mají potřebu se semknout do skupiny jedinců svého druhu i v případě, že právě nevyhledávají sexuální kontakt nebo se nestarají o mláďata. Ke skupinovému soužití je vede emoce družnosti, naopak nedostatek sociálních kontaktů vyvolává stres a úzkost. Pro uspokojení tohoto instinktu není třeba žádných intelektuálních schopností, naopak je podle McDougalla pro moderního člověka odpočinkem stát se na určitou dobu součástí davové skupiny, protože s ní může sdílet emoční naladění a stejně se projevuje.<sup>88</sup> Proto lidé vyhledávají hromadné společenské události jako představení, koncerty nebo sportovní události. Komplexnější formou tohoto instinktu je sociabilita, která se neuspokojuje nutně v davu, ale stačí účast na společenském životě například v podobě promenády v centru města. Na druhou stranu při soudobé hustotě obyvatelstva již družnost není otázkou přežití jako u pravěkých tlup, naopak začíná mít spíše negativní dopad. Vyšší vzdělání a volnější pohyb obyvatelstva usnadněný technickým pokrokem umožnily přesuny obyvatel na větší vzdálenosti a jejich migraci do velkých měst, která se přelidňují na úkor vyliďňujícího se venkova. Přestože je vliv společnosti na utváření psychiky jednotlivce důležitý, život v soudobé společnosti s jejím množstvím lidí přináší specifická rizika, před kterými McDougall varuje.

Sociální instinkt McDougalla velmi zajímal, neboť tvrdil, že psychiku a chování jednotlivce

86 MCDUGALL, W. *An Introduction to Social Psychology*, s. 59.

87 Tamtéž, s. 61.

88 Tamtéž s. 86.

je třeba hodnotit v kontextu společnosti.<sup>89</sup> Byl jedním z prvních psychologů, kteří se systematicky zabývali sociální psychologií jakožto samostatnou disciplínou. Usiloval o stanovení obecných principů kolektivního chování a aplikaci těchto principů ve snaze porozumět jednotlivým případům skupinového života. V tomto duchu vytvořil publikaci *The Group Mind*, která měla být první částí rozsáhlejšího díla, jež však nestihl dokončit.<sup>90</sup>

### 3.2 Fenomény působící ve skupině

Sociální skupina by měla vyvíjet aktivitu s cílem v jedinci ukotvovat morální hodnoty společnosti a předávat tradice z generace na generaci.<sup>91</sup> Tento proces probíhá na více úrovních zároveň, rodina pěstuje rodinné tradice, národ národní a společnost jako celek nejvyšší morální principy. Mezi tyto děděné tradice se řadí i jazyk, který je osvojován již od dětství, a který zároveň umožňuje vytvářet pojmy jako nástroje orientace ve světě, které umožňují se řadit do dalších skupin a sociálních struktur, což platí i v dospělosti pro osvojování jazyků cizích.<sup>92</sup> Vzniká tak uzavřený kruh sociálních aktivit, kdy se člověk učí jazyku, aby se začlenil do skupin, a začleňuje se do skupin, aby se naučil jazyk.

McDougall čerpá z Le Bona, když určuje tři hlavní principy, homogenizující skupinu v celek s vlastnostmi davu. Prvním z nich je sugesce, kterou McDougall charakterizuje jako „*proces, jímž se názory vnášejí nebo sdělují subjektu neodvisle od všeho logického dospívání k určitému závěru*“<sup>93</sup>, čímž klade důraz na iracionální podstatu procesu, typickou pro davy. Dalším procesem je sympatie, jež je definována jako tendence reagovat na stejné podněty stejnými emocemi a psychickými impulzy, které lze vyčíst z chování ostatních členů skupiny, čehož společnost využívá k upevňování konformity. S tím úzce souvisí princip imitace, který na stejné emoce navazuje stejnými vzorci chování. Souhra těchto tří principů má za následek neobyčejnou souhru masy jako celku, umožňuje mu dosáhnout dynamiky a akceschopnosti bez nutnosti zdlouhavé komunikace a plánování, podobně jako je možné vidět u zvířat, například když stádo nebo hejno prchá před dravcem.

Toto jsou však pouze počáteční principy, které u složitějších a déle přetrvávajících skupin vytvářejí komplexnější fenomény, které je sjednocují. Má-li skupina fungovat jako celek, je třeba, aby si jednotlivci uvědomovali, že jsou jejími členy a přizpůsobili tomu své chování a

89 MCDUGALL, W. *The Group Mind*, s. 8.

90 PATTIE, F. A. “William McDougall: 1871-1938.” *The American Journal of Psychology*, 52/2, 1939, s. 305.

91 MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 37.

92 MCDUGALL, W. *Psychologie*, s. 179.

93 Tamtéž, s. 182.

uvažování. Přesto, že tendence k tomu se objevují i podvědomě, efektivní činnost skupiny musí být postavena na vědomé koordinaci. Tak vzniká kolektivní vědomí, které je možné podpořit vymezením vůči jiným skupinám, například soutěžením či rivalitou, a také pomocí skupinových symbolů a rituálů, například vlajek, uniforem, přehlídek, oslav výročí a podobně.

Vědomí je však spíše pasivní fenomén, který sám o sobě není dostačující pro zajištění dynamiky skupiny. McDougall proto obohacuje sociální psychologii o pojem skupinová či kolektivní mysl, který použil také jako titul jednoho ze svých děl *The Group Mind*. Podobně jako Le Bon u svého pojmu duše davu se McDougall nespokojí s tím, že mysl skupiny je pouhým součtem myslí jednotlivců, z kterých se sestává. Zároveň se však nedomnívá, že by se mohlo jednat o duchovní entitu neschopnou vědeckého zkoumání. Hledá podobnost v již známých biologických organismech. Přirovnává skupinu k lesu, který je tvořen jednotlivými stromy, schopnými samostatné existence, les je však více, než jen množství stromů na jednom místě, disponuje zcela jedinečnými vlastnostmi a kvalitami.<sup>94</sup> Popisuje také organismy, které jsou ve spojitosti s hromadnými sociálními jevy často zmiňované, a to společenstva mravenců a včel, které dlouhodobě organizovaně spolupracují jako celek. Jako argument vzniku kolektivního vědomí a mysli používá také myšlenku, že i lidské tělo je tvořeno masou autonomních buněk, které jsou specializované a neustále se obměňují, přesto svou aktivitou vytváří vědomí člověka, dokonce lze říci, že tato složitá lidská mysl má původ ve spolupráci pouze dvou pohlavních buněk. Je si však vědom toho, že tvorba vědomí na buněčné úrovni organismu je založena na materiální průchodnosti buněk, skrze které probíhají elektrické impulzy, což v davu není možné. Kromě toho, ani vznik vědomí jednotlivce nebyl v jeho době, a není ani dosud, plně objasněn, lze jej tedy jen s opatrností využít pro přirovnání ke vzniku vědomí kolektivního. Upozorňuje, že dokud není věda schopna popsat proces a podmínky vzniku individuálního vědomí, je třeba i teorii kolektivního vědomí a mysli brát jako postačující, avšak neprokázanou hypotézu.<sup>95</sup>

### **3.3 Dav v rámci klasifikace sociálních skupin**

Na rozdíl od ostatních zde uvedených autorů nezkoumal McDougall dav jako oddělený fenomén, nýbrž se zabýval obecněji sociálními skupinami, které klasifikoval podle míry

94 MCDUGALL, W. *The Group Mind*, s. 17.

95 Tamtéž, s. 52-55.

organizovanosti. Zatímco Le Bon nebo Canetti klasifikovali skupiny podle podmínek vzniku, funkce, či činnosti, McDougall si jako kritérium klasifikace zvolil právě úroveň organizovanosti. Vlivem stádního instinktu se jednotlivci sdružují do skupin, avšak záleží právě na organizovanosti, jaký typ skupiny vytvoří. Ona myšlenka organizace může pocházet od vůdce, případně skupiny vůdců, jakožto autorů ideje, přesto je však třeba přesvědčit k spoluúčasti všechny členy skupiny. Skupina založená na útlaku a násilí nemívá zpravidla dlouhé trvání.

Dav<sup>96</sup> podle McDougalla stojí v klasifikaci skupin na nejnižším stupni organizovanosti. V jeho pojetí je tento pojem podobný sociálnímu agregátu, tedy náhodně utvořené skupině bez přesně stanoveného cíle a zájmu. Ne každý agregát má však potenciál stát se psychologickým davem, k tomu je třeba existence libovolného objektu mentální aktivity, určitého způsobu cítění a vzájemného ovlivňování mezi jednotlivými členy, a také dostatečného stupně jednotnosti a homogenity.<sup>97</sup> K charakteristice davu používá McDougall podobné vlastnosti jako Le Bon, tedy iracionalita, emotivnost, impulzivnost, nerozhodnost, sklony k násilí a podobně. Pro jednotlivce je přitažlivý díky možnosti dočasně ztratit osobní odpovědnost a morální kontrolu, i vysoce kultivovaný člověk se tak jako příslušník davu může osvobodit od zátěže společenských zvyklostí a omezení.<sup>98</sup> Z tří výše uvedených principů, působících v sociálních skupinách, má v davu největší účinek sugesce, McDougall jí však dává dvojí podobu. Jednak je jedinec ovlivňován názory masy lidí, tedy kvantitativně, jednak podléhá vhodně podanému proslovu vůdce, který kvalitativně předčí postoj průměrného člena masy.<sup>99</sup> Při velké intenzitě může sugesce vést až k tvorbě kolektivních halucinací.

Podobný přenos emocí také způsobuje masové panické reakce, kdy dav vnímá změnu pocitu u několika jedinců, kteří vnímají nebezpečí, tento pocit se během krátkého časového úseku rozšíří na všechny jeho členy a pokud není korigován, instinkt útěku dav přinutí k pohybu bez ohledu na jednotlivce. V takových situacích se dostávají na povrch pudové vlastnosti člověka, jako kruté sobectví a bezohlednost ve snaze o záchranu, při nichž vynikne podobnost těchto pudů se zvířaty.<sup>100</sup> Autor pokládá paniku za nejnižší (ve smyslu volní a morální kontroly) emoci, která může dav ovládnout, a zároveň jedinou, kterou nelze přetvořit

96 V originálních textech autor používá pro dav výrazy „crowd“ či „mob“, což může být vnímáno jako poněkud expresivní hodnocení.

97 MCDUGALL, W. *Group Mind*, s. 33.

98 MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 37.

99 MCDUGALL, W. *Psychologie*, s. 185.

100 MCDUGALL, W. *Group Mind*, s. 35.

do podoby vhodné pro organizovanou skupinu trvalejšího charakteru.<sup>101</sup>

Od více organizovaných skupin se dav liší tím, že jeho inteligence jakožto celku je nižší než inteligence jeho členů jakožto jednotlivců, zatímco vhodná organizace a způsoby spolupráce naopak umožňují zvýšení inteligence a větší produktivitu. Dav tedy McDougall hodnotí jako nejnebezpečnější sociální uskupení z hlediska nemožnosti ovlivnění prostřednictvím racionálních argumentů.

### 3.3.1 Davová komunikace

McDougall na rozdíl od Le Bona či později Canettiho nevěnuje davové komunikaci tolik pozornosti, ale přesto lze v jeho textech najít poznámky, které dokazují, že si vliv komunikace na davy i jiné typy sociálních skupin dobře uvědomoval. Hovořil-li o snížené inteligenci davů, přisuzoval částečný vliv za tento trend právě komunikaci, neboť chce-li řečník ovlivnit dav, musí použít takové komunikační prostředky, které pochopí i ti nejméně inteligentní jedinci. To snižuje rozumové nároky všech ostatních a inteligence davu jako celku tak výrazně klesá.<sup>102</sup> Tuto tendenci podporuje také technologický rozvoj poslední doby a vysoký počet sdělovacích prostředků, které umožňují komunikaci ve skutečně masovém měřítku. Zatímco do té doby mezi sebou mohly komunikovat pouze menší sociální skupiny, nyní je možné komunikovat na úrovni států, což oslabilo funkci geografického vymezení. Využití moderních technologií vede k většímu vymezování mezi nimi, zároveň však umožňuje větší specializaci, neboť překonání vzdálenosti již nepředstavuje problém. Moderní sdělovací prostředky mají podle autora na masu větší vliv než metalingvistické komunikační prostředky řečníka. Když toto McDougall píše, je třeba si uvědomit, že ve 20. letech 20. století, kdy jeho texty vznikaly, byly oněmi masovými sdělovacími prostředky tisk, telegraf a rozhlas, obraz se dosud nepřenášel. Nicméně přesto přiznává vliv rétora, který by svými řečnickými schopnostmi dav ovlivňoval a vedl, protože ten má přirozenou tendenci následovat vůdce. Bez něho je pasivní, upnutý na minulost, neschopný jednotného myšlení nebo akce, zatímco pod vedením schopného člověka s dostatkem prestiže se stává efektivnější, konzistentnější, inteligentnější a kontrolovanější. Tohoto ovládnutí je však schopný pouze nadprůměrný jedinec, který si při dlouhodobém vlivu získává pověst hrdiny. Je-li takových jedinců více v jedné generaci, mohou udržovat konzistentní masy na úrovni národů a vytvářet efektivně fungující organizace, které jsou základem kulturních dějin.<sup>103</sup>

101MCDUGALL, W. *Psychologie*, s. 184.

102MCDUGALL, W. *Group Mind*, s. 58.

103MCDUGALL, W. *Group Mind*, s. 189.

### 3.4 Specifika organizovaných skupin

Většina společenských uskupení nevzniká náhodně, nýbrž je spojuje nějaký společný podnět, který je svedl dohromady, ať již přirozený, jako pokrevní a geografické podmínky, nebo uměle vzniklý na základě tradice či účelu. Čím více těchto společných podnětů je a čím více je dav homogenní, tím více je v uskupení možné vysledovat prvky kolektivního života. Autor však přesně nedefinuje, do jaké míry organizovanosti a homogenity lze ještě hovořit o davu a kdy už je vhodnější použít jiná označení. Považuje však organizaci a hierarchii za pozitivní společenský jev, neboť se domnívá, že sociální rovnost by vedla k chaosu ve společnosti.<sup>104</sup>

Členové homogenních skupin soustředí svou psychickou aktivitu na onu společnou ideu a nemají proto tak silné tendence propadat náhlým přívalům emocí a pudových potřeb, čímž je menší pravděpodobnost, že se v krátké době rozpadnou. Při delším trvání se v rámci skupiny prosadí lidé, kteří mají schopnosti ji řídit a určovat její činnost. Ideálně tak vzniká hierarchie skupiny na základě schopností k jejímu vedení a organizování. V poslední fázi je již organizace skupiny tak pevná, že se stává nezávislou na osobě jedince a ten je identifikován pouze na základě zastávané funkce nebo hodnosti. Pokud již nemůže funkci vykonávat, je nahrazen jiným, aniž by to narušilo fungování skupiny.<sup>105</sup> McDougall do jisté míry přirovnává chování skupiny k fungování organismu podobně, jako například sociologové Auguste Comte a Herbert Spencer.

Na druhém konci žebříčku organizovanosti oproti náhodně utvořenému davu stojí podle McDougalla armáda. Přestože by se to tak vždy nemuselo zdát, tvrdí, že armáda díky svému vysokému stupni organizovanosti umožňuje zvýšení intelektuálních a mravních schopností svých členů a je tak schopná efektivní činnosti s výraznými výsledky.<sup>106</sup> Každý jedinec v každém okamžiku ví, co má dělat, a zároveň má v mysli jednotnou ideu, které se snaží skupina dosáhnout, což ještě umocňuje vymezení vůči jiné skupině, považované za nepřátelskou. V čele stojí kompetentní vůdci, kteří podle schopností a dosažených úspěchů posouvají své podřízené po hierarchii hodností a přidělují jim jistá privilegia. Autor své myšlenky dokládá řadou příkladů světových armád, které díky své organizaci dosáhly úspěchů, které by náhodný dav, byť o stejném počtu, nedokázal. Již v meziválečné době si všímá disciplinovanosti německé a japonské armády, které jsou loajální vůči svým velitelům a

104PASTORE, N. "A Social Approach to William McDougall." *Social Forces*, 23/2, 1944, s. 151.

105MCDUGALL, W. *The Group Mind*, s. 32.

106MCDUGALL, W. *Psychologie*, s. 187.



mají silné národní cítění, jejich efektivita se však nejvíce projevila v 2. světové válce, které se však McDougall již nedožil. Z tohoto popisu by mohlo vyznít, že pevně semknutá a organizovaná armáda je ideální sociální skupinou, je však také nejjasnějším příkladem toho, že kolektivní mysl je více než jen součet myslí jednotlivců, neboť vypukne-li válka, téměř žádný jednotlivec nechce bojovat, kolektivní mysl a vůle je k tomu ale přesto vede.

V podobných případech McDougall používá také výraz kolektivní duch (*group spirit*), což je fenomén založený na nabytí skupinového uvědomění a vzniku určitého sentimentu touhy připojit se ke skupině.<sup>107</sup> Podle autora dosahuje tento sentiment nejvyšší intenzity v rámci národa, kde se utváří národní cítění. Národ je specifická entita, která je sociální skupinou, ale aby mohla plnohodnotně fungovat, vytváří se v rámci ní množství dalších menších skupin. McDougall se problematice národů také věnoval, ale v těchto myšlenkách již koncepce davů nehrála roli.

### 3.5 Reflexe McDougallova díla

Ve srovnání s Gustavem Le Bonem věnoval William McDougall problému davu a davové komunikace poměrně méně prostoru, oproti němu ho však zasadil do širší koncepce sociální psychologie a navázal na biologický základ mentálního fungování člověka. Dav pro něho představuje přechodový stupeň mezi instinktivními tendencemi bez nutnosti intelektuální aktivity a racionálně vytvořenými morálně kultivovanými skupinami. Většinu davových projevů tak vnímá spíše s negativními konotacemi, je si však vědom, že se jedná o neodmyslitelné součásti lidské psychiky, bez kterých by nemohla vzniknout složitější sociální uskupení včetně moderních národních států.

Jeho teorie instinktů, skupinové mysli a charakteristika národů se uplatnily ve vznikající sociální psychologii, rok 1908, kdy vydal *An Introduction to Social Psychology*, zároveň s Edwardem Alsworthem Rossem, který v tomtéž roce uveřejnil svou *Social Psychology*, bývá některými autory považován za rok vzniku sociální psychologie.<sup>108</sup> Jiní autoři ho považují spíše za předchůdce této disciplíny a jinými je dokonce řazen k behavioristům, přestože s jejich názory polemizoval.<sup>109</sup> Snad tento názor vznikl vlivem vývoje některých jeho názorů a teorií, které v průběhu času pozměnil.

107MCDUGALL, W. *The Group Mind*, s. 111.

108viz Zefová, A. In VÝROST, Z., SLAMĚNÍK, I. (Eds.) *Sociální psychologie*, s. 33.

109PLHÁKOVÁ. *Dějiny psychologie*, s. 127.



Příhoda v předmluvě k jeho knize nepřiznává McDougallovi žádný významný přínos<sup>110</sup>, Pastore ve své studii považuje jeho dílo za nekonzistentní<sup>111</sup>, je však třeba ho obhájit tím, že psal v přelomové době počátku 20. století, kdy se výrazně změnil ráz západní společnosti, což on ještě zdůraznil emigrací do USA, přestože svými názory měl blíže spíše k tradiční britské mentalitě. Doplatil na to nepochopením a odmítání větší částí veřejnosti i odborníků, především jeho teorie o biologicky determinované rasové nerovnosti se setkala s negativními ohlasy, přestože ve Spojených státech amerických v meziválečné době ještě neměli afroameričané rovná práva. Mimo jiné i proto se McDougallovi nepodařilo založit vlastní školu a ke konci života přesídlil z Oxfordu do Severní Karolíny. Přesto nebyly všechny jeho myšlenky zavrženy a jeho díla byla překládána i znovu vydávána také v pozdější době.

110PŘÍHODA, V. William McDougall In MCDOUGALL, W. *Fysiologická psychologie*, s. 6.

111PASTORE, N. "A Social Approach to William McDougall." *Social Forces*, 23/2, 1944, s. 152.

## 4 Sigmund Freud

Sigmund Freud je znám především jako zakladatel směru psychoanalýzy, avšak jeho zájem o sociální jevy, konkrétně jevy davové, tolik známý není, přestože ho lze vyčíst z nejednoho díla. Freudův zájem o masové chování a prožívání je patrný spíše v jeho pozdní tvorbě, v které se projevují autorovy životní zkušenosti, kdy se stal svědkem masových událostí, případně vyšetřoval pacienty, u kterých osobní zkušenost s davovými událostmi vyústila do psychických problémů.

Přestože je Freud rodákem z moravské obce Příboru, většinu života prožil ve Vídni.<sup>112</sup> V té se v druhé polovině 19. století odehrávají revoluce, převraty, ani pouliční nepokoje jako v Le Bonově Paříži, hospodářsky prosperuje a je centrem umění a kultury, na druhou stranu má problémy s množstvím národů, které jsou součástí Rakousko-Uherské říše a více či méně usilují o rovnocenné postavení. Freuda se v mladém věku jakožto příslušníka židovské obce dotýkají především antisemitské postoje většiny obyvatel a šikana během studií.

V průběhu studia medicíny se Freud zaměřil na neurologii a psychiatrii a po získání doktorátu navštěvoval přednášky mnoha odborníků své doby, například psychologa Ernsta von Brücke nebo profesora interní medicíny Hermanna Nothnagela.<sup>113</sup> V Paříži se zúčastnil ukázek hypnózy, která ho zaujala a způsobila, že začal vnímat lidskou psychiku jako rozdělenou na vědomou a nevědomou část, což mělo velký vliv na utváření jeho pozdějších teorií.<sup>114</sup>

Na základě získaných zkušeností a poznatků začal provozovat soukromou psychiatrickou praxi, v které se úspěšně pokusil uplatnit vlastní metodu terapie, nazvanou psychoanalýza, v rámci níž kombinoval prvky hypnózy, analýzy snů a asociativního rozhovoru s cílem odhalení nevědomých traumat, která byla příčinou fyzických a psychických nemocí.<sup>115</sup> Tuto teorii traumatu později rozvinul do klíčové role sexuality, především v raném dětství. Tuto teorii se mu podařilo obhájit mimo jiné pomocí publikování podrobných popisů léčby svých pacientů.

Postupem času si získal důvěru odborných kruhů i veřejnosti a vytvořil kolem sebe skupinu svých příznivců, mezi nimi například C. G. Junga nebo A. Adlera, kteří se později stali autory nových psychologických koncepcí, avšak vzhledem k odlišným názorům na podstatu lidské

112WEISSWEILER, E. *Freudové: biografie jedné rodiny*, s. 7-9.

113JAY, M. E. *Sigmund Freud*. Encyclopaedia Britannica, inc. [online] 22. 2. 2016. [cit. 16. 2. 2017] Dostupné na internetových stránkách: <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.

114MARKUS, G. *Sigmund Freud a tajemství duše*, s. 46.

115Tamtéž, s. 91.

psychiky docházelo mezi nimi k častým rozepřím.<sup>116</sup> Nicméně přesto byla roku 1910 založena *Mezinárodní psychoanalytická společnost (International Psychoanalytical Association)*, která existuje dodnes, publikuje psychologické texty a pořádá konference, semináře a jiné akce.<sup>117</sup>

Vzestup zájmu o psychoanalýzu přišel po 1. světové válce, přestože pro Freuda a jeho rodinu v poraženém Rakousku znamenala období strachu a bídy.<sup>118</sup> Množství vojáků, navrátilivších se z fronty trpělo psychickými problémy a psychoanalýza mnoha z nich dokázala pomoci. Předválečná propaganda, válka samotná i ruská revoluce také ukázaly sílu hromadných psychických jevů na počátku 20. století.

Od 20. let směřoval Freud svůj zájem více k problémům společnosti, neboť se zabýval myšlenkou, že sociální uspořádání je zdrojem psychických poruch a zároveň tyto poruchy, vyskytující se u mnoha jedinců ovlivňují chod společnosti. V meziválečné době tak vznikla díla jako *Já a Ono, Nespokojenost v kultuře* a také *Psychologie masy a analýza Já*, v kterých se Freud věnoval společenským vlivům, jež působí na psychiku jednotlivce. Přestože ve svých dílech upozorňoval na to, že soudobá společnost tíhne k nespokojenosti a násilnému řešení krize, ani on nepředpokládal, jakou podporu získá nacismus ve 30. letech v Německu a v jeho vlasti, a jen díky kontaktům, které měl v intelektuálních a politických kruzích, se mu podařilo po obsazení Rakouska uprchnout do Velké Británie, kde však krátce na to zemřel.<sup>119</sup> Velké množství jeho následovníků a děl však udrželo tradici jeho myšlenek živou.

## 4.1 Konstitutivní složky lidské psychiky

V rámci celoživotní Freudovy práce tvoří teorie davu pouze malou část, proto je třeba nejprve objasnit pojmy, které vymezuje ve svých předchozích pracích, a na kterých davovou teorii staví. Fundamentální myšlenkou psychoanalýzy je to, že většinu svých psychických obsahů nemá člověk pod kontrolou, dokonce k nim ani nemá přístup, přesto právě tyto obsahy mají vliv na emoce, prožívání, sny a ve výsledku také na psychické zdraví. Tuto oblast nepřístupných myšlenek nazval Freud nevědomí. Nevědomí obsahuje převážně vzpomínky z dětství jedince, které výrazněji ovlivnily jeho uvažování a názory, případně v něm vyvolaly silné emoce.

116JAY, M. E. *Sigmund Freud*. Encyclopaedia Britannica, inc. [online] 22. 2. 2016. [cit. 16. 2. 2017] Dostupné na internetových stránkách: <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.

117HILLESPIE, W. H. *History of the IPA*. [online] 1982. [cit. 24. 3. 2017] Dostupné na webových stránkách: [http://www.ipa.world/IPA/en/About/About\\_Us/History\\_IPA/en/IPA1/ipa\\_history/history\\_of\\_the\\_ipa.aspx?hkey=dbc7a5e8-a901-4712-a608-83019c849566](http://www.ipa.world/IPA/en/About/About_Us/History_IPA/en/IPA1/ipa_history/history_of_the_ipa.aspx?hkey=dbc7a5e8-a901-4712-a608-83019c849566).

118WEISSWEILER, E. *Freudové: biografie jedné rodiny*, s. 171.

119JAY, M. E. *Sigmund Freud*. Encyclopaedia Britannica, inc. [online] 22. 2. 2016. [cit. 16. 2. 2017] Dostupné na internetových stránkách: <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.

Některé z těchto emočních prožitků jsou natolik traumatizující, že jsou do nevědomí vytěsněny, aby byla ochráněna vědomá část mysli.<sup>120</sup> Přesto je nevědomí determinantem našeho chování více, než si uvědomujeme. Kromě minulosti jedince obsahuje také minulost lidského druhu, respektive vzorce uvažování a chování, které uplatňovali primitivní lidé, aby přežili, tyto vzorce se dědičně přenášejí v nevědomí a vyvíjejí tlak na jedince, přestože společnost naopak považuje jejich projevy za potenciálně nebezpečné, jako je tomu například u neřízené agrese.<sup>121</sup> Freud se odvažuje tyto skryté obsahy interpretovat, neboť soudí, že je možné vyčíst je v obsahu snů a pomocí metody volných asociací, kdy pacient mluví o svém životě bez volní kontroly a psycholog zaznamenává v jeho řeči náznaky traumat.

Silou, která umožňuje přechod některých obsahů z nevědomí do vědomí, je předvědomí. V něm jsou obsaženy latentní myšlenky, které je ještě možné si uvědomit. Předvědomí plní roli jakéhosi cenzora, jenž umožňuje nahlédnout jen omezenému množství nevědomých obsahů v menší intenzitě, pomocí snů.<sup>122</sup> Rozdíl mezi nevědomým a předvědomým myšlenkovým obsahem spočívá v tom, že předvědomé myšlenky mají verbální podobu, díky které je možné je posunout do vědomí, jež může dále zpracovávat, zatímco nevědomé obsahy lze jen těžko uchopit, nelze-li je vyjádřit slovy.<sup>123</sup>

Vědomí potom tvoří menšinovou část lidské psychiky, je však tím, co umožňuje kontakt mysli s vnějším světem, každodenní uvažování. Zpracovává jednak vnější podněty a smyslové vjemy, jednak podněty vnitřní v podobě pocitů, představ a dalších myšlenkových obsahů.<sup>124</sup> Díky vědomí se lidé projevují jako kulturou a výchovou determinované a specificky vytvořené osobnosti. Tato osobnost je tvořena triádou principů, které utvářejí člověka během jeho vývoje a na jejich poměru záleží, nakolik se stane konformním dospělým jedincem.

Struktura osobnosti je tvořena trojicí subsystémů, které se s různou intenzitou podílejí na výsledné podobě osobnosti jedince. Je však třeba dodat, že tato podoba není v žádném případě statická, nýbrž se dynamicky rozvíjí a mění v závislosti na podnětech a vnějších i vnitřní podmínkách.

Převážně ve sféře nevědomí se nachází systém základních principů zachovaných z prvotních fází vývoje (jedince i druhu), který Freud nazývá Ono neboli Id. To je úzce spojeno s tělesnou stránkou člověka a založeno na iracionalitě, proto je jeho rolí prosazovat ve vědomí

120FREUD, S. Já a Ono In *O člověku a kultuře*, s. 103.

121FREUD, S. *Výklad snů*, s. 367.

122Tamtéž, s. 366.

123FREUD, S. Já a Ono In *O člověku a kultuře*, s. 104.

124Tamtéž, s. 105-106.

subjektivní potřeby a touhy jedince, především ty primitivní, natolik intenzivně, aby došlo k jejich okamžitému uspokojení.<sup>125</sup> Id se nezajímá o ostatní, jeho prioritou je dosáhnout spokojenosti a vyhnout se bolesti a utrpení, operuje s principem slasti, který bude blíže popsán později. Pro uspokojení jednoduchých potřeb je Id napojeno na systém reflexů, které ovládají bazální mechanismy lidského těla. Uspokojení složitějších potřeb je však vázáno na vyšší subsystemy a pokud se je Id nepodaří prosadit, může alespoň pomocí primárního procesu navodit představu požadovaného stavu, která do určité míry může pomoci odstranit napětí.<sup>126</sup> U dospělých k tomuto procesu dochází především ve snech, dítě se pohybuje na hraně fantazie a reality. Kojenec je považován za čisté Id, jeho mysl je zcela ovládána touhou po naplnění potřeb, později se učí odlišovat představy od reálných vjemů za pomoci zkušeností a rozumu, čímž vzniká Já.

Já neboli Ego působí v oblasti vědomí a předvědomí a je výsledkem vnímání, společně s výchovou a vzděláváním.<sup>127</sup> Má za úkol brzdit neřízené pudové nutkání Id, neboť na rozdíl od něho je v kontaktu s realitou, kterou racionálně hodnotí, a na jejím základě povoluje či brzdí uspokojování potřeb. Provádí sekundární proces testování reality, podle jejíhož stavu vyhodnocuje možnosti k vyhovění podvědomým tužbám. To však neznamená, že se Id a Ego nacházejí v přímé opozici, spíše se do určité míry prolínají bez jasné hranice. Ego působí jako střední sféra mezi Id a Superegem a u zdravého jedince musí být vyvinuté, aby jedna z krajních sil nemohla příliš převládnout.<sup>128</sup>

*„(Já) je tedy ve vztahu ke sféře Ono podobno jezdcí, který má krotit větší sílu koně, s tím rozdílem ovšem, že jezdec se o to pokouší vlastními silami, kdežto Já silami vypůjčenými. (...) Tak jako jezdcí, nechce-li se od koně odloučit, nezbyvá často nic jiného než vést ho tam, kam jít chce, tak také Já převádí vůli Onoho v jednání, jako kdyby to byla jeho vlastní vůle.“<sup>129</sup>*

Posledním z triády principů je Nadjá čili Superego, které se vyvíjí v průběhu dětství a dospívání. Jedná se o interiorizaci morálních principů zprostředkovaných dítěti autoritami během výchovy. Freud se v díle *Výklad snů* obsáhle věnuje vzniku Superega, neboť to se vytváří skrze ztotožnění s rodičem stejného pohlaví, který je však ambivalentně vnímán jako konkurence ve snaze získání rodiče opačného pohlaví jakožto partnera. Tento nevědomý

125HALL, C. S. Úvod do teorií osobnosti, s. 33.

126Tamtéž.

127FREUD, S. Já a Ono In *O člověku a kultuře*, s. 108.

128STORR, A. *Freud*, s. 55–56.

129FREUD, S. Já a Ono In *O člověku a kultuře*, s. 109.

proces nazývá Freud Oidipovským komplexem a jeho výsledkem je vytvoření Nadjá jako zvnitřněné rodičovské autority. Také však doplňuje, že chlapeci mají tuto autoritu zvnitřněnou silněji než dívky, neboť se u nich vyskytuje takzvaná kastrální úzkost, čímž Freud rozumí strach z odebrání penisu jako trest za neposlušnost. Dívky tuto úzkost pociťovat nemohou, namísto toho cítí závist, že penis nemají, a na základě toho jim Freud přisuzuje slabší Superego, s čímž je spojen nižší morální status. Za tuto teorii byl později Freud značně kritizován.<sup>130</sup>

Výchova formou trestu a odměn vede k vytvoření dvou subsystemů Superega – jáský ideál odměňuje za dobré chování libými pocity, zatímco svědomí trestá za prohřešky pocitem viny.<sup>131</sup> Tím vzniká velmi silný tlak na dokonalost, který se projevuje v Egu, kde se střetává s puzením Id, což jsou oba iracionální principy a je třeba uplatnit rozum Ega, aby zhodnotil danou situaci a rozhodl se pro její přijatelné řešení. V *Psychologii masy a analýze Já* Freud přisuzuje Superegu také schopnost rozlišování reality, která je v davu právě proto snížena, protože je Nadjá jedince nahrazeno objektem, jak o tom bude pojednáno v příslušné kapitole, v později vydaném díle *Já a Ono* tuto myšlenku sám označuje za mylnou a přesouvá tuto schopnost na Ego.<sup>132</sup> Pokud se stane Superego příliš silným, bude vytvářet nepřiměřeně vysoké nároky na mravní dokonalost, což po jejich nesplnění může vést k rozvoji neurotického chování, či jiných psychických poruch. Naopak přílišný rozvoj Id vede k nekonformnímu primitivnímu chování, které jedince vylučuje ze společnosti.

Nejhlubšími lidskými energiemi jsou pudy, které Freud považuje za důležitý předmět zkoumání, neboť jsou původcem psychické a v důsledku i fyzické dynamiky. Jedná se o somatické projevy základních potřeb a tužeb, které vytvářejí psychickou tenzi, aby dosáhly naplnění. Objekt pudu zahrnuje vše, co je třeba udělat, aby bylo dosaženo cíle pudu. Pokud to nelze, je možné přesunout svůj zájem mírně odlišným směrem dokud se nenalezne objekt, kterého je možné aktuálně dosáhnout.<sup>133</sup> Freud vytvořil dvojici opozitních druhů pudů, které se v lidské psychice mísí, a pojmenoval je řeckými názvy eros a thanatos. Eros je pud života, poháněný libidem, což je energie sexuální touhy. Eros orientuje člověka na vše, co je důležité pro spokojený život, od základních sebezáchovných pudů, přes sexuální pudy, až po touhu po lásce. Na základě přesunu libida po erotogenních zónách v dětství založil Freud svou teorii vývoje osobnosti. Thanatos se naproti tomu nazývá pud smrti. Je zaměřený proti živým

130KULISH, N., HOLTZMAN, D. *On Freud's Femininity*, s. 42.

131HALL, C. S. *Úvod do teorií osobnosti*, s. 34-35.

132FREUD, S. Já a Ono In *O člověku a kultuře*, s. 111 (v poznámce pod čarou).

133HALL, C. S. *Úvod do teorií osobnosti*, s. 36.

bytostem a životu obecně, jeho cílem je převádět je do neživého stavu. Freud řadí mezi pudy také agresi, na rozdíl od McDougalla, který ji považoval za instinkt, tedy komplexnější jev. Freudovo zpracování agrese bylo později nazváno hydraulickým modelem a převzato dalšími autory (například C. Lorenzem), kteří rozvíjeli princip vzlínání a agrese, jež se hromadí v nevědomí, dokud nedosáhne dostatečné síly a nenajde vhodný způsob vybití.<sup>134</sup> Oba pudy tedy vytvářejí dynamiku, když se vzájemně střetávají, ale také mísí. Každý čin je tak determinován určitou směsicí motivů.

## 4.2 Freudovo hodnocení předchozích davových koncepcí

Přestože Freudova práce o psychologii davu tvoří pouze malou část jeho obsáhlého díla, seznámil se s významnými pracemi, které již byly na toto téma napsány: především se jedná o knihy Le Bonovy a McDougallovy. Freud začal *Psychologii masy a analýzu Já* interpretací těchto dvou autorů.

Freud považuje za kvalitní Le Bonovu analýzu chování davu a říká, že výrazy, které Le Bon používá jsou „v plně shodě se základními předpoklady naší hlubinné psychologie.“<sup>135</sup> Nicméně poukazuje že na to, že ačkoli Le Bon odhalil důležitost specifických jevů, vznikajících uvnitř davu, nepopsal to, co mají jednotlivci v davu společné a díky čemu se cítí natolik propojeni, což Freud považuje za důležitou část analýzy. Podle Freuda je tímto pojítkem nevědomí všech jedinců, které má společný pudový základ, což není nijak v rozporu s Le Bonem, nicméně v jeho koncepci nemá tento fenomén takovou váhu jako u Freuda. Ten k tomu podotýká, že Le Bon také používá pojem nevědomí, ale jeho chápání není plně totožné s psychoanalytickou koncepcí, neboť je postavené na rasové predispozici, Freud však rasu nepovažuje za rozlišovací kritérium. Také tvrdí, že psychické stavy, které Le Bon považuje za nově vzniklé v masových podmínkách, ve skutečnosti nejsou nové, nýbrž jsou v lidské mysli uloženy stále, avšak jsou vytěsněny do podvědomí a pouze dav umožní jejich projevení. Součástí těchto psychických stavů jsou i dispozice ke zlu a agresi, které kulturní podmínky potlačují.<sup>136</sup>

Zároveň však dochází k opačnému procesu v případě nákazy, neboť tehdy jedinec podléhá sugesci, která ho přiměje potlačit své přirozené individuální zájmy na úkor zájmů masy. Už Le Bon tento fenomén přirovnával k hypnóze (viz kapitola Komunikace k davu), Freud

<sup>134</sup>LOVAŠ, L. *Sociální psychologie*, s. 270.

<sup>135</sup>FREUD, S. *Psychologie masy a analýza Já In O člověku a kultuře*, s. 213.

<sup>136</sup>Tamtéž, s. 214.



na tuto podobnost však klade velký důraz, kromě jiného proto, že se studiu hypnózy věnoval v počátcích své lékařské kariéry a byl si vědom jejích účinků na lidskou psychiku. Poukazuje však také na rozdíl, že zatímco zhypnotizovaný člověk je bez příkazu hypnotizéra pasivní, dav má tendence projevovat se aktivně a realizovat své zájmy. Do jisté míry rozvíjí Le Bonovu myšlenku o podobnosti uvažování davů s uvažováním primitivních národů a dětí, když zdůrazňuje poznámku, že v duši davů mohou existovat ambivalentní ideje, což se prokázalo v psychoanalytické praxi u dětí a neurotických pacientů.<sup>137</sup>

Freud hodnotí pozitivně hloubku Le Bonova zkoumání povahy davů, avšak druhou část jeho díla, věnující se roli vůdce davu, považuje za nedostatečně rozvinutou. Věnuje se hodnocení jeho klasifikace vůdců a prestiže, kterou na dav působí, nezmiňuje však roli rétoriky, které Le Bon vyčlenil nemalou část své práce. Nicméně na jiném místě Freud poukazuje opět na podobnost davu s primitivními národy, když říká, že mají shodnou tendenci uznávat slova a jména za posvátná téměř magickým způsobem.<sup>138</sup>

Obecně lze tedy říci, že Freud považuje Le Bona do určité míry za předchůdce svých myšlenek, který podává hlubší charakteristiku davového chování, na které psychoanalýza naváže svými pojmy a rozvine úlohu nevědomých psychických procesů, která za oním chováním stojí. Nepřiznává však Le Bonovi pozici průkopníka v davové psychologii, neboť tvrdí, že všechny jím uvedené myšlenky, byly vytvořeny jinými autory a jsou známé již dlouhou dobu.<sup>139</sup>

V McDougallově koncepci vidí Freud těžiště v jeho pojetí organizace. Dav je davem, neboť má nízkou míru organizovanosti. Tam, kde má Le Bon nevědomou složku osobnosti, vymezuje McDougall konkrétněji afekty, které stojí za dynamikou davu. Jeho princip primární afektivní indukce Freud považuje za shodný s Le Bonovými pojmy napodobení a nákazy, McDougall podle něho pouze klade větší důraz na jejich afektivní povahu.<sup>140</sup> Freud vidí jeho přínos v tom, že se nespokojil s tvrzením, že v davu se zájmy jednotlivce automaticky potlačí na úkor množství, nýbrž tvrdí, že člověk je upozaduje vědomě na základě domněnky, že přítomnost v mase mu umožní uskutečnit cíle, kterých by osamoceny nemohl dosáhnout. Sdílí však s Le Bonem celkově spíše negativní názor na masu. Na základě pěti podmínek, které umožňují pozvednutí davu na vyšší úroveň dochází k názoru, že je třeba intelektuální úkoly svěřovat jednotlivcům z davu vyděleným. Freud však tuto tezi pozměňuje,

137FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 218.

138Tamtéž, s. 219.

139SMOLÍK, J. Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 150

140FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 227.



když tvrdí, že mase by se měly dávat takové úkoly, jako by se zadávaly jednotlivcům, aby nedošlo k tak velké změně uvažování.<sup>141</sup>

### 4.3 Společenská situace

Sigmund Freud vytvářel svou koncepci osobnosti univerzálně aplikovatelnou na jakoukoli dobu, jeho teorie davu je však ovlivněná meziválečnou situací evropské společnosti, tedy dobou, kdy se této teorii věnoval nejintenzivněji.

Podle Freuda je problém společnosti v tom, že již dlouhou dobu způsobuje lidem úzkost a neurózy. Přestože považuje počátek vývoje lidského druhu za surový, neboť neexistovala moc, která by usměrnila agresi silnějších jedinců, neexistovaly také psychické poruchy spojené s potlačením přirozených pudů, především těch sexuálních, na jejichž potlačování má zásluhu především náboženství. V souvislosti s touto problematikou vytvořil hypotézu o vzniku prvního náboženství a společnosti, kterou představuje ve spisu *Totem a tabu*. Prapůvodní stav podle něho vypadal tak, že moc držel nejsilnější muž, který si pro sebe uzurpoval všechny samice a své dospívající syny vyháněl, aby s nimi nemohli mít styk. Tito synové se proti němu vzbouřili, zabili ho a snědli. Na tomto místě Freud explicitně říká, že se spojili, aby mohli vykonat to, co by jako jednotlivci nedokázali, a spekuluje, zda jim mohl odvahou dodat kulturní pokrok.<sup>142</sup> Popsal zde tedy historicky první davovou akci. Mladí muži poté vytvořili prvotní organizovanou společnost, protože však cítili vinu za zabití otce, utvořili z něho předmět uctívání – totem. Zároveň tím vznikla první tabu, tedy striktní zákazy incestu a kanibalismu. Od této doby lze hovořit o kultuře.

*„Kultura označuje celý souhrn výkonů a zařízení, jimiž se náš život vzdálil od života našich zvířecích předků a jež slouží dvěma účelům: ochraně člověka před přírodou a uspořádání vztahu lidí mezi sebou.“<sup>143</sup>*

Postupně se organizace společnosti stávala propracovanější, zároveň přibývalo zákazů, svědomí se stávalo silnější, čímž se zvětšovala morální úzkost jedinců. Vzhledem k tomu, že za smysl života považuje Freud princip slasti, mají lidé ve společnosti velmi málo možností, jak jej uspokojit, zároveň si však uvědomují, že je společnost nutná pro přežití druhu, neboť bez pravidel chování by zavládl chaos.<sup>144</sup>

141FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 225.

142FREUD, S. *Totem a tabu*, s. 96.

143FREUD, S. *Nespokojenost v kultuře*, s. 84.

144STORR, A. *Freud*, s. 97.

Freud ve svém díle hovoří o „moderní nervozitě“, když hodnotí život v soudobé společnosti jako specifický tím způsobem, že sice pomocí moderní techniky usnadňuje většinu činností, zároveň však stoupají nároky na určitou životní úroveň a tím i na výkonnost jedince, chce-li jí dosáhnout.<sup>145</sup> Životní tempo se zrychluje, přibývá informací, je třeba se angažovat v mnoha oblastech, málokteré z nich však přinášejí pocit uspokojení. Největší uspokojení totiž přináší ukojení sexuálního pudu, právě ten však společnost velmi silně potlačuje. Jedinou legální možností sexuální aktivity je uzavřít monogamní manželství a v rámci něho plodit děti. Pro to je však třeba splnit množství dalších podmínek jako dosáhnout určitého věku, mít zaměstnání, nabyt sociální postavení a dostatečný majetek apod. Těchto podmínek je však náročné dosáhnout a mnozí jich nedosáhnou nikdy, jsou tak odsouzeni k celoživotní sexuální abstinenci. Možností, jak nepodlehnout frustraci, může být několik. Jednak je možné se od společnosti izolovat a uchýlit se do samoty. Další možností je útok proti přírodě, neboť ta představuje pro člověka již od počátku jeho historie zdroj nespokojenosti kvůli pocitu bezmoci vůči jejím silám.<sup>146</sup> Existuje také možnost sublimace, což je schopnost zaměnit sexuální cíl za jiný, který je s ním psychicky příbuzný, a je snadnější ho dosáhnout. Ani toto oddalování však nelze dělat stále. Freud upozorňuje, že tato dlouhodobá deprivace povede nejen k tomu, že se bude nadále zvyšovat počet jedinců, trpících neurózami a úzkostmi, ale také počet těch, kteří se postaví proti kultuře a jejím pravidlům, a přestanou krotit svou přirozenou agresi.<sup>147</sup>

#### 4.4 Teorie davu

Na základě svých předchozích zkoumání člověka jakožto jedince ovládaného množstvím mimovolných vlivů, jež jsou neodmyslitelně součástí sociálních skupin, vytváří Freud svou teorii tvorby davu. Vytvářet společenství je přirozená pudová potřeba, založená na sociálním pudu. Avšak tento pud nevede nutně k vytváření davu, neboť nemění osobnost jedince tak, jako přítomnost v davu. Ke vzniku davového myšlení je třeba ještě jiný impulz a Freud se ho pokouší popsat.<sup>148</sup>

Vychází z Le Bonova důrazu na sugesci a souhlasí s její důležitostí pro ucelení davu, avšak nesouhlasí s tím, že by se jednalo o „neredukovatelný prafenomén“<sup>149</sup>, který lze bez dalšího

145FREUD, S. „Kulturní“ sexuální morálka a moderní nervozita In *O člověku a kultuře*, s. 63.

146FREUD, S. *Nespokojenost v kultuře*, s. 80.

147FREUD, S. „Kulturní“ sexuální morálka a moderní nervozita In *O člověku a kultuře*, s. 70.

148FREUD, S. *Psychologie masy a analýza Já* In *O člověku a kultuře*, s. 211.

149Tamtéž, s. 227.

zkoumání prohlásit za univerzální sílu davu a jeho vůdce. Kromě toho se tento pojem stal natolik vágním, že ho nelze použít pro dostatečně výstižný popis.<sup>150</sup>

K energii sugescie tak přidává energii libida, což je jím vytvořený pojem pro univerzální energii lásky a touhy. Tato energie má účinek, který v jedinci potlačuje vlastní Já, jež splývá s dalšími Já v jeden celek. Tato situace je vlastní novorozěným dětem, které do určitého věku neumí rozeznávat mezi vlastní osobou a okolím, dochází k ní i při zamilovanosti a samozřejmě také v mase.<sup>151</sup> V ní má toto libido dvě možné podoby: lásku mezi masou a jejím vůdcem, která by ideálně měla být obousměrná, a lásku uvnitř masy, jež vychází ze společenského pudu. První typ lásky se uplatňuje v organizovaných hierarchických skupinách, jako je církve nebo armáda, které tak získávají na přitažlivosti, neboť v lidech naplňují primitivní touhu po všemocném vůdci a ochránci.<sup>152</sup> Zdánlivé uspokojení této touhy je však pouze iluzí, neboť vůdci-lidé masu nemohou tolik milovat a božstvo je podle Freuda fikce.<sup>153</sup> Druhý typ lásky vede lidi k seskupování v celek, zároveň v nich však působí vytěsňené relikty negativních sociálních zkušeností, které je nutí opět se od sebe vzdalovat, vzniká tak citová ambivalence, která je základem masové dynamiky. Pokud je však energie davu dostatečně silná, obecná nesnášenlivost klesá natolik, aby se mohl utvořit pevný homogenní celek. Vzhledem k tomu, že se jedná o lásku, která měla původně charakter sexuální žádostivosti, ale byla sublimována do univerzálnější podoby, projevující se v mase, může nabývat velmi vysoké intenzity, neboť sexuální pud je jednou z nejsilnějších energií v člověku.

Dalším fenoménem, který podle Freuda hraje v utváření masy roli, je identifikace. Tento pojem vymezil již dříve na základě zkoumání dětského vývoje, kdy ji určil za prvotní formu citové vazby dítěte na jinou osobu. Po překonání oidipovského komplexu se dospělý člověk od závislosti na identifikaci odpoutává, avšak přetrvává v něm jistá regresivní složka, která se uplatňuje v rámci sexuálního pudu, pomocí sublimace ji však lze uplatnit i na jiné osoby bez sexuálního zájmu. V mase se identifikace uplatňuje při vytváření vazby k vůdci.

S těmito citovými pohnutkami souvisí další tendence, a to idealizace, která vytváří k nedosažitelné osobě vůdce iluzi sexuální přitažlivosti na základě vlastností, které mu jedinec sám přisoudí. V této situaci podle Freuda člověk přenáší na vzor část lásky k sobě samému,

150FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 227.

151FREUD, S. *Nespokojenost v kultuře*, s. 59.

152JAY, M. E. *Sigmund Freud*. Encyclopaedia Britannica, inc. [online] 22. 2. 2016. [16. 2. 2017] Dostupné na internetových stránkách: <https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.

153Přestože byl Freud celoživotním členem židovské komunity, v Boha nevěřil, avšak byl si vědom důležitosti kulturní náboženské tradice (STORR, A. *Freud*, s. 6-7)

proto si vzor připodobňuje. Dosáhne-li tato tendence vysokého stupně, může vést až k sebeobětování pro nedosažitelný ideál, k čemuž davy tíhnou. K takové situaci může dojít například v případě, že se vůdci podaří vybudovat kult osobnosti, či silnou ideologii, které využije pro ospravedlnění rozpoutání války. Vnější objekt, ať už se jedná o postavu vůdce či ideu, nahradí v mysli jedinců masy Superego a ti tak udělají vše, co je po nich žádáno, neboť je snížena jejich schopnost kritického myšlení, masa tedy uvěří všemu, co jí její vůdce říká.<sup>154</sup> Tento jev je téměř shodný s podmínkami, které nastávají během hypnózy. Freud dokonce tvrdí, že „*hypnotický vztah je jakousi masovou formací ve dvou*.“<sup>155</sup> Stejně jako v hypnóze i v mase se jedná o vztah velmi mocného jedince s jedincem téměř bezmocným, který se mu vydává na milost, cítí k němu pokoru a nekritičnost, poslouchá jeho rozkazy. Významnou roli zde hraje síla očního kontaktu. Někteří jedinci jsou však k podlehnutí tomuto vztahu náchylnější, zatímco jiní si udržují větší míru autonomie a mase i hypnóze tak snadno nepodlehnu.

Dosud uvedené psychické obsahy mají na podobu masy nesporně velký vliv, probíhají však pouze na úrovni psychiky každého jednotlivce, což nestačí k vytvoření oné le bonovské duše davu. Proto Freud svou teorii doplňuje o fenomén, který nazývá podle Wilfreda Trottera<sup>156</sup> stádní pud.<sup>157</sup> Ten vzniká již u zvířat a u člověka má souvislost s libidem, čímž ve výsledku podněcuje touhu sdružovat se do větších celků. V mase však vytváří účinek všeobecného snížení inteligence v porovnání s jednotlivci, kteří masu tvoří. Kromě toho činí dav afektivním, přecitlivělým a neschopným umírněnosti. Tyto jevy se více projevují ve spontánní homogenní mase, než v hierarchizované skupině, kde je dán alespoň malý prostor projevu individuality.<sup>158</sup> Freud však Trotterově koncepci vytýká, že pokud by byl stádní pud natolik silný, jak uvádí, nebylo by v davu třeba vůdce, kterého však Freud považuje za důležitého, byť ne nutně nezbytného. Ve vztahu jedinců k vůdci (stejně jako sourozenců k rodiči nebo fanoušků k celebritě) se projevuje primitivní žárlivost, která se však vzhledem k nemožnosti uspokojení mění v pocit rovnosti a smysl pro povinnost, což dohromady vytváří

154FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 248.

155Tamtéž, s. 249.

156Wilfred Trotter (1872 - 1939) byl britský neurochirurg, který se věnoval výzkumu stádního instinktu, autor publikace *Instincts of the Herd in Peace and War*.

157FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 252.

158Freud nevytváří ucelenou klasifikaci typů mas, nicméně se alespoň okrajově zmiňuje o existenci více než jednoho druhu dělení podle přítomnosti vůdce, zmíněné výše, když masy dělí na pomíjivé a trvalé, a rovněž na homogenní a heterogenní. Zároveň tvrdí, že člověk je v jeden okamžik členem více než jen jedné masy, z čehož plyne, že nechápe masu jen jako seskupení osob na jednom místě, nýbrž spíše ve smyslu větší úzce spjaté sociální skupiny.

společenského ducha. I v této části koncepcce davu tedy převládá individuální vliv nad skupinovým elementem.

Dav zaniká, zanikají-li ideje, které mu daly vzniknout. Tím nejsou myšleny psychické principy a pudy, neboť ty nemohou zaniknout ani v psychice jednotlivce ani v lidské rodové linii, může však zaniknout idealizovaný obraz vůdce a s ním i identifikace masy, jejíž rovnost a soudržnost je tím narušena. Pokud i přes slabou roli vůdce přetrvává vysoká potřeba identifikace, hovoří Freud o „psychologické bídě masy“<sup>159</sup>, která v dlouhodobém hledisku znamená její postupný rozpad. Na základě toho považuje Freud davy bez jasně definovaného vůdce za nebezpečnější, kromě jiného také proto, že mají větší sklon k panickým reakcím.<sup>160</sup> Stejně jako McDougall i on se zabývá panikou jako příčinou rozpadu masy. Ta může nastat podobně jako v mysli jednotlivce buď nárůstem nebezpečí, které ohrožuje všechny společně, nebo vymizením citových vazeb, které masu drží pohromadě, kolektivní sugesce, imaginace, identifikace a idealizace.<sup>161</sup> Oslabení těchto jistot vede k rychlému nárůstu úzkosti, či dokonce neurotické úzkosti, jež by u jednotlivce vedly k rozvoji neurotického onemocnění, v davu potom ke kolektivní panice, opětovnému převládnutí individuálních zájmů nad skupinovými, a jeho rozpadu.

## 4.5 Komunikace v davu

Zatímco Le Bon věnoval komunikaci v davu poměrně velké množství prostoru ve svém díle, Freud se jím zabývá velmi okrajově. Stejně jako chování v davu i komunikaci pojímá Freud především z hlediska psychiky jedince. O to více se věnuje řeči v běžném denním užívání a studuje, nakolik se v ní promítají vlivy nevědomí, čemuž jsou věnované práce *Psychopatologie všedního života* a *Vtip a jeho vztah k nevědomí*. Nepopírá však, že by společnost neměla na komunikaci vliv, právě naopak, podotýká, že řeč vznikla za účelem dorozumění ve skupině a identifikace mezi jedinci.<sup>162</sup>

V konzervativně smýšlející společnosti přelomu 19. a 20. století její význam ještě roste, protože pokud společnost svazuje jedince pravidly a výrazně omezuje jeho možnosti projevu, měla by mu alespoň umožnit svobodně se vyjádřit, aby mohl do jisté míry uspokojit tlak svých pudů.<sup>163</sup> To se však ve Freudově době podle něho neděje, naopak vládne cenzura

159 FREUD, S. *Nespokojenost v kultuře*, s. 111.

160 SMOLÍK, J. Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 152.

161 FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 234.

162 Tamtéž, s. 252.

163 SCHWARTZ, J. “Freud and Freedom of Speech.” *The American Political Science Review*, 80/4, 1986,

politická i literární, hovořit o sexuálních tématech mimo lékařské ordinace je tabu a kolektivní neuróza tak vzrůstá. Freud však považuje slova za nástroje pro manipulaci s mentálními obsahy vědomí i předvědomí a možnost je vyslovit zároveň umožňuje zlepšit psychický stav člověka. Na této teorii je ostatně založena celá psychoanalytická terapie. Freud, ač jinak politicky neangažovaný svými články bojoval za svobodu slova mas, které by se tak zbavily psychické tenze, která je jinak vede k agresivním projevům.<sup>164</sup> Zastával názor, že pokud se masa vzdá agresivních projevů, má možnost produkovat kolektivní výtvoř jako lidové písně a folklór obecně,<sup>165</sup> přisuzuje jí tak i pozitivně produktivní roli.

## 4.6 Reflexe Freudova díla

Sigmund Freud vytvořil na základě své dlouhodobě rozvíjené koncepce lidské psychiky novou teorii masy, která se od ostatních liší svých důrazem na individuální hledisko. Zatímco Gustave Le Bon staví svou teorii na zcela novém jevu, který vznikne pouze v davu, Freud považuje specifické projevy davových akcí za výsledek výhradně individuálních psychických vlivů. Ty jsou v lidské psychice uloženy již od narození, stejně jako v psychice předchozích generací, v davu pouze mají možnost více se projevit. Sám autor tvrdí, že při bližším zkoumání se rozdíl mezi individuální a skupinovou psychologií stírá.<sup>166</sup>

Freud také na rozdíl od Le Bona nebo Ortegy y Gassetta nepovažuje hromadné psychické jevy za fenomén moderní doby, nýbrž staví první dav již na počátek historie lidstva. Soudobá společnost je k nim náchylnější spíše proto, že lidé v sobě mají více potlačených pudů a vytěsněných traumat, která se projevují jako agrese, jež se nejnáze vybíjí v davu. Tyto myšlenky našly odezvu jen o pár let později, kdy se mnozí autoři snažili objasnit příčiny rychlého vzestupu a obliby nacistického režimu, a jedním z možných vysvětlení bylo, že symboly a rituály, které nacistická propaganda užívala, například masové průvody vojenská cvičení, umožňovaly vybití potlačeného sexuálního pudu mladých lidí, jak argumentuje například Wilhelm Reich.<sup>167, 168</sup>

Samotní psychoanalytici, kteří na Freuda navazovali, tuto část jeho díla spíše upozadřovali

s. 1227.

164Tamtéž, s. 1228-1229.

165FREUD, S. Psychologie masy a analýza Já In *O člověku a kultuře*, s. 222.

166Tamtéž, s. 210.

167MIKŠÍK, O. *Hromadné psychické jevy*, s. 39.

168Wilhelm Reich (1897 - 1957) psychiatr rakouského původu působící v Americe, který se pokoušel spojit psychoanalýzu, marxismus a prvky východní filozofie, byl přímým žákem Freuda.

na úkor jiných oblastí zájmu, někteří pozdější sociálně orientovaní psychologové ji však použili jako myšlenkový základ pro výklad některých skupinových jevů. Ostatně i teorie kolektivního nevědomí jednoho z nejvýznamnějších Freudových žáků, C. G. Junga, je založena na podobném principu jako Freudova davová koncepce, totiž uložení primitivních vzorců chování a forem uvažování z raných dějin lidstva, které se projevují v chování jedinců v současné společnosti.<sup>169</sup>

Odkazem Freuda je tak poněkud ambivalentní postoj ke kultuře a masovým projevům, neboť kulturní výše, které soudobá společnost dosáhla, umožnila upozadit primitivní agresí a nenávist, na druhé straně jedince svazuje a odpírá mu přirozenost, což vede k psychické nepohodě.<sup>170</sup> Stejně tak masy jsou na jedné straně pro společnost hrozbou, neboť jí připomínají potlačené pudy, na straně druhé je tvůrcem takových artefaktů, jako je jazyk, a ve své podstatě kultury obecně.

169HALL, C. S. *Úvod do teorií osobnosti*, s. 94-95.

170STROMŠÍK, J. Proč právě Freud? In FREUD, S. *O člověku a kultuře*, s. 406.



## 5 Elias Canetti

Elias Canetti byl typickým kosmopolitním vzdělavcem 20. století. Narodil se na jeho počátku, roku 1905, v bulharském městě Rusa, které obývalo množství národnostních i náboženských skupin, žijících pohromadě. Canettiho rodina patřila k minoritě Španiolů, což byli židé původem ze Španělska, kteří si na Balkáně udržovali vlastní tradice i jazyk.<sup>171</sup> Jeho rodiče však nesdíleli silné pouto ke komunitě svých předků, a proto se svými dětmi odešli nejprve do Rakouska a později do Velké Británie. Po smrti otce se rodina vrátila do Vídně, 1. světovou válku však strávila ve Švýcarsku. Po nástupu nacismu k moci a připojení Rakouska k „Třetí říši“ Canettimu pro jeho židovský původ hrozilo nebezpečí, proto na radu přátel odešel v roce 1938 opět do Anglie.<sup>172</sup> Ve vyšším věku se odstěhoval do Švýcarska, kde také zemřel.

Během života si osvojil pět jazyků, své knihy psal v němčině, přesto bývá nejčastěji označován za britského autora, neboť v Británii vznikla většina jeho díla. Z něj převážnou část tvoří beletrie, konkrétně romány, fiktivní či autobiografické, je však také autorem několika divadelních her, esejů či aforismů. Za svůj román *Zaslepení* získal v roce 1981 Nobelovu cenu, je ale také držitelem mnoha dalších literárních ocenění.<sup>173</sup> On však za své nejvýznamnější dílo považoval rozsáhlou studii *Masa a moc*, jejíž tvorbě zasvětil téměř deset let, a která vyšla v roce 1960.<sup>174</sup>

Již v předchozí tvorbě se projevoval jeho zájem o problém chování jedince ve společnosti a události 30. a 40. let ho inspirovaly k myšlence napsat práci o masovém chování, které mimo jiné stálo za vznikem totalitních systémů v Evropě. Ačkoli nedisponoval sociálněvědním vzděláním (na naléhání rodiny získal doktorát z chemie)<sup>175</sup>, prostudoval velké množství prací ze sociologie, antropologie, historie a dalších příbuzných věd, inspiroval se mnoha mysliteli, v oblasti masové psychologie a sociologie kromě jiných také Gustavem Le Bonem a Sigmundem Freudem<sup>176</sup> Přesto však zůstával na prvním místě spisovatelem a jeho dílo se svým pojetím vymyká běžnému standardu odborné literatury. Stylisticky je dílo spíše beletrií než odborným textem, Daniel Roberts a Jonathan P. Arnason Canettimu vyčítají nedostatky

171STROMŠÍK, J. Doslov In CANETTI, E. *Zaslepení*, s. 447.

172Tamtéž, s. 450.

173ROSENFELD, S. “1981 Nobel Laureate Elias Canetti: A Writer Apart.” *World Literature Today*, 56/1, 1982, s. 5.

174Tamtéž, s. 7.

175STROMŠÍK, J. Doslov In CANETTI, E. *Zaslepení*, s. 448.

176PETRUSEK, M. Canettiho „Masa a moc“: dodatky sociologovy In CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 12.



systematičnosti a nedůslednost v metodologii, neboť autor příliš nedbá na argumentaci a spíše využívá empatii a intuici, kterou předpokládá i u čtenáře.<sup>177</sup> Sám prohlašoval, že ho sociální politické události v Evropě, jichž byl svědkem, přivedly k zájmu o fenomén chování jedince v mase, avšak své studium pojal v širším rámci a mnoho příkladů v jeho díle pochází ze záznamů o primitivních neevropských kulturách, přestože on sám se antropologické metodě terénního výzkumu vyhýbal<sup>178</sup>, na rozdíl od Gustava Le Bona, který naopak cestoval po světě a přesto si za příklady vybíral události převážně z Francie. Stejný postoj zaujímal k politice. Přestože zažil množství politických převratů a měl dostatek znalostí, zkušeností i známostí, aby mohl přispět k rozvoji poválečných států, zůstával celý život v ústraní mimo zájem veřejnosti.

## 5.1 Klasifikace masy

Canetti své dílo neopatrnil žádným úvodem, v kterém by objasnil postup své práce nebo vymezil pojmy. Ani ústřední pojem masy není explicitně definován, nýbrž je vymezen pomocí určení vlastností, druhů a dynamiky, čemuž je věnována převážná část prvního oddílu knihy.

Aby mohlo být seskupení lidských jedinců nazváno masou, považuje Canetti za nutné, podobně jako to činil Gustave Le Bon, projevení následujících rysů, byť nemusí být jejich intenzita vždy stejná.

Nejvýraznější vlastností masy je, že chce stále růst.<sup>179</sup> Seskupení lidí je zdrojem fascinace pro další jedince, kteří se postupně přibližují ohnisku masy, bez toho, aby věděli, co je na dané místo přitahuje. Masa má zájem, mít co nejvíce členů, aby nabyla co největší síly a prosadila svou vůli. Každý, kdo není ochoten se k mase připojit, je vnímán jako nepřítel, a masa se vůči němu chová agresivně; Arnason a Roberts zde zdůrazňují snahu o zrušení rozdílu mezi subjektem a objektem.<sup>180</sup>

Aby byla masa homogenní, musí uvnitř ní vládnout rovnost.<sup>181</sup> Podle autora je masa jediným místem, kde člověk může pocítit absolutní rovnost bez ohledu na pohlaví, věk, majetek, či společenské postavení, což může mít pozitivní účinek v utváření idejí sociální rovnosti, ale také negativní, neboť například v situaci, kdy je třeba před něčím prchat, není brán ohled

177ARNASON, J. P., ROBERTS, D. *Canetti counter-image of society*, s. 85.

178PETRUSEK, M. Canettiho „Masa a moc“: dodatky sociologovy In CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 7.

179CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s.72.

180ARNASON, J. P., ROBERTS, D. *Canetti counter-image of society*, s. 60.

181CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 72.

na slabší jedince.<sup>182</sup> V tomto bodě se Canettiho charakteristika davu liší od Le Bona a Freuda, kteří považují za nutné, aby masa měla vůdce.<sup>183</sup>

Tak jako usiluje masa o zvětšování, usiluje zároveň i o zhušťování, nakolik je to jen možné, aby se zintenzivnil pocit přítomnosti velkého množství jedinců, a aby byl usnadněn pohyb masy jako celku.<sup>184</sup> Tato tendence souvisí se zvratem strachu z doteku, o kterém bude pojednáno v kapitole o vzniku masy.

Čtvrtou, avšak neméně důležitou vlastností masy je její potřeba směru.<sup>185</sup> Aby se masa udržela pohromadě, musí mít společnou vidinu nějakého cíle, ať už je to oběť, kterou pronásleduje, nebezpečí, před kterým prchá, či nepřítel, proti kterému bojuje. Musí to být idea natolik silná, aby potlačila individuální cíle každého jedince. Setrvávání masy na místě bez aktivity je možné jen po omezenou dobu, poté dochází k jejímu rozpadu.<sup>186</sup>

## 5.2 Typy masy

Jak již bylo řečeno v předchozí části, vlastnosti masy se za různých okolností projevují v různé intenzitě. Podle toho vymezuje Canetti mnoho druhů masy, další klasifikaci poté provádí na základě afektu a účelu, za kterým masa existuje.

### Otevřená a uzavřená

Toto rozdělení vzniká na základě intenzity první jmenované vlastnosti, tedy možnosti růstu. Otevřená masa je ta, která nemá omezený počet účastníků, kteří ji mohou tvořit. To předpokládá, že shromáždění probíhá na dostatečně velkém prostoru a vytváří se z takové příčiny, která zajímá široké spektrum lidí. Canetti k tomu podotýká, že otevřená masa vzniká přirozeně, neboť na jedince v dostatečné blízkosti působí její přitažlivá síla.<sup>187</sup> Příkladem otevřené masy může být například demonstrace ve veřejném prostoru. V protikladu k tomu existují uzavřené masy, jejichž možnosti růstu jsou omezené, ať už z přirozených příčin omezeného prostoru nebo uměle vytvořených, například v podobě nutnosti splnění určitých podmínek pro vstup. Ohraničuje si tak prostor, který je jí vykázan.<sup>188</sup> Takovým způsobem jsou uzavřené například nejrůznější spolky, kluby, či sekty. Uzavřená masa mívá delší trvání než

182CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 100.

183BORCH, Ch. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 283.

184CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s.72.

185Tamtéž.

186Tamtéž, s. 79.

187Tamtéž, s. 57

188SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 157.

otevřená, ale není to pravidlem.

#### Rytmická a stagnující masa

Tento typ rozlišení je proveden na základě vlastností rovnosti a hustoty. Stagnující masa je natolik nahuštěna, že jednotlivci jsou jen velmi omezeně schopni pohybu. Proto zatím nedochází k akci, ale masa vyčkává na dosažení svého cíle a mezitím se ujišťuje o své síle a jednotě. Tento stav však nemůže trvat příliš dlouho, je nutné, aby v určitém okamžiku masa svou energii vybila. Toto vybití je podle Canettiho doprovázeno spontánním sborovým výkřikem všech členů masy, který je o to bouřlivější, čím delší byla jejich stagnace.<sup>189</sup> Typickým příkladem tohoto jevu byly v minulosti veřejné popravy, v dnešní době ho můžeme pozorovat na sportovních utkáních. Naproti tomu v rytmičké mase je třeba mít dostatek prostoru okolo každého jedince, aby mohl vytvářet určitý rytmičkový pohyb, který vyjádří jeho přináležitost k mase – tančit, dupat, tleskat, fandit, zpívat apod.

#### Rychlá a pomalá masa

Pod charakteristiku rychlé masy spadá většina útvarů, vytvářených v moderní společnosti, rychle vzniknou, dospějí k svému cíli a v rádech hodin se opět rozpadají. Pomalé masy mohou mít podle Canettiho tři možné podoby. Tou první je průvod, jehož cíl je vzdálený, a ke kterému je třeba delší dobu putovat, až teprve po jeho dosažení se rozpadá. Na rozdíl od druhého typu se však počet účastníků v jeho průběhu mění jen málo. Druhou formu pomalé masy přirovnává autor spíše k řece, která v průběhu svého pohybu přibírá do svého toku další přítoky a zvětšuje tak svůj objem.<sup>190</sup> Hustota takového procesu není tak velká, neboť se během něho každý jednatel musí starat o svou obživu, ale přesto mají všichni stejnou vidinu jednotného cíle, ke kterému spějí. Třetí typ se liší od všech předchozích zde uvedených tím způsobem, že jeho cíl není dosažitelný v tomto životě, proto není třeba, aby byla masa fyzicky přítomna, spíše sdílí určité přesvědčení, nejčastěji náboženské, i když alespoň občasné setkávání je pro uvědomění přináležitosti k mase důležité. V tomto případě neexistuje možnost vybití a tento typ masy se netvoří spontánně, ale je třeba někoho, kdo vytvoří koncept ideje, který mase předává a udržuje její soudržnost, aby se nerozpadla.<sup>191</sup> Jediný obecně známý případ pomalé masy jsou v současnosti náboženské skupiny.

Kromě tohoto rozdělení na tři druhy polarit dále autor vytyčuje druhy mas podle afektu, který určitou masu ovládá, z toho některé jsou velmi staré a společně se zvířaty, jiné zase typicky

<sup>189</sup>CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 79

<sup>190</sup>Tamtéž, s. 84-85.

<sup>191</sup>Tamtéž, s. 86.

lidské a vznikají v rámci vývoje lidstva relativně krátkou dobu.

Jedním z typů první kategorie je štvoucí masa, která se vyvinula z lovicí smečky a probouzí v člověku staré lovecké pudy. Pro členy masy má štvance to kouzlo, že je přesně určena oběť a při jejím pronásledování jim nehrozí téměř žádné nebezpečí, neboť proti masě nemá jednotlivec téměř žádnou šanci na záchranu.<sup>192</sup> Pronásledovatelům navíc vzhledem k jejich množství nehrozí pravděpodobně žádný postih. Přesto po dostihnutí a nejčastěji i zabití oběti zachvacuje masu strach z následků a po dosažení cíle se velmi rychle rozpadá.

Prchající masa je v mnohém opakem masy štvoucí. Lidé se cítí něčím ohroženi a snaží se uprchnout za každou cenu. Pokud se drží pospolu, cítí lidé menší nebezpečí, neboť každý doufá, že útočník napadne někoho jiného, ne právě jeho. Záleží však na délce útěku, nakolik je možná záchrana. Pokud je cesta do bezpečí krátká a volná, je možné zachránit celou masu, čím je však útek delší, tím spíše dochází ke ztrátám slabých a vyčerpaných. Pokud je však cíl příliš daleko, šance na záchranu se vzdaluje, přesto prchající nevzdávají svou snahu a postupují až do konce sil.<sup>193</sup> Uplatňují se zde protikladné síly altruismu a snahy o záchranu sebe sama, která, pokud převáží, způsobí zánik masy jako takové.<sup>194</sup>

Modernějším typem masy je zákazová masa, která se negativně vymezuje proti podmínkám či činům, se kterými nesouhlasí. Jednotlivec by svým protestem nic nezmohl ale masa má větší váhu v prosazování svých požadavků. Typickým příkladem takovéto masy je stávka, kdy se pracující snaží upozornit na svou nespokojenost strhnutím co nejvíce účastníků.<sup>195</sup>

Pokud stávkou nedosáhne masa svého cíle, obrací se proti vládnoucí elitě, která jí dosud rozkazovala, a tím způsobovala rostoucí frustraci, která dosáhla vrcholu a v určitém okamžiku je třeba ji vybit, čehož lze dosáhnout pouze sesazením vládců. Výjimku v tomto případě tvoří božská autorita, proti které je možné se obrátit až v posmrtném životě a frustraci, pro kterou Canetti používá obrazné pojmenování „ostny“<sup>196</sup>, nelze vybit, ale je nutné se jí poddat. Obracející se masa vzniká typicky během revolucí a státních převratů.

Masa v době slavnosti je specifická tím, že nesleduje žádný cíl, pouze oslavu samotnou. V aktuálním okamžiku jsou uspokojené všechny potřeby jejích členů a jsou tedy uvolnění a společně oslavují. Může zde nastat pouze problém požadavku opakování slavností co

192CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 94-95.

193Tamtéž, s. 101.

194 ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 206.

195CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 103-104.

196Tamtéž, s. 109-110.

nejčastěji, což je v daném okamžiku hojnosti považované za samozřejmost.<sup>197</sup>

Zvláštním typem mas, který sice Canetti nezařazuje do svého dělení podle afektu, ale přesto mu věnuje kapitolu, jsou masy, které nazývá neviditelnými. Tyto masy jsou tvořeny fyzicky neexistujícími jedinci, kteří přesto mohou ovlivňovat „svět živých“. Jejich existence je většinou spojena s náboženskými představami, Smolík dokonce tvrdí, že jimi náboženství začínají.<sup>198</sup> Častou podobou neviditelné masy je masa mrtvých, kteří podle různých náboženství pokračují ve změněné formě existence buď v jiném světě nebo v neviditelné podobě mezi živými. Jiná forma neviditelné masy může být tvořena ne-lidskými bytostmi, čerty, démony a podobně, kteří v lidech vyvolávají strach. Canetti k tomu podotýká, že pro moderního člověka je tato představa jen málo pochopitelná, ale sám je ovlivňován představou neviditelné masy bacilů, která v něm vyvolává podobný strach a obavy.<sup>199</sup> Pozitivní emoce ale v lidech oproti mrtvým vyvolává představa masy potomků, která rozmnoží a proslaví jeho rod. I tato představa však byla bližší předchozím generacím než lidem moderní doby.

### 5.3 Dynamika masy

Typy mas mají nejen odlišné afekty, které je nutí k akci, ale také různou dynamiku, byť jsou zde společné rysy, neboť každá masa musí nějakým způsobem vzniknout a většinou nějakým způsobem směřuje k cíli a zániku.

Canetti začíná svou knihu kapitolou o tom, co vede lidi k tomu, aby se shlukovali do mas. Podle jeho teorie má člověk přirozený strach z doteku cizí osoby a snaží se mu vyhnout, jak jen je to možné.<sup>200</sup> Vlivem tohoto strachu se snaží na veřejnosti udržovat odstup od ostatních a ve svém soukromí se oddělit fyzickou bariérou, kterou považuje za svůj majetek a úzkostlivě si ji střeží. Touto úvahou předešel Canetti výzkum v mikrosociologii, která později rovněž potvrdila význam tohoto jevu, například v díle E. Goffmana (*Behaviour in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings, 1963*).<sup>201</sup> Canetti však pokračuje myšlenkou, že nachází-li se člověk uprostřed masy, tento strach z doteku mizí a mění se v pravý opak – pocit bezpečí a jednoty. Tím, že se člověk dotýká dalších jedinců, kteří se okolo něho tísní,

197 CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 111.

198 SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 159.

199 CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 93.

200 Tamtéž, s. 55.

201 BORCH, Ch. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 283.

pocituje, jako by všichni byli jedním celkem, částmi jednoho těla. „*Jedině v mase může být člověk vysvobozen od strachu z doteku. Je to jediná situace, v níž se tento strach zvrací ve svůj opak. Je k tomu zapotřebí husté masy, v níž se tělo tiskne na tělo a husté i ve smyslu psychického stavu, totiž že nedbáme na to, kdo nás tísní. Jakmile se jednou potkáme v mase, nebojíme se jejího doteku.*”<sup>202</sup>

Příčiny vzniku mas autor příliš nerozebírá, rozlišuje však okolnosti vzniku otevřené a uzavřené masy. Podle něho uzavřená masa vzniká náhle, bez zjevné příčiny, pouze na základě síly, kterou je jedinec přitahován ke skupině lidí, aby rozmnožil její řady, dokonce tvrdí, že si v průběhu tohoto procesu lidé ani neuvědomují, proč pospíchají k davu, ale přesto jsou nuceni to dělat.<sup>203</sup> Tento jev by jistě stál za hlubší prozkoumání, neboť kdyby probíhal bez zjevné příčiny, pouze tak, jak zde autor uvádí, nedělali by lidé nic jiného, než běhali od jedné malé skupinky ke druhé, aniž by věděli proč. Naopak v uzavřené mase tento přitažlivý princip nepůsobí tak silně, neboť mezi masou a nově příchozími stojí nějaká překážka. Díky jejímu vlivu se masa sice tak rychle nerozrůstá, ale většinou mívá delší trvání, neboť ony hranice ztěžují rozpad, takže má více lidí možnost se o její existenci dozvědět a pokusit se k ní připojit. Pokud i přesto zůstává rozpad snadný, existuje zde ještě možnost opakování setkání. Když má masa vyhlídku na brzké znovuseskupení, nemá pro ni rozpad tak bolestný význam. Jak již bylo řečeno v části o vlastnostech, masa má tendenci se neustále rozrůstat. Přestože uzavřená masa má naději na delší trvání, touží stát se masou otevřenou, jednak proto, aby se stala silnější, jednak aby rozšířila myšlenku, která vedla k jejímu vzniku. Tento přechod od uzavřené masy k otevřené nazývá Canetti expanzí.<sup>204</sup> Zároveň uvádí jako možnost zabránění rozpadu, ke kterému má otevřená masa tendence, při dosažení dostatečného počtu rozdělení na dvě, případně více mas, které se mezi sebou budou srovnávat a soupeřit, čímž se udržují v činnosti. Tento model můžeme vidět uplatněný například u sportovních klubů a jejich fanoušků.

Po vytvoření masy nemusí ihned nutně dojít k akci a masa může jistou dobu stagnovat. Tento typ masy byl již představen v klasifikaci mas. V této fázi má nemalý vliv komunikace, která masu udržuje v dostatečně silném zaujetí, které členům brání masu opustit, ale zároveň ne natolik silném, aby ji přinutila k dostatečnému vybití. Lidé mohou být zaujati například proslovem nebo divadelním představením. Vysoké úrovně v tomto umění dosahují

202CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 56.

203Tamtéž.

204Tamtéž, s. 63.

náboženské instituce, které organizují většinou pomalý typ mas, jejichž vybití je často nežádoucí celý život, neboť cíl je orientován až v jiném životě. Po ukončení stagnace přichází vybití zpravidla velmi rychle a masa se rozpadá.<sup>205</sup>

Vzhledem k různým typům mas dochází také k několika možnostem, jak může masa zaniknout. U většiny mas je vybití nejdůležitější částí procesu a důvodem, proč se lidé na místo jejího vytvoření dostavili. V tomto okamžiku se masa dostatečně rozroste, aby byla akceschopná, fáze stagnace končí a lidé se dávají do pohybu. V té chvíli je nejsilnější pocit jednoty a rovnosti, masa se chová jako celek, který se snaží dosáhnout svého cíle. Pokud se to podaří, dochází k úlevě, zároveň však přichází strach z rozpadu a nutnost čelit následkům předchozího chování. Jediným způsobem, jak tomu zabránit, je zaměřit zájem masy k dalšímu cíli, ani to však nelze dělat neomezeně dlouhou dobu.<sup>206</sup>

Pokud nedojde k vybití ihned po vzniku masy, hrozí její napadení, buď zvenčí nebo zevnitř. Málokterá síla je tak velká, aby masu mohla účinně napadnout zvenčí a způsobit její rozpad. Spíše tento útok povede k tomu, že se masa ještě více semkne. Nebezpečnější je pro masu vnitřní rozvrat, který může nastat pokud je stagnace příliš dlouhá, je částečně vyhověno jejím požadavkům nebo pokud převládnu cíle jedinců nad cílem masy.<sup>207</sup> Zde opět hraje nezanedbatelnou roli komunikace a manipulace masou.

Na rozdíl od Freuda a McDougalla, kteří vnímají panikařící masu stále jako jednotný dav, pro Canettiho znamená panika rozpad davu. V situaci, kdy se masa někam pohybuje, nejčastěji když před něčím prchá, je stále jednotná, aby si udržela pocit bezpečí. Pokud je jí však znemožněn únik, případně je cesta příliš úzká, aby mohl utíkat dostatečně velký počet lidí, nastává v davu panika a jednota se rozpadá.<sup>208</sup> Jedinec už nevnímá ostatní jako ochranu proti napadení, ale jako překážku k vlastní záchraně, začíná tedy proti nim bojovat o život. V tomto okamžiku se opět vrací přirozený strach z doteku, znásobený násilným chováním. Canetti říká, že tomuto zvratu lze zabránit prodloužením stavu jednotného strachu, jako se to děje v některých církvích<sup>209</sup>, avšak to je možné, jen pokud není masa bezprostředně ohrožena na životě. Nakonečný ke Canettiho pojetí paniky upřesňuje, že popisuje davovou paniku, která je relativně lokalizovaná, a odlišuje ji od tzv. difuzní paniky, která je charakterizována jako rozptýlené hromadné chování, např. útěk civilního obyvatelstva před postupující

205 CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 79.

206 Tamtéž, s. 59-60.

207 Tamtéž, s. 65.

208 Tamtéž, s. 68.

209 Tamtéž, s. 70.



nepřátelskou armádou.<sup>210</sup>

## 5.4 Sémiotické pojetí masy

Masové symboly v Canettiho pojetí mají převážně podobu přírodních jevů, které svou podobou nebo projevem připomínají některé vlastnosti masy lidí. Masový symbol „*i když nepozůstává z lidí, připomíná masu a symbolicky ji zastupuje v mýtu a snu, v mluvě a písni.*“<sup>211</sup> Autor vybírá jedenáct příkladů, které detailněji rozebírá, nicméně neobjasňuje, proč právě tyto, což by mohlo pomoci jeho pojetí symboliky více objasnit. Začíná těmi, kde nachází nejvíce paralel s masou a postupně se dostává k těm, u kterých je pro přiřazení k davu třeba více představivosti. Nejpresnějším masovým symbolem je podle něho oheň, protože má s masou nejvíce společných znaků, a proto zde bude podrobněji rozebrán jako příklad Canettiho práce se symboly.

### 5.4.1 Oheň jako jeden z masových symbolů

Je zajímavé, že první informace, kterou ve svém rozboru ohně jako masového symbolu Canetti uvádí, je stejnost ohně za všech okolností jeho vzniku.<sup>212</sup> Naproti tomu v předchozích kapitolách, v kterých analyzuje chování mas, vytváří poměrně obsáhlou klasifikaci typů mas rozlišených právě podle příležitosti vzniku. Staví zde vedle sebe dvě úrovně homogenity, týkající se ohně: oheň sám je vždy stejný, vnímaný jako celek, přestože se skládá z jednotlivých plamenů, a také vše, čeho se dotkne, činí stejným, neboť vše, co hoří se promění na stejné plameny a později na stejný popel, s výjimkou těch nejodolnějších materiálů.

Vlastnosti, které spojují chování masy a „chování“ ohně, jsou především síla, spontánnost, nakažlivost a nenasytnost.<sup>213</sup> Oheň se stejně jako dav rychle pohybuje, zachvacuje další a další věci, které ho posilují v jeho síle i ničivosti. Pokud má stále co pohlcovat, nezanikne. Stejně tak masa, která získává stále další členy se tím stává silnější a pokud není pod kontrolou vůdce, má zpravidla tendence k ničení.

Podle Canettiho mají lidé sklon chovat se k ohni jako k živé entitě, naučili se ho „zkrotit“, udržovat ho v přijatelné velikosti, využívat ho pro svou potřebu a v případě potřeby ho uhasit

210 NAKONEČNÝ, M. *Sociální psychologie*, s. 435-436.

211 CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 126.

212 Tamtéž, s. 127.

213 Tamtéž.



a na jiném místě opět rozdělat.<sup>214</sup> Stejně tak masa, pokud se s ní umí někdo zacházet, může být udržována v přijatelných mezích, a lze ji využít k prospěšné činnosti. Tak jako se oheň vymezuje proti vodě a především v mytologii jsou vnímány jako nesmiřitelné protiklady, i masa si hledá nepřítele, vůči kterému by se vymezila a mohla proti němu napřít svou ničivou energii.

Na základě výše zmíněného je zřejmé, že entity s tolika podobnými vlastnostmi k sobě budou přirozeně tíhnout. Člověk musel překonat přirozený strach z ohně, aby se s ním mohl naučit zacházet, pokud to však umí, nebojí se jej využívat k ničení. Masa často zakládá požáry, před kterými by jednotlivci prchali, jako celek je však využívají k posílení vlastní energie.<sup>215</sup> Neboť oheň také disponuje pro člověka neobyčejnou přitažlivostí, fascinuje ho, hoří-li někde zdálky viditelný požár, nutí lidi, přijít k němu, aby se stali jednotkami zvětšující se masy. Této přitažlivosti využívají podle Canettiho také chorobní žháři, kteří založí požár, aby k němu přilákali co nejvíce lidí a jeho prostřednictvím se stali středem pozornosti. Toto tvrzení dokládá na konkrétním příkladu.<sup>216</sup>

Masové ztotožnění s ohněm také dokazuje příkladem, využívá příklad rituálu původních obyvatel severní Ameriky, kteří tančí celou noc kolem ohně jakožto symbolu slunce, až dosáhnou extatického stavu, v němž se s ohněm ztotožňují.<sup>217</sup>

Canettiho zájem o oheň jako symbol se projevuje i v jeho beletristické tvorbě, především v jeho románu *Zaslepení (Die Blendung, 1935)*, kde nechává hlavní postavu zahynout v plamenech vlastnoručně založeného požáru, v čemž Karel Stromšík, autor všech českých překladů Canettiho děl, vidí symbolický návrat postavy učence povýšeného nad průměrnost zpět k pudovému chování masy.<sup>218</sup>

Dalšími jevy, které jsou považovány za symboly masy jsou moře, déšť, řeka, les, obilí, vítr, písek, hromada a poklad, přičemž v tomto výčtu postupně klesá univerzálnost podobnosti a posledně jmenované symboly lze uplatnit jen na úzce specifický typ masy. Obecně je tedy Canetti ochoten přiznat, že neexistuje symbol, který by postihl všechny aspekty masy, každý symbol však přiřazuje jejímu určitému typu, či vlastnosti. Stejný způsob používá i později ve výkladu pojetí národů, kdy vybraným národům připisuje určité, převážně přírodní, symboly na základě jejich sebepojetí, neboť se podobně jako Gustave Le Bon (viz kapitola

214CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 128.

215Tamtéž, s. 129 – 130.

216Tamtéž, s. 131 – 132.

217Tamtéž, s. 130 – 131.

218STROMŠÍK, J. Doslov In CANETTI, E. *Zaslepení*, s. 453.

Nepřímé ovlivnění davu) domnívá, že různé národy tvoří různé typy davů.

### 5.4.2 Canettiho pojetí symbolu

Již to, že Canetti kapitolu nazývá „masové symboly“ je do značné míry zjednodušující. Vychází z všeobecné intuice evropského kulturního prostředí, historické a náboženské tradice a mýtů. Při výkladu symbolů tedy předpokládá, že je čtenáři budou vnímat stejně, což dělá i Gustave Le Bon v kapitole o idejích davu, on však na tuto skutečnost v textu několikrát upozorňuje. Do jisté míry Canetti postupuje podobně jako C. G. Jung při vytváření své koncepce kolektivního nevědomí, který také předpokládal stejnou dispozici k výkladu symbolů u všech jedinců.<sup>219</sup> Tento předpoklad je v některých částech textu poněkud odvážný, například to, že pohled na kapku vody vzbuzuje v člověku automaticky soucit, jak autor uvádí v oddílu „Moře“. Ať už vědomě či nevědomě se tedy Canetti staví do role toho, kdo čtenářům předkládá vhodné prvky, které je možné v této koncepci interpretovat. To, že neexistuje jeden objekt, který by symbolizoval masu přesně a ve všech ohledech vyžaduje interpretanta, který vybírá jevy, vhodné k připodobnění davu a z nich navíc vyzdvihuje ty prvky a vlastnosti, které se pro to nejlépe hodí. Robertson si zde všímá podobného postupu jako u Freuda, který také v popisech chování primitivních kmenů viděl podobnost s přírodními elementy, na čemž postavil svou teorii tvorby totemu, avšak Canetti se soustředí spíše na vývoj celku společnosti než podvědomí jedince.<sup>220</sup>

S využitím terminologie, kterou vymezuje Jiří Pavelka ve své přednášce o symbolech v textu, lze říci, že Canetti pracuje především se symboly v podobě přírodního dění, podíváme-li se však detailněji na proces přiřazení symbolu, zjistíme, že i masy jsou svým způsobem symbolem.<sup>221</sup> Nazývá-li autor například řeku symbolem slavnostního průvodu, či procesí, je třeba si uvědomit, že i samotné procesí je symbolem (pobožnosti, oddanosti vůdci, oslavy svátku apod.), jedná se tedy o jakousi druhou úroveň symboličnosti. Zatímco přírodní symbol je pojímán pasivně, společenský je aktivně hodnocen a je s ním pracováno v dalších kapitolách.

219ČÁLEK, O. Symbol v psychoterapii In *Symbol v lidském vnímání, myšlení a vyjadřování*, s. 252.

220ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 210.

221PAVELKA J. Symbol a metafora jako výrazové prostředky textu In *Symbol v lidském vnímání, myšlení a vyjadřování*, s. 52.

## 5.5 Analýza příkladu komunikace v mase

Canetti ve svém díle dokazuje své teze na množství uváděných situací, většinou z historie nebo života primitivních kultur. Jednomu z příkladů však věnuje celou kapitolu a dokládá na něm chování a přenos informací uvnitř masy, jejíž síla je vyzdvížena tragičností této události. Jedná se o události poloviny 19. století v blíže neurčené britské kolonii, obývané kmenem Xhosů. Canetti neuvádí, jaké zdroje k získání těchto informací použil, pouze sděluje, že o této události „*existují zprávy očitých svědků a každý do nich může nahlédnout*“<sup>222</sup>.

Vyprávění začíná setkáním členů kmene s duchy jejich mrtvých předků, kteří s nimi mohou hovořit a domáhat se splnění svých požadavků, což není podle Canettiho nijak výjimečná představa primitivních kultur a vyskytuje se i v jiných, jím uváděných příkladech a také je zakomponovaná v jeho klasifikaci jako druh neviditelné masy. Tito duchové tedy na živých žádají, aby vybili nejprve ten nejlepší, později všechn svůj dobytek a zničili svou úrodu. Za to jim slibují, že zařídí obrodu světa, kde budou nepřátelé kmene zahubeni, zatímco poslušným a věrným se dostane nevídaného bohatství a hojnosti. Toto poselství je nejprve sděleno jednomu příslušníkovi kmene, ale brzy se rozšíří mezi všechny příslušníky početného kmene, kterých bylo údajně několik set tisíc. Lidé, okouzleni vidinou zázračné budoucnosti začali plnit přání duchů a ničit všechn svůj majetek. Najde se několik jedinců, kteří o poselství pochybují, ale i ti jsou strženi masovým chováním nebo donuceni autoritou náčelníka kmene, protože jak bylo řečeno, mezi vlastnosti masy patří snaha o růst, a každý, kdo se odmítá stát její součástí je považován za nepřítel. V tomto případě je takovým lidem vyhrožováno, že skončí stejně jako koloniální utlačovatelé, tedy že budou zničeni. „*Xhosové byli jako posedlí a nestrpěli námitek ani odporu.*“<sup>223</sup> V den, na který se slibován onen zázrak se všichni příslušníci kmene shromáždí na jednom místě, jako důkaz touhy po hustotě masy, a očekávají zázračný východ dvou sluncí, ale ten se nekoná. Masou se tedy rozšíří informace, že duchové možná minili poledne jako začátek zázraku, ale ani tehdy se nic nestalo. Než by ztratili naději, doufají Xhosové ještě v západ slunce, ale ani tehdy se nic z očekávaného nestane. Lidé propadli zoufalství nejen z toho, že je mrtví předkové obelhali, ale také proto, že nemají žádné zásoby jídla. Místo masy obracející se proti utlačovatelům tak do britské kolonie přicházejí domorodci jako průvod hladovějících. I přes pomoc britské správy zemře následkem hladomoru většina xhoské populace. Canetti tedy ukazuje, jako sílu může mít komunikace uvnitř masy, a nakolik je založena na impulzivním a emotivním jednání jejich

222CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 270.

223Tamtéž, s. 268.

členů.

## 5.6 Komunikace k mase jako aspekt moci

Navzdory všem dosud uvedeným jevům, které dokazují, že jedinec přirozeně tíhne k tomu, stát se součástí masy, existují lidé, kteří nejen přitažlivé síle masy odolají, ale navíc ji dokážou ovlivňovat prostřednictvím komunikace k tomu, aby se chovala a smýšlela podle jejich přání. Tato schopnost je jedním z aspektů moci, jenž je druhým velkým tématem Canettiho knihy. Je však nutné upozornit, že centrem jeho zájmu je samotný pojem moci, nikoli osoby vůdce, protože Canetti na rozdíl od Le Bona nepovažuje vůdce za nutný prvek existence davu.<sup>224</sup>

Rysy moci v lidském chování mají svůj původ již v chování zvířat a v rámci vývoje se příliš nezměnily. Stejně jako lovící zvířata uplatňují svou moc nad svou kořistí skrze svou rychlost a dravost, tak také člověk, který disponuje mocí, využívá vlastnosti, které jeho předci využívali při lovu, byť většinou transformované do podoby přijatelné moderní společnosti. Současný člověk již nemá zapotřebí používat násilí, neboť moc mu umožňuje uplatnit svůj vliv ve větším okruhu a delším časovém rámci.<sup>225</sup>

### 5.6.1 Rozkaz

Rozkaz je podle Canettiho nejsilnějším komunikačním nástrojem mocných, dokonce starším, než řeč, pro což je údajně důkazem domestikace zvířat, která rovněž poslouchají lidské příkazy.<sup>226</sup> Lidé i zvířata však musí překonat přirozené nutkání před agresorem utéci a místo toho se zachovat v souladu s rozkazem. Chce-li být rozkaz účinný, je nutné, aby vyvolal požadovanou reakci, bez jakýchkoli námitek, přestože je stále vnímán jako cosi cizího, přicházejícího zvnějšku od někoho silnějšího. Jedinci, kteří jednájí podle rozkazu, jsou schopni spáchat mnohem horší činy, než na základě vlastní iniciativy bez toho, aby si uvědomovali plné morální dopady svého jednání a mají dojem, že za ně nenesou odpovědnost.<sup>227</sup>

Rozkaz má dvě složky: nejprve přichází popud, který nutí příjemce, k vykonání rozkazu,

224SMOLÍK, J. Doslov: Psychologie davů na počátku 21. století In LE BON, G. *Psychologie davu*, 2016, s. 160.

225ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 203.

226CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 393.

227ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 207.

zároveň však po jeho vykonání v něm zůstává vězet „osten“<sup>228</sup>, který již by zmiňován jako hlavní popud vytváření obracející se masy, čímž Canetti obrazně pojmenovává pocit jakéhosi ponížení, frustrace a nesvobody, který v člověku zůstává uložen po zbytek života. Ostny se v člověku vytvářejí již od útlého dětského věku vlivem výchovy, založené na příkazech a zákazech, a dále v průběhu života se stále více hromadí a přispívají tak k psychické nepohodě většiny lidí.<sup>229</sup>

Autor uvádí několik způsobů, jak je možné dopad ostnů zmírnit nebo se ho úplně zbavit. Podřízenému člověku může být jistou útechou, že i ten, jenž vydává rozkaz, je jím do jisté míry ovlivněn a velké množství vydaných rozkazů se v něm sčítá ve strach z udílení dalších rozkazů, neboť si je vědom množství ostnů, zejméně v jeho podřízených, které se mohou časem obrátit proti němu.<sup>230</sup> Přesto je tento strach stále menším utrpením než ostny samotné, neboť udílením rozkazů se ve veliteli či vládcích žádný osten nevytvoří, ba dokonce se ostny, které v něm byly uloženy z dřívějších dob, kdy sám rozkazy přijímal, tím odstraní.<sup>231</sup> Další možností, jak se dopadu rozkazu vyhnout, je okamžité převedení rozkazu na někoho dalšího. Člověku, který nemá dostatečně vysokou funkci, aby pro to mohl využít jiné lidi, může ke stejnému účelu posloužit zvíře, například kůň. Tyto metody však výrazně narušují možnost vytváření a udržování masy, neboť jedinci, kteří přesouvají své ostny na jiné jednájí pouze ve svém zájmu a znemožňují vznik pocitu rovnosti v mase.<sup>232</sup> Méně společensky přijatelné jsou potom způsoby negativistické, kdy podřízený člověk reaguje na rozkaz nečinností nebo vykonáním pravého opaku rozkazu, čímž se sice vyhne vytvoření ostnu, nicméně musí počítat s pravděpodobnou vnější sankcí, pokud jeho chování není důsledkem psychické poruchy.<sup>233</sup>

Žádný z těchto způsobů však není uplatnitelný všeobecně. Tím, který se pro zbavení ostnů používá nejvíce, je podle Canettiho masa, neboť v ní se rozkaz horizontálně šíří a nikdo není tím koncovým jednotlivcem, který by pocítil jeho tíhu a konečný účinek se tedy obrazně řečeno rozplývá.<sup>234</sup> Pokud někdo vydá rozkaz většímu množství lidí, jeho prvním záměrem je, vytvořit z nich masu, aby mohl využívat jejich specifických rysů při dalším oslovování. Masu je třeba oslovovat v důrazných heslech, které jsou si s rozkazy velmi podobné. Canetti

228CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 396.

229ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 206.

230CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 399-400.

231ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 206.

232BORCH, Ch. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 284.

233CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 415-416.

234Tamtěž, s. 402.

zdůrazňuje, že pokud se řečníkovi podaří vytvořit masu, ochotnou naslouchat jeho rozkazům bez toho, aby je tížily jejich ostny, je možné ji využít téměř pro jakýkoli záměr.<sup>235</sup>

### 5.6.2 Další komunikační prostředky

Canetti přináší nový pohled na prvky komunikace, které nejsou běžně považovány za tak zřejmé projevy uplatňování moci jako rozkaz. Prvním z nich je otázka, a to údajně proto, že dotazující se svou otázkou vniká do okruhu vědomostí dotazovaného. Ten, kdo je nucen odpovídat na množství otázek se dostává do podřízené a obranné pozice, neboť si musí vybrat stanovisko, které při svém odpovídání bude zastávat, zatímco tazatel může své postoje měnit, aby měl nad ním převahu a získal tak od něho co nejvíce žádaných informací, zatímco snahou dotazovaného je položit takovou odpověď, která by zamezila dalším otázkám, aniž by bylo nutné prozradit vše, co dotazovaný ví.<sup>236</sup> Existuje samozřejmě také možnost neříkat nic, ale tím se dotazovaný vystaví nebezpečí, že tazatel se z něj bude snažit dostat informace násilím, neboť ten, kdo uchovává tajemství je potenciálně nebezpečný, kromě toho odpověď nemusí vždy podat formou řeči, někdy mohou stačit i neverbální informace.<sup>237</sup>

Dalším komunikačním prostředkem k získání a udržení moci je pronášení soudu, neboť jedinec, který ho pronáší, si přivlastňuje právo, dělit svět na dobré a špatné, přičemž sám sebe přirozeně řadí do první skupiny, zatímco osud souzeného leží v jeho rukou. Tato privilegovaná pozice přináší soudícímu potěšení a Canetti proto nazývá souzení jednou z nejrozšířenějších chorob.<sup>238</sup> Mimo jiné také proto, že pokud mu náleží právo soudit a odsoudit, může také disponovat právem udělovat milost a tím si získávat přízeň mas.

## 5.7 Reflexe Canettiho díla

Elias Canetti byl během svého života svědkem mnoha událostí, které v něm vzbudily zájem o problémy masového chování a otázku moci, nepovažoval však masu za společenství intelektuálně a sociálně podprůměrných jedinců ani za projev nízkých pudů, které je možné vzděláním potlačit, nýbrž za součást psychiky každého jedince. Ostatně již v románu *Zaslepení*, který předcházela *Masa a moc*, koncipoval charaktery a chování postav tak, aby ukázal, že ani ten nejučenější intelektuál se nemůže povznášet nad ostatní a popírat, že by se

<sup>235</sup>CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 403.

<sup>236</sup>Tamtéž, s. 374.

<sup>237</sup>Tamtéž, s. 374-375.

<sup>238</sup>Tamtéž, s. 388.

mohl stát součástí masy.<sup>239</sup>

Když se Canetti vyjadřoval ke své práci, uvedl jako jeden z inspiračních zdrojů Freudovu *Psychologii masy a analýzu Já*, přičemž neskrýval své antipatie k tomuto dílu i psychoanalýze obecně.<sup>240</sup> Inspiruje se také Le Bonem, i když nepřebírá všechny jeho myšlenky. Na psychoanalýze mu vadí, že považuje změnu chování v mase za patologický jev, nikoli za přirozenou součást psychiky. Uvedeným autorům vyčítá, že si od masy udržují odstup a vidí ji pouze skrze odborné pojmy, jako předmět zkoumání, uvádí tedy stejnou námitku, kterou proti svým předchůdcům používal Gustave Le Bon. Canetti naproti tomu pokládá existenci v mase za rovnocenný modus bytí existenci osamocněného jedince, která je společná všem lidem, nemocným i zdravým<sup>241</sup>, čímž se odlišuje od Ortegy y Gasset, který osamělou existenci upřednostňoval nad masou. Borch v této souvislosti uvádí pojem, jehož autorem je Andrew Abbott<sup>242</sup>, *lyrický sociolog*, čímž je míněn autor, který je svědkem masové události, jež v něm zanechá natolik hluboké dojmy, že se rozhodne jev zkoumat a zároveň se pokouší ve svých potenciálních čtenářích navodit stejně intenzivní pocit.<sup>243</sup> Canetti právě takovýmto způsobem pracuje, nevytváří definice, ale o to důkladněji pracuje s jazykem.

Na druhou stranu tím dává větší prostor pro interpretace svých myšlenek. Autoři, kteří se k jeho dílu vyjadřují, tak často uvádějí myšlenku, že jeho masa není vnímána jako fyzické seskupení lidí. Petrusek se o ní vyjadřuje jako o stavu ducha<sup>244</sup>, Stromšík používá pojem antropologická konstanta<sup>245</sup>, Roberts a Arnason imaginární projekce<sup>246</sup>, přestože převážná většina Canettiho charakteristik a příkladů masy je tvořena případy davu fyzicky existujícího v jeden čas na jednom místě, výjimku tvoří pouze náboženství. Stále je však při těchto interpretacích třeba mít na paměti, že Canetti byl v první řadě spisovatel, přestože poučen velkým množstvím přečtených pramenů a jeho cílem bylo zapojit čtenářovu vlastní představivost.

Na závěr je třeba zmínit, že jako předešní autoři, ani Canetti nepovažoval masu či moc za výlučně negativní fenomény, přestože zkoumání zla v člověku věnoval velké množství času. Podle Robertsona má masa schopnost osvobodit jednotlivce z izolace vlastního

239STROMŠÍK, J. Doslov In CANETTI, E. *Zaslepení*, s. 453

240PETRUSEK, M. Canettiho „Masa a moc“: dodatky sociologovy In CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 12.

241STROMŠÍK, J. Poznámka ke vzniku masy a moci In CANETTI, E. *Masa a moc*, 1994, s. 570

242 Andrew Abbott (narozen 1948) je populární americký sociolog, který se zaměřuje na výzkum aktuálních problémů americké společnosti a metod výzkumu v oblasti společenských věd.

243BORCH, Ch. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 277.

244STROMŠÍK, J. Poznámka ke vzniku masy a moci In CANETTI, E. *Masa a moc*, 1994, s. 570.

245PETRUSEK, M. Canettiho „Masa a moc“: dodatky sociologovy In CANETTI, E. *Masa a moc*, 2007, s. 9.

246ARNASON, J. P., ROBERTS, D. *Canetti counter-image of society*, s. 93.



subjektivního pohledu a vztahy nadřazenosti a podřazenosti jsou jednou z podmínek utváření společnosti.<sup>247</sup> Roberts a Arnson považují masu za autonomní zdroj sociální kreativity, neboť davové zkušenosti jsou zdrojem ideálů a inovací.<sup>248</sup> Navíc argumentují tím, že kdokoli by se pokoušel konstruovat dav pomocí destruktivních sil, dopouštěl by se paradoxu.<sup>249</sup> Tento paradox lze pokládat za všeobecně platný.

247ROBERTSON, R. Canetti and Nietzsche: An Introduction to Masse und Macht In *Companion to the work of Elias Canetti*, s. 211.

248ARNASON, J. P., ROBERTS, D. *Canetti counter-image of society*, s. 94.

249Tamtéž.



## 6 José Ortega y Gasset

Ortega y Gasset byl jedním z nejvýznamnějších španělských autorů 1. poloviny 20. století. Fakt, že se jedná o španělského spisovatele, není zanedbatelnou informací, neboť Ortega byl se svou vlastí spjatý a ve svém díle jí a jejím lidem věnoval množství prostoru.

Španělsko, přestože bylo nedílnou součástí Evropy, již v 18. století ztratilo statut velmoci a 19. století, které se neslo v duchu občanských konfliktů, způsobilo, že na počátku následujícího století existovalo spíše na periferii nejen geograficky, ale i co se týče politického významu. První světová válka Španělsko přímo nezasáhla, nicméně následná epidemie chřipky, která byla po něm dokonce pojmenována, si vybrala svou daň na počtu obyvatel. Ani meziválečné období, které pro mnoho evropských zemí znamenalo období uvolnění společenských poměrů, nepřineslo Španělsku lepší hospodářskou a kulturní úroveň, neboť v zemi nejprve nastolil generál Primo de Rivera diktaturu, kterou ukončila občanská válka, díky níž se dostal k moci Francisco Franco, který zavedl novou diktaturu, jenž trvala až do roku 1975.<sup>250</sup>

Tolik dějinných a politických zvrátů nutně zanechalo na španělském obyvatelstvu následky, v podobě ztráty tradičních hodnot původně zemědělské, monarchistické a hluboce katolicky věřící země, která se během života jedné generace výrazně změnila. Španělé velmi nelibě nesli ztrátu kolonií a vlivu v zámoří, jakož i v rámci Evropy, neboť v politických jednáních o mezinárodní situaci bylo odsunuto do pozadí. Občanská válka potom poznamenala vztahy mezi lidmi v celé společnosti a následná diktatura, se kterou bylo spojené omezování lidských práv, cenzura a odchod tamějších elit do exilu, způsobila, že Španělsko v době působení Ortegy y Gasset bylo zemí velmi společensky rozkolísanou, jehož míra národní identity a cítění byla na nízké úrovni<sup>251</sup>, což on ve svých dílech často reflektoval (viz například *España invertebrada*, v kterém již autor začíná rozvíjet svou teorii elit<sup>252</sup>).

V době příchodu Ortegy na intelektuální scénu však idea španělské národní identity ve vztahu k Evropě dostávala nový směr. Na přelomu století byla ve Španělsku činná intelektuální skupina nazývaná Generace 98, jenž svůj název odvodila od roku 1898, kdy Španělsko ztratilo své zámořské kolonie, což mělo na Španělsko negativní dopad.<sup>253</sup> Španělé silně vnímali, že vliv jejich země slábne a je třeba jej obnovit. Tato skupina usilovala o posílení

250FORBELSKÝ, J. *Španělská literatura 20. století*, s. 14.

251Tamtéž, s. 22.

252FORBELSKÝ, J. BĚLIČ, O. *Dějiny španělské literatury*, s. 192.

253FORBELSKÝ, J. *Španělská literatura 20. století*, s. 30.

národní identity prostřednictvím obrácení k tradici, historii a jazyku. Své úsilí promítla do literární tvorby ve španělštině, která se však nebála inspirovat se zahraniční evropskou literaturou, jejíž kvality chtěla dosáhnout, především německou, reprezentovanou Nietzsche, a francouzskou, zastoupenou Verlainem. Vůdčí osobností této skupiny byl Miguel de Unamuno, který byl velmi literárně a společensky činný ve snaze o pozvednutí své vlasti, usiloval však o to, aby ve vztahu k Evropě neztratilo Španělsko svou autonomii a nepřizpůsobovalo se jiným státům, naopak se orientovalo na své tradice, religiozitu a mystiku.<sup>254</sup>

Na Generaci 98 reagoval Ortega y Gasset na počátku svého působení v akademické sféře. Jelikož studoval mezi lety 1905 a 1910 na německých univerzitách, poznal intelektuální život v Německu, které se pro něho do jisté míry stalo vzorem, zároveň měl však silný vztah ke své vlasti, neboť v roce 1910 se vrátil do Španělska převzít funkci profesora metafyziky na univerzitě v Madridu, na které působil mnoho dalších let.<sup>255</sup> Usiloval o pozvednutí kulturní úrovně obyvatel prostřednictvím svých sociálních studií, filozofických esejů, ale také vydáváním časopisu *Revista de Occidente*, který vychází od roku 1923 až dosud, poté, co ho převzali Ortegoví následovníci.<sup>256</sup> Nesdílel však názory Generace 98 a v reakci na ni podnítil vznik Generace 14, rovněž pojmenované podle roku svého vzniku, kdy bylo vydáno první významné Ortegové dílo *Meditace o Quijotovi*<sup>257</sup>. Tato skupina rovněž usilovala o pozvednutí kulturní, intelektuální a politické úrovně Španělska, ale projevovala se méně vášnivě a naopak se více soustředila na analýzu společenských problémů.<sup>258</sup> Nelpěla na uchování původních tradic, naopak prosazovala inspiraci rozvinutými evropskými zeměmi, především Německem. Tato tendence byla označována jako evropeizace a Ortega za jeho iniciátory považoval především intelektuální elity – své příznivce. Oldřich Bělíč ve svém díle však tyto dvě skupiny neodlišuje, Generaci 14 pouze nazývá „následovníky“ nebo také „novecentisty“, neboť působily až na počátku nového století, podle něho není třeba obě generace odlišovat, neboť se vůči sobě nevymezovaly, nýbrž jedna na druhou navázaly.<sup>259</sup>

Avšak nejen situaci Španělska Ortega ve svém díle hodnotil, ale snažil se reflektovat i sociální tendence a nálady v celé Evropě. Dokázal ve společnosti vidět zárodky problémů, které se

254HOLMES, O. "José Ortega y Gasset", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), [online] Edward N. Zalta (ed.). [cit. 10. 11. 2016] Dostupné na webových stránkách: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/gasset/>.

255Tamtéž.

256Tamtéž.

257Tamtéž.

258CHABÁS, J. *Dějiny španělské literatury*, s. 329.

259BĚLIČ, O. *Španělská literatura*, s. 288.

plně projeví až o několik let později a varoval před některými nebezpečnými jevy, které mohou ohrožovat soudobé uspořádání Evropy. Například byl odpůrcem prosazování ideje nekončícího blahobytu a nekontrolovaného technického pokroku, varoval také před hledáním řešení v politickém extrémismu, což se ve třicátých a čtyřicátých letech s nástupem fašismu a nacismu ukázalo jako opodstatněné obavy.

## 6.1 Společenská situace a vzpoura davů

Problematické uspořádání společnosti věnoval Ortega dílo *Vzpouřa davů* (1930), které reflektuje společenskou situaci v Evropě v době mezi světovými válkami, neboť je její podobou a vývojem silně znepokojen. Poukazuje na to, že v 19. století se více než kdy dříve rozmáhá technický pokrok a průmysl. Technika je již dlouhou dobu nevyhnutelnou součástí, dokonce podmínkou lidského života, avšak neslouží nám jen k uspokojování našich potřeb, nýbrž k tomu, aby co nejvíce zmenšila úsilí, které je k uspokojování potřeb zapotřebí, což je právě pro 19. a 20. století charakteristické.<sup>260</sup> Vlivem působení techniky tedy člověk již nemusí trávit celý den prací a získává tak mnoho volného času, kterým dříve disponovat nemohl. Tento čas využívá k činnostem, které nejsou jen základní snahou o přežití, k čemuž je nucen přírodou, ale naplňuje ho činnostmi, kterou si stanoví sám. Se zlepšením životních podmínek úzce souvisí růst populace, která je rovněž větší než kdy dříve. Problémem však je podle Ortegy to, že společnost si s tolika lidmi, kteří nemají vytyčenou svou úlohu, neumí poradit, dát jim jejich místo a úkol, který by určoval jejich budoucnost, což je závažný problém, protože život je určován tím, nakolik se zabýváme svou budoucností.<sup>261</sup> Společnost, která nemá budoucnost se nevyhnutelně hroutí.<sup>262</sup>

Další příčinou současné neutěšené situace je podle Ortegy rozmach liberální demokracie. Vlivem jejího širokého působení lidé nabývají přesvědčení, že jsou si všichni rovni a mají právo tuto rovnost vyžadovat ve všech oblastech života. Avšak jediná rovnost, která by měla být nezpochybnitelná, je rovnost před zákonem.<sup>263</sup> Co se týče podílu na vládě a přístupu k moci, ale není možné dosáhnout podmínek, za nichž by byli všichni spokojeni, tyto snahy vedou k uspořádání státu, který Ortega nazývá "hyperdemokracií", což je rozdělení moci

260ORTEGA Y GASSET, J. *Úvaha o technice a jiné eseje o vědě a filosofii*. s. 23 - 25

261ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*, s. 122.

262ORTEGA Y GASSET, J. *Evropa a idea Národa: a jiné eseje o problémech současného člověka*. s. 7.

263STATHAM, R. Ortegová "vzpouřa" a problém vlády davu. In FORBELSKÝ, J. a LOUŽEK, M. *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset: sborník textů*. s. 52.

mezi všechny občany daného státu, jehož následkem je však podle něho kulturní úpadek.<sup>264</sup>

Ortega se s myšlenkou liberalismu rozchází v tom názoru, že lidskou společnost považuje za přirozeně elitářskou. V každé dějinné době zde existovala masa průměrných lidí a menšina, která se průměru vymykala, výše jmenované příčiny však měly za následek, že v soudobé společnosti bylo toto rozdělení narušeno a masa začala nabývat nepřirozených rozměrů a síly.

*"Jednotlivci, z nichž se tvoří davy, tady byli již dřív, ale ne ve stavu davů. Žili rozptýleni po světě v malých skupinách nebo o samotě, žili životem rozbíhavým, rozděleným, odloučeným. Každý jednatel, každá skupina zaujímali jediné místo, to svoje (...)"<sup>265</sup>*

Davem neboli masou tedy není míněno ani tak seskupení lidí v jeden okamžik na určitém místě, ale druh lidí určený na základě morálních kritérií pozorovaných v chování a prožívání, přičemž jejich koncentrace usnadněná životními podmínkami počátku 20. století v Evropě vedla k tomu, že jejich negativní vlastnosti, dosud regulované, se mohly plně projevit, což vedlo k situaci, kterou Ortega nazývá „vzpouza davů“. Nicméně v jiné své práci s názvem *Úkol naší doby* uvádí teorii cykličnosti lidské společnosti, kdy první fází vývoje je tradicionalismus, který se postupně proměňuje ve fázi racionalismu. Když se racionalismus stane „obecným způsobem duševní činnosti“<sup>266</sup>, vznikají pod jeho vlivem utopické myšlenky, které chtějí být prosazeny ve vedení společnosti, což vede k revoluci, které ovšem nemůže být úspěšná a společnost se opět vrací k tradicionalismu. Příčinou revoluce tedy není dav, ale revoluční duch společnosti<sup>267</sup>, který vyvstává na základě nevyhnutelnosti v rámci dějinného vývoje.

## 6.2 Analýza pojmu „davový člověk“

Maldonado-Dennis uvádí, že se ve Vzpouře davů vyskytují čtyři rozlišení pojmu davový člověk: 1) průměrný člověk 2) průměrný člověk, který není odborně zaměřen 3) člověk, který je jen částečně odborník 4) vulgární člověk.<sup>268</sup>

264ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouza davů*, s. 40.

265Tamtéž, s.38.

266ORTEGA Y GASSET, J. *Úkol naší doby*, s.101

267V díle *Evropa a idea národa* se Ortega vymezuje proti myšlence, že by společnost mohla mít duši a hovoříme-li o něčem podobném, jedná se pouze o metaforu (s. 135). Z pohledu čtenáře je tedy obtížné posoudit, zda rozlišuje pojmy duch a duše, potom ovšem chybí kritéria pro rozlišení takto abstraktních pojmů, zda se jedná o nepřesnost v překladu nebo zda se na tomto místě jedná právě o metaforické vyjádření, to by však zpochybňovalo jeho předchozí vyjádření, že příčinou revoluce není dav samotný.

268V originálu studie jsou použity pojmy: „average man“, „specially qualified man“, „partially qualified man“ a „the vulgar“ (MALDONADO – DENIS, M. Ortega y Gasset and the Theory of the Masses. *Western Political Quarterly*. 4/3. 1961, s. 681-682).

Průměrným člověkem se rozumí člověk, který je součástí masy jedinců stejných jako on, kteří nijak nevyčnívají jeden nad druhého, což v Ortegově pojetí vyvolává až pocit, že se ani nejedná o jednotlivé bytosti, nýbrž o masu v pravém smyslu slova, jak to dokládá jeho definice:

*„Davem je všechno to, co si ze zvláštních důvodů necení sama sebe ani ve zlém, ani v dobrém, ale co se samo cítí být „jako ti druzí“, aniž se ho zmocňuje úzkost, a naopak se ze své totožnosti s ostatními přímo raduje.“<sup>269</sup>*

Zdůrazněním odborné nezaměřenosti průměrného člověka Ortega upozorňuje na problém života davu ve vysoce civilizované a technizované společnosti. Pokročilé vědecké prostředky a vynálezy již nejsou jen výsadou bohaté vrstvy, nýbrž jsou k dispozici všem. Následkem toho si jich ovšem davový člověk přestává vážit a považuje je za samozřejmost, jako by snad nebyly produktem pokročilé civilizace a výtvořem malé skupinky vědců a techniků, ale jako by zde existovaly přirozeně pro jeho potřebu a spotřebu podobně jako věci přírodní.<sup>270</sup> Nemá dostatečné vzdělání, aby si uvědomoval složitost techniky, kterou je obklopen, a proto ji považuje za přirozenou a přistupuje k ní pouze z pozice konzumenta.

Stejně velkým, ne-li větším nebezpečím než člověk nevzdělaný, je člověk vzdělaný částečně. Pravzorem davového člověka je podle Ortegy vědec.<sup>271</sup> Právě vědec je typ člověka, kterého soudobá technokratická společnost staví na pomyslný piedestal. Problém však spočívá v tom, že podmínkou rychlého rozvoje vědy je, aby byly jednotlivě vědecké disciplíny probádány co nejvíce do hloubky, na což je třeba soustavné práce vyhraněného odborníka. Vědec, který se specializuje na svou vědeckou disciplínu však pomalu ztrácí přehled o jiných disciplínách a stavu vědění obecně. Je ale oslavován za úspěchy, které se mu ve svém oboru podařilo dosáhnout, proto nabyde dojmu, že je povolán angažovat se na odborné úrovni i v jiných oborech, než je jeho specializace. Tato nemístná ambice se netýká jen vědců, ale i lékařů, inženýrů, univerzitních profesorů a jiných vážených profesí.<sup>272</sup> I oni se v případě, že si počínají jako odborníci v oblastech, v nichž odborníky nejsou, stávají davovými lidmi.

Posledním způsobem použití pojmu davový člověk je jeho hodnocení jakožto člověka vulgárního, neboli, člověka, který nejenže není vzdělaný, ale ani vzdělaný být nechce a vzdělání si neváží. Touží pouze po pohodlí a dostatku všeho za vyvinutí co nejmenšího úsilí, pokud se mu však něco nelíbí, nebojí se přistoupit k násilí. Usiluje o to, aby vulgárnost byla

269ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*, s. 39.

270Tamtéž, s. 77.

271Tamtéž, s. 89.

272Tamtéž, s. 91.

přijata jako obecná norma. Ortega ho též nazývá barbaram nebo „vertikálním nájezdníkem“, čímž chce vyjádřit, že nepřichází z jiné primitivní kultury, nýbrž povstává z pomyslného dna společnosti, bezohledně se dere na její vrchol a dožaduje se vlády.<sup>273</sup>

Jak již bylo řečeno výše, moderní doba, počínaje 19. stoletím, vytvořila v Evropě specifické životní podmínky, které daly vzniknout davům dosud nevídaných rozměrů, ale též davovému člověku v kvalitativním smyslu slova, který nemusí být součástí davu fyzicky, aby jím mohl být psychicky. Ortega mu přisuzuje konkrétní vlastnosti na základě myšlenky, že člověk je utvářen světem, který ho obklopuje.<sup>274</sup> Pokud tedy davový člověk žije v civilizované společnosti, která je natolik technicky vyspělá, že lidem zajišťuje pohodlný život bez neustálé starosti o přežití, vede to nutně k jeho zpoždění. Oproti svým předkům je nucen vyvíjet nepoměrně menší snahu a úsilí, aby se hmotně zabezpečil a množství technických prostředků mu usnadňuje každodenní život. Současně s tím rozmach liberalismu zakořenil v lidech myšlenku, že svoboda je přirozeným právem každého člověka, a na jeho základě jsou si všichni lidé rovni. Souhra těchto podmínek má za výsledek to, že se davový člověk domnívá, že má čas, prostředky a právo dělat si, co se mu zachce.<sup>275</sup> Necítí žádná tlak, který by mu něco přikazoval, naopak se pokládá za oprávněného, dělat vše, co mu přináší požitky a blahobyt. Při takovém dlouhodobě pohodlném životě mu však hrozí uzavření do sebe, obrácení do sebe sama ignorování vnější autority.

„Svět a život se průměrnému člověku nabízí tak otevřeně, až se mu zavřela duše.“<sup>276</sup>

Takový člověk se stává sebestředným, ješitným narcisem, který se stará jen o vlastní pohodlí a zábavu. Nemusí o nic usilovat, neboť vše, co potřebuje, zdědil z úsilí předchozích generací, Ortega ho proto nazývá dědicem, rozmazleným dítětem nebo též spokojeným mladým pánem a považuje ho za zdegenerovanou podobu člověka.<sup>277</sup> Mladý člověk by si měl budovat svou pozici ve společnosti, vymezovat se proti předchozím generacím a usilovat o to, aby dosáhl svých cílů, protože právě tímto úsilím je člověk charakterizován.<sup>278</sup> Soudobý mladý člověk je však spokojený s tím, co zdědil, což ovšem vede ke ztrátě styku s podstatou jeho života a projevuje se pasivitou a nevyhraněnou osobností, lhostejností k veřejnému životu. Na tuto lhostejnost upozorňuje i Gustave Le Bon na základě přístupu k tisku a zprávám o politickém a

273ORTEGA Y GASSET. *Vzpouřa davů*, s. 77.

274Tuto zákonitost Ortega podrobněji rozebírá ve své nauce o okolnostech v díle *Meditace o Quijotovi*.

275ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*, s. 62.

276Tamtéž, s. 68.

277Tamtéž, s. 84.

278ARMSTRONG, A. MacC.. "The Philosophy of Ortega y Gasset." *The Philosophical Quarterly*, 2/7, 1952, s.130.



společenském dění (viz závěr kapitoly Komunikace k davu). Ortega zastává názor, že život má být naplněn úsilím o to, být sám sebou.

*„Žít znamená vždy, stále, bez přestávky a odpočinku jednat.“<sup>279</sup>*

Ani tato duševní nerovnováha však mladému narcisovi nepřekáží v tom, aby sám sebe považoval za dokonalého a natolik inteligentního, aby mohl své názory nejen upřednostňovat nad názory ostatních, ale také se vůči ostatním prosazovat, aniž by se zabýval tím, zda jsou pravdivé. Pravda je pro něho podružnou hodnotou, nestojí o diskuzi, raději se uchyluje k násilnému projevu. Chybí mu morálka, proto nikým neovládán přirozeně podléhá tendenci ničit základy vlastní společnosti, jíž vděčí za svůj blahobyť, neboť jak bylo řečeno výše, si tuto souvislost neuvědomuje.

*„V bouřích z bídy volají davy o chléb a jako prostředek užívají ničení pekáren.“<sup>280</sup>*

Poněkud zarážející je na Ortegově koncepci skepse k výši vzdělatelnosti moderního davového člověka. Nepovažuje všeobecné vzdělání za dostačující k pozvednutí intelektuální a morální výše mas a jeho argumentem je, že „vzdělání mu (průměrnému člověku pozn. autorky) není vlastní“.<sup>281</sup> Nezáleží na tom, jak velké má člověk vědomosti, ale to, zda si neustále uvědomuje, že nikdy nemohou být úplné. Vulgární člověk se pokládá za inteligentního a nemá potřebu na sobě pracovat - tento stav myslí Ortega považuje za nezvratný. Z výše uvedené charakteristiky plyne, že průměrný člověk nemůže prosazovat morální pravidla a neměl by stát v čele státu.

### **6.3 Aristokrat jako protiklad davového člověka**

Tím, kdo by ideálně měl společnost vést je typ člověka, kterého Ortega nazývá aristokratem. Nemyslí tím však aristokrata v tradičním smyslu slova jako potomka starého vládnoucího rodu, nýbrž aristokrata duševního, který se vyskytuje napříč společenskými třídami a odlišuje se svým myšlením a chováním. Jak bylo řečeno v úvodu této kapitoly, Ortega považuje společnost za přirozeně elitářskou, což v praxi znamená, že dělí lidi na většinovou masu a menšinovou elitu. Charakterizuje společnost jako soužití jedinců v systému zvyků, přičemž autorem těchto zvyků je pouze omezený okruh lidí.<sup>282</sup> To však není proto, že by se menšina domýšlivě nadřazovala nad lidi průměrné, ale proto, že je na rozdíl od nich intelektuálně

279ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*, s. 122.

280Tamtéž, s. 63.

281Tamtéž, s. 69.

282ORTEGA Y GASSET, J. *Evropa a idea Národa: a jiné eseje o problémech současného člověka*, s.74.

činná a má potřebu podřídit svůj život řádu a disciplíně. Nevytváří tedy pravidla primárně kvůli ovládnutí, nýbrž protože v tom ona sama nachází sebeuspokojení a naplnění. Aristokrat v opozici proti línému vulgárnímu člověku disponuje ušlechtilou myslí, která se projevuje celoživotní usilovnou prací na sobě i společnosti.

Kromě toho, že je aristokrat charakterizován tím, že něco dělá, je také důležité, co dělá. Je si totiž vědom principu negativní svobody vůle. Ví, že každý člověk musí dělat to, co je třeba dělat, co mu určuje osud.<sup>283</sup> V díle *Úkol naší doby* Ortega prezentuje teorii, že všeobecná pravda se formuje jako souhrn perspektiv všech lidí na světě, je proto třeba zhodnotit se svého dějinného úkolu a vytvářet svůj díl pravdy zodpovědně.<sup>284</sup> Lze sice svůj osud odmítnout a dělat jen to, co se líbí nám, jako to dělá spokojený mladý pán, toto rozhodnutí ovšem vede k neuspokojivému životu a popírání sebe sama. Naopak aristokrat plní svou dějinnou úlohu zodpovědně, je si vědom, že na tom závisí nejen kvalita života jeho generace, ale i generací příštích, chápe složitost dějin a žije v jejich rámci autentický život. Tyto kvality ho predisponují k vedení společnosti.

Kromě davového člověka a aristokrata definuje Ortega v díle *Úvaha o technice a jiné eseje o vědě a filosofii* ještě jeden typ člověka, který se ve společnosti vyskytuje, a který se z morálního hlediska nachází mezi předchozími dvěma skupinami. Autor ho nazývá gentlemanem, opět ovšem tomuto termínu dává nový rozměr, stejně jako to činil v případě pojmu aristokrat:

*„Chování, které si člověk osvojí během chvil, kdy ho svízele a těžkosti života přestávají trápit a on se může pro ukrácení času věnovat hrám, aplikované na zbytek života, tedy i na to vážné v něm, na jeho těžkosti: toto je gentleman.“<sup>285</sup>*

Lze tedy říci, že gentleman je typ člověka, který se vyvinul ve společnosti již natolik vyspělé, že v ní není třeba usilovat o holé přežití, nýbrž který disponuje blahobytem, on však v reakci na tento blahobyt nezačal degenerovat, nýbrž ho využil k tomu, aby rozvinul své morální vlastnosti převzaté ze sportu, tedy tzv. fair-play. Gentleman je spravedlivý, šlechetný a štedrý, nemá potřebu podvádět ani krást, protože si je vědom toho, že je hojnost prostředků pro všechny. Stejně jako aristokrat je aktivní a pracovitý, avšak vnáší do práce jistou sportovní hravost a lehkost. Nebojí se těžkostí a překážek, naopak je považuje za výzvy a rozvíjí jejich prostřednictvím svou individualitu, aby se nestal součástí davu.

283ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*, s. 86.

284ORTEGA Y GASSET, J. *Úkol naší doby*, s. 76.

285ORTEGA Y GASSET, J. *Úvaha o technice a jiné eseje o vědě a filosofii*. s.48.



Jelikož Ortega charakterizuje typ gentlemana v jiném díle a kontextu než předchozí dva typy, neuvádí jejich srovnání, nicméně lze odvodit, že vznikl až v poměrně nedávné době, kdy pro jeho způsob života existovalo dostatečné materiální zázemí. Gentleman není součástí masy, neboť dbá na morální pravidla a usiluje o rozvoj vlastní individuality. Od aristokrata se liší svým zaměřením na zábavu a tělesnost, naproti tomu aristokrat je zaměřený spíše intelektuálně a jeho život je neustálá práce. Masový člověk se nemůže stát aristokratem, neboť k tomu nemá dostatečné vlohy, ale gentlemanem se při dostatečném úsilí stát může a to je podle Ortegy dobrá cesta, neboť nejvíce gentlemanů je v Anglii, a vlivem jejich působení tam není třeba ústavy, šlechta nepodléhá degeneraci a země vzkvétá.<sup>286</sup>

## 6.4 Krize soudobé společnosti

Ortega se domnívá, že v dějinách se přirozeně střídají epochy rozvoje společnosti a jejího zániku, soudobá krize má však podobu, která se v historii dosud nevyskytla, neboť dosud nebyla země obydlena tak velkým množstvím lidí.<sup>287</sup> Tito lidé ale nemají daný svůj úkol a roli, kterou by mohli plnit ani vůdce, kterého by mohly následovat, vlivem čehož se stávají bezcharakterní, neposlušní a popírají sami sebe. V ideálním přirozeném stavu by měla společnost vypadat tak, že davoví lidé budou udržováni v hranicích vymezených elitami. V moderní době jsou však davy natolik velké, že vypovídají elitám poslušnost a nahrazují je na pozicích, které byly dříve vyhrazeny jen lidem vznešeným a pracovitým, jako jsou například lékaři, právníci, finančníci nebo učitelé.<sup>288</sup> Davoví lidé podle Ortegy chtějí následovat někoho, kdo by jim mohl určit jejich společenskou roli, ale nemohou, protože k tomu nemají dispozice a jsou příliš zahleděni do sebe.<sup>289</sup> Souběžně s tímto procesem dochází k poklesu morálních kvalit aristokracie, buď je stará aristokracie nahrazena novou, která reprezentuje hodnoty masy nebo stará aristokracie degeneruje na úroveň hodnot masy, každopádně společnost roste a padá s úrovní její aristokracie.<sup>290</sup> Elita, která by měla vyzařovat dostatek charismatu, aby svým chováním inspirovala masy k poslušnosti, ztrácí moc a

286ORTEGA Y GASSET, J. *Úvaha o technice a jiné eseje o vědě a filosofii*, s. 49 – 50.

287MALDONADO – DENIS, M. Ortega y Gasset and the Theory of the Masses. *Western Political Quarterly*. 4/3. 1961, s. 679.

288STATHAM, R. Ortegová "vzpouora" a problém vlády davu. In FORBELSKÝ, J. a LOUŽEK, M. *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset: sborník textů*. s.49.

289ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouora davů*, s.67.

290MALDONADO – DENIS, M. Ortega y Gasset and the Theory of the Masses. *Western Political Quarterly*. 4/3. 1961, s. 680.

nekontrolované masy, kterým nemá kdo vládnout, si chtějí vládnout samy.<sup>291</sup> To je však pro masového člověka nadmíru těžký úkol, neboť vládnout znamená mít moc prosadit vlastní názor, který vtiskne masám, aby vytvořil veřejné mínění, bez kterého vláda není možná.

Ačkoli autorův výklad vzpoury davů vyznívá poněkud skepticky, neboť současné tendence směřují společnost více k úpadku než k dalšímu rozvoji, domnívá se, že tato situace nemusí mít nutně negativní následky. Davy v naší době podnítily změnu a záleží na budoucím vývoji, kam tato změna povede.

*„Vzbouření davů může být opravdu přechodem k nové, s ničím nesrovnatelné organizaci lidstva, může však také znamenat katastrofu.“<sup>292</sup>*

## 6.5 Komunikace jako prostředek k ovládnutí davu

Jak již bylo řečeno dříve, v oddílu charakterizujícím elity, společnost je společenství lidí, kteří společně sdílejí určitý systém zvyků. Avšak tyto zvyky nejsou výsledkem konvence v tom smyslu, že by se na jejich používání shodla každá generace zvlášť, nýbrž je máme zažité vlivem tlaku generací předchozích. Ortega tuto část lidského života nazývá život automatický, neboť je nám vnucen vnějšími okolnostmi, aniž bychom chápali jeho smysl. Naproti tomu život osobní je takový, který člověk vykonává na základě své svobodné vůle, rodí se v jeho vlastní mysli a je mu proto srozumitelný.<sup>293</sup> Nicméně, kdyby všichni preferovali pouze osobní život, nemohla by nikdy vzniknout kultura, protože by lidé nebyli ochotni přejímat myšlenky od předchozích generací a vývoj by se zastavil, neboť by bylo nutné objevovat stále stejné ideje. Je tedy nutné udržovat mezi těmito dvěma druhy životů rovnováhu a podřídit se nátlaku kultury.

Mezi vnucené koncepty patří také jazyk, který není výtvorem žádného jednotlivce, nýbrž kulturním dědictvím, nelze ho tedy považovat za striktně lidský.<sup>294</sup> Nemůže proto zcela naplnit funkci vyjadřování našich myšlenek v jejich úplnosti. Místo toho, aby lidé pracovali na jeho kvalitě, je zneužíván novodobými rétory k tomu, aby masám vnutili určité veřejné mínění, neboť na jeho základě jsou utvářeny moderní státy. Ortega rétoriku kritizuje, neboť ta způsobuje, že jméno věci přetrvává déle než věc samotná, nazývá proto rétoriku hřbitovem

291MALDONADO – DENIS, M. Ortega y Gasset and the Theory of the Masses. *Western Political Quarterly*. 4/3. 1961, s.681.

292ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*, s. 73.

293ORTEGA Y GASSET, J. *Evropa a idea Národa: a jiné eseje o problémech současného člověka*, s. 130

294Tamtéž, s.151.

lidských skutečností.<sup>295</sup> V době vlády davů se z rétoriky stává fraška, neboť je komunikace využívána k vědomé lži a manipulaci davem. Rozmazlení mladí pánové nechtějí slyšet, co by měli dělat, raději se nechávají strhnout frázemi lidí a skupin, které je umějí využívat k prosazování násilnických myšlenek (Ortega navzdory své elitářské koncepci varoval před nástupem fašismu).<sup>296</sup>

Pravidla komunikace jsou základem kultury, měla by se proto řídit úctou k ostatním, avšak dav není ochoten naslouchat a spíše podléhá sklonům k násilí, proto není možné vést s ním plnohodnotný dialog, což ve výsledku vede k nenávisti různých názorových skupin.<sup>297</sup> Ortega tedy nepovažuje komunikaci, zejména komunikaci masovou, za nástroj umožňující pozitivní vývoj společnosti, spíše se obrací k individuu při tvrzení, že pouze myšlenky osamělého jedince, který nepodléhá nátlaku masy, mohou být pravdivé. Na tomto místě se ovšem poněkud rozchází se svou koncepcí perspektivismu, kde naopak tvrdí, že pravda je tvořena souhrnem perspektiv všech jedinců. Je tedy třeba, aby člověk rozvíjel sám sebe, což mu potom umožní nepodlehout tlaku masy a utvářet si vlastní názory.

## 6.6 Reflexe Ortegova díla

Ortega y Gasset psal svou *Vzpoureu davů* ve 20. letech 20. století, tedy v době poválečné obnovy a hospodářské konjunktury, avšak vydal ji v roce 1930, který je v dějinách významný jako počátek hospodářské krize v Evropě a Ortegovy ideje o blahobytu a rozvoji společnosti tak dostaly poněkud jiný rozměr. Jeho kniha se přesto rychle rozšířila a byla hojně čtena.

Přínosem jeho teorie je, že varuje před rozšiřováním extremistických názorů a uplatňování elitářské teorie nejen ve společnosti, nýbrž i v politice, což on považuje za projev vulgárního člověka. Nicméně přestože si byl vědom nebezpečí, které v sobě skýtají politické strany a hnutí směřující k diktatuře, neformuloval ve svém díle žádný nástin možného řešení. Jeho koncepce společnosti se obecně vyznačuje velkou mírou teoretičnosti, neuvádí žádný výzkum nebo jiná ověřitelná data a zmiňuje málo konkrétních příkladů, na nichž by byla jeho teorie ověřitelná. V tomto směru převažuje esejistický charakter jeho díla nad odbornou formou. Když charakterizuje davového člověka, dopouští se ve velké míře typizace a postupuje od následku k příčině. Nejprve charakterizuje společnost s jejími skupinami a teprve potom dosazuje typizovaným zástupcům těchto skupin takové psychické vlastnosti, které do jeho

295ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpourea davů*, s. 94.

296Tamtéž, s. 87-88.

297Tamtéž, s.71.

konceptu zapadají, což je přesně opačný postup, než používá moderní psychologie. Při charakteristice elit uvádí pouze dva příklady konkrétních osobností, a to Themistokla a Caesara, které nazývá „jasnými mozky“<sup>298</sup>, což jsou postavy dávné historie, jen málo tedy pomáhají vytvořit představu, jak by dnešní aristokrat měl vypadat.

Lze říci, že se Ortega zaměřuje převážně na komunikaci k davu jako jednotnému celku, rétorice, kdy je záměrem mluvčího především ovlivňování davu takovým způsobem, aby ho využil jako prostředek z naplnění svých cílů. Ke komunikaci jedinců v davu mezi sebou uvádí pouze jeden příklad, a to v poznámce pod čarou, vyprávěcí formou a bez jakékoli další interpretace a výkladu.

Ačkoli Ortega y Gasset působil na evropské intelektuální scéně bezmála půl století a vytvořil velké množství prací, z nichž nemalá část je věnována diagnostice soudobé společnosti, nenavázal na ni navržením možnosti řešení nebo alespoň zlepšení problémů, na které upozorňuje. Dostává se do slepé uličky, když tvrdí, že cestou z krize je snaha o individualizaci jedinců, zároveň však považuje většinu těchto jedinců za nezměnitelné a nevzdělavatelné. Za tuto skepsi bývá svými interprety kritizován, neboť kvalitní vzdělání je obecně považováno za zbraň proti myšlenkové stádočnosti.<sup>299,300</sup>

Karel Čapek, který napsal na Vzpouře davů krátce po jejím českém vydání recenzi, nepřikládá velkou váhu působení davů, nýbrž považuje za původce společenských problémů jednotlivce, kteří ztrácejí touhu po vyšších ideálech, stávají se pohodlnými a zaštiťují se při tom obecnou tendencí doby.

*„To pravé nebezpečí není ve vzpouře davů, nýbrž ve slabosti hlav a povah, v trapném selhání těch, kdo mají své určení a poslání jako jedinci.“<sup>301</sup>*

Ortega se tak dostává do pozice osamělého filozofa povzneseného nad společnost a nepochopeného omezeným davem. Nicméně za svůj život vytvořil více než jen tuto koncepci společnosti (např. teorie perspektivismu, raciovitalismu) a ne všechny jeho teorie vyznívají takto skepticky, je proto považován za významnou osobnost své doby.

298ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouře davů*, s. 104

299STATHAM, R. *Ortegova "vzpouře" a problém vlády davu*. In FORBELSKÝ, J. a LOUŽEK, M. (Ed.) *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset: sborník textů*. s.49.

300MALDONADO – DENIS, M. *Ortega y Gasset and the Theory of the Masses*. *Western Political Quarterly*. 4/3. 1961, s. 684.

301ČAPEK, K. *Vzpouře davů* In FORBELSKÝ, J. a LOUŽEK, M. *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset: sborník textů*. s. 122.

## 7 Závěr

Cílem práce bylo představit a srovnat koncepce vybraných autorů, kteří se věnovali problematice člověka v davu a jeho komunikace s předpokladem, že autoři pojímali odlišným způsobem komunikaci mezi jedinci uvnitř davu a komunikaci k davu jako celku. Hypotéza se potvrdila, neboť autoři, kteří upřednostňovali sociologický pohled na dav, jako Le Bon a McDougall charakterizují dav jako celek, v kterém se vytváří nová entita, jež stojí určitým specifickým způsobem nad úrovní jednotlivců na úkor jejich individuality. Přestože autoři tuto entitu nepovažují za nadpřirozený jev, používají názvy, které mohou vést k dojmu, že duše davu, skupinové vědomí, případně skupinová mysl jsou jevy neuchopitelné a není možné je uspokojivě prozkoumat. Komunikuje-li potom jedinec či jiná skupina k davu, nepůsobí ani tak na jednotlivce, ale spíše na onu nadindividuální entitu. Přístupy obou autorů na ni se však liší v jejím propojení s racionalitou, neboť Le Bonova duše davu se vytváří právě jen v davu a čím silnější jsou jevy, které dav utváří, tím silnější je také jeho duše. Zatímco McDougallovo skupinové vědomí má širší výskyt, než pouze v davu. Ve skupinách, které jsou pro něho na vyšší úrovni organizace a homogenity je toto vědomí silnější, v případě skupinové mysli hraje roli také racionalita, která davové projevy potlačuje a naopak umožňuje větší uplatnění mysli skupiny. Na druhé straně Sigmund Freud, který zaujímá k davu stanovisko psychologa a nedefinuje entitu vytvářenou „nad“ davem, nýbrž se orientuje na podvědomé principy a pudy, které stojí za potřebou vytvořit dav v psychice každého jednotlivce, a proto i komunikace k davu cílí na tyto principy a jednotná reakce davu vychází z toho, že tyto principy jsou u všech jedinců více méně shodné. Je pravda, že McDougallova koncepce je také založena na pudech, respektive instinktech, v jeho pojetí je však společnost a skupiny, které ji tvoří, přirozeným vyústěním těchto pudových tendencí, zatímco podle Freuda jsou požadavky pudů a požadavky společnosti neslučitelné a vzniká mezi nimi tenze, která je příčinou vzniku psychických nemocí jedinců ve společnosti. Ortega y Gasset stojí poněkud mimo toto rozlišení, neboť jeho „davový člověk“ nepotřebuje fyzicky přítomný dav a autor kritizuje spíše jeho přístup k životu a morálce, vycházející z něj, než tendenci vytvářet dav, aby se společenské morálky a konvencí zbavil. Elias Canetti je z pětice autorů jediný, který se podrobněji věnuje charakteristice komunikace uvnitř davu, což činí na základě praktického příkladu nikoli však moderní společnosti, nýbrž historické události primitivního kmene. I tato analýza je však nepoměrně menší ve srovnání s částí, věnovanou komunikaci k davu z pozice

řečníka – vůdce. Všichni autoři považují za důležitější věnovat pozornost autoritativní komunikaci, která má za cíl dav ovlivnit a učinit z něj nástroj politické či společenské aktivity. Pro předávání informací uvnitř davu vytvářejí autoři spíše teorie neverbálního přenosu, byť jsou složitěji uchopitelné a méně postavené na vědeckých základech, například teorie hypnózy či telepatie.

Téma davové komunikace vede téměř všechny autory, snad jen s výjimkou Freuda, k úvahám o využití síly davu pro vlastní zájmy vůdce, který je schopný řečník a manipulátor, k tomu, aby mohl získat, či udržet moc. Na tyto úvahy navazuje téma hodnocení vlivu davů na společnost. U všech vybraných autorů převažuje negativní hodnocení davů, jakožto původců destruktivní energie a chaosu, byť nikdy na zcela. Každý z nich uvádí alespoň malou možnost pozitivního ovlivňování společnosti, byť v některých případech tato pozitivní hodnota nevystává z davu samotného, ale opět spočívá na kvalitě vůdce, který je schopen využít sílu davu pro společensky prospěšné cíle. Další možnou potenciálně pozitivní stránkou, kterou lze najít především u Ortegy y Gasset je, že dav představuje hybnou sílu dějinného chodu společnosti. Je-li společenské uspořádání postavené na nestabilních základech, přicházejí davy, aby uspíšily pád takového uspořádání a umožnily vznik nového. Na konci 19. a počátku 20. století si také autoři všímají vlivu davů a mas na národní cítění a iniciování společenských převratů za účelem utváření národních států. Úvahy tohoto typu je možné najít hlavně u Canettiho a McDougalla, věnovali se mu ale i jiní autoři té doby, například psycholog a filozof Wilhelm Wundt (1832 – 1920) v obsáhlém díle *Völkerpsychologie*.

Hromadné psychické jevy jsou z pohledu sociálních věd pozitivní také v tom smyslu, že dávají možnost poznat podobu dané společnosti bez "slupky" konvencí a morálních omezení, kdy se odhalí skutečné problémy společnosti a vyhrocené emoce, které tyto problémy způsobily. Všichni autoři, kterým se věnovala tato práce, kladli velký důraz na emoce vládnucí v davu, neboť ty jsou jedním z určujících faktorů vzniku davu a jeho celkové emoční naladění má vliv na to, jakým způsobem se dav pravděpodobně zachová. Tyto emoce mohou vzniknout buď na základě vnějších podmínek (například strach z bezprostředního nebezpečí) nebo na základě odpovídající komunikace (například nenávisť k jiné skupině, která se něčím odlišuje). Schopný řečník může v davu vyvolat silnější emoční odezvu na reálně neexistující podnět, než kdyby byl tento podnět davem bezprostředně vnímán. Komunikace je tedy to, co dělá ze sociálního agregátu semknutou skupinu a při odpovídajícím emočním naladění i dav.

V souvislosti s vyhrocenou emocionalitou davu a schopností strhnout jí téměř jakéhokoli jedince je třeba si při četbě autorů předexperimentální éry sociálních věd uvědomit jistou distanci od davů jako takových. Všichni autoři uvádějí praktické příklady výskytu masových akcí, někteří navštívili i cizí kultury, aby mohli srovnat jejich sociální chování, nikdo z nich však neuvádí, že by byl sám účastníkem sociální události davového rázu, jejich teorie tak dostávají rozměr poněkud „kabinetních“ úvah. Le Bon za tento přístup kritizuje své předchůdce, Canetti za něj kritizuje Le Bona a Freuda a přestože je možné se v biografích autorů dočíst, že se masových událostí, ať již záměrně či nezáměrně účastnili, v jejich pracích se tato zkušenost jen málo odráží. Tento přístup se u některých pozdějších badatelů změnil až v období empirických „případových studií“.

Přestože vybraní autoři tvořili své teorie v době, kdy technologie umožňovala komunikaci pouze omezeně a byla dostupná jen malému počtu lidí, byli si vědomi obrovského potenciálu, který se v technice pro možnosti komunikace skrývá. Ačkoli v té době byl nejmasovějším médiem tisk, který má vlivem pomalejšího přenosu menší potenciál k vytvoření davu než rozhlas, televize nebo sociální sítě, autoři, především Le Bon a McDougall, se domnívali, že moderní sdělovací prostředky budou hrát v životě společnosti a mas velkou roli. Čím rychleji a sugestivněji je médium schopno informaci podat, tím větší je pravděpodobnost, že tato informace bude mít za následek masovou reakci.

Autoři, kterými se zabývala tato práce, tak položili širokou základnu myšlenek a teorií, na nichž mohli a mohou stavět další badatelé, kteří se problematikou davů a mas zabývají, a kterých ani na začátku 21. století není málo. S ohledem na stále rostoucí hustotu obyvatelstva, urbanizaci, globalizaci a také rozvoj a šíření moderních komunikačních technologií se lze domnívat, že bude téma davového člověka a jeho komunikace stále aktuálnější.



## 8 Zdroje

- ARMSTRONG, A. MacC.. "The Philosophy of Ortega y Gasset." *The Philosophical Quarterly*, 2/7, 1952, s. 124–139.
- ARNASON, Johann. P., ROBERTS, David. *Elias Canetti's counter-image of society: crowds, power, transformation*, New York: Camden House, 2004. ISBN 1–57113–160–4.
- BARNES, Harry Elmer. "A Psychological Interpretation of Modern Social Problems and of Contemporary History: A Survey of the Contributions of Gustave Le Bon to Social Psychology." *The American Journal of Psychology*, 31/4, 1920, s. 333–369.
- BĚLIČ, Oldřich, FORBELSKÝ, Josef. *Dějiny španělské literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.
- BORCH, Christian. Body to Body: On the Political Anatomy of Crowds. *Sociological Theory*, 27/3, 2009, s. 271–290.
- CANETTI, Elias. *Masa a moc*. Praha: Arcadia, 1994, Studio Klasik. ISBN 80-85812-08-8.
- CANETTI, Elias. *Masa a moc*. Praha: Academia, 2007, ISBN 978-80-200-1512-9.
- CANETTI, Elias. *Zaslepení*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1984.
- FIORINI, Leticia Glocer, ROSE Graciela Abelin-Sas (Eds.). *On Freud's 'Femininity'*. Karnac Books, 2010. ISBN 9781855757011.
- FORBELSKÝ, Josef. *Španělská literatura 20. století*. Praha: Karolinum, 1999, ISBN 80-7184-806-9.
- FORBELSKÝ, Josef, LOUŽEK, Marek. *Padesát let od smrti José Ortegy y Gasset: sborník textů*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, Sborník textů. ISBN 80-86547-51-5.
- FREUD, Sigmund. *Nespokojenost v kultuře*. Praha: Hynek, 1998, 141 s. Spektrum. ISBN 80-86202-13-5.
- FREUD, Sigmund. *O člověku a kultuře*. Praha: Odeon, 1990, 444 s. ISBN 80-207-0109-5.
- FREUD, Sigmund. *Totem a tabu: vtip a jeho vztah k nevědomí : teoretická část*. Praha: Práh, 1991, ISBN 80-900835-1-X.
- FREUD, Sigmund. *Výklad snů*. Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 2005. ISBN 80-86559-16-5.

HALL, Calvin S. GARDNER, Lindzey. LOEHLIN, John C. MANOSEVITZ, Martin. *Úvod do teorií osobnosti*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatelstvo, 1997, ISBN 80-08-00994-2 .

HILLESPIE, William H. *History of the IPA*. [online] 1982. [cit. 24. 3. 2017] Dostupné na webových stránkách:

[http://www.ipa.world/IPA/en/About/About\\_Us/History\\_IPA/en/IPA1/ipa\\_history/history\\_of\\_the\\_ipa.aspx?hkey=dbc7a5e8-a901-4712-a608-83019c849566](http://www.ipa.world/IPA/en/About/About_Us/History_IPA/en/IPA1/ipa_history/history_of_the_ipa.aspx?hkey=dbc7a5e8-a901-4712-a608-83019c849566).

HOLMES, Oliver, "José Ortega y Gasset", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2014 Edition), [online] Edward N. Zalta (ed.). [cit. 10. 11. 2016] Dostupné na webových stránkách <https://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/gasset/>.

CHABÁS, Juan. *Dějiny španělské literatury*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1960.

JAY, Martin Evan, *Sigmund Freud*. Encyclopaedia Britannica, inc. [online] 22. 2. 2016. [16. 2. 2017] Dostupné na internetových stránkách:

<https://www.britannica.com/biography/Sigmund-Freud>.

KELLER, Jan. *Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, ISBN 80-86429-34-2.

LE BON, Gustave. *Psychologické zákony vývoje národů*. V Praze: Nákladem vydavatele "Rozhledů" Jos. Pelcla, 1898.

LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. Praha: KRA, 1994, ISBN 80-901527-8-3.

LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. Praha: Portál, 2016, ISBN 978-80-262-1028-3.

LE BON, Gustave. *The Psychology of revolution*. Kitchener, Ontario: Batoche, 2001.

LORENZ, Dagmar C.G. (Ed.) *A companion to the works of Elias Canetti*. New York: Camden House, 2004; ISBN 1-57113-234-1.

MALDONADO – DENIS, M. Ortega y Gasset and the Theory of the Masses. *Western Political Quarterly*. 4/3. (1961), s. 676-690.

MALINA, Jaroslav a kol. *Antropologický slovník, aneb, Co by mohl o člověku vědět každý člověk: (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění)*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2009, ISBN 978-80-7204-560-0.

MARKUS, Georg. *Sigmund Freud a tajemství duše: životopis*. Praha, 2002, ISBN 80-7185-447-6.

- MCDOUGALL, William. *An Introduction to Social Psychology*. London: Methuen & Co, 1909.
- MCDOUGALL, William. *Fysiologická psychologie*. Brno : Ústřední spolek jednot učitelských na Moravě. Praha: Dědictví Komenského, 1929.
- MCDOUGALL, William. *Psychologie: studium chování*. Praha : Bursík & Kohout, 1926.
- MCDOUGALL, William. *The Group Mind*. London, New York: G.P. Putnam's Sons, 1920.
- MIKŠÍK, Oldřich. *Hromadné psychické jevy: (psychologie hromadného chování)*. Praha: Karolinum, 2005, ISBN 80-246-0930-4.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Evropa a idea Národa: a jiné eseje o problémech současného člověka*. Praha: Mladá fronta, 1993. Váhy. ISBN 80-204-0380-9.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Úkol naší doby*. Praha: Mladá fronta, 1969, Váhy.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Úvaha o technice a jiné eseje o vědě a filosofii*. Praha: OIKOYMENH, 2011, Oikúmené. ISBN 978-80-7298-455-8.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Vzpouza davů*. Praha: Naše vojsko, 1993, ISBN 80-206-0072-8.
- PATTIE, Frank A. "William McDougall: 1871-1938." *The American Journal of Psychology*, 52/2, 1939, s. 303–307.
- PASTORE, Nicholas. "A Social Approach to William McDougall." *Social Forces*, 23/2, 1944, s. 148–152.
- PETRUSEK, Miloslav. A kol. *Dějiny sociologie*. Praha: Grada, 2011, Sociologie. ISBN 978-80-247-3234-3.
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006, ISBN 80-247-0871-X.
- ROSENFELD, Sidney. "1981 Nobel Laureate Elias Canetti: A Writer Apart." *World Literature Today*, 56/1, 1982, s. 5–9.
- SCHWARTZ, Joel. "Freud and Freedom of Speech." *The American Political Science Review*, 80/4, 1986, s. 1227–1248.
- STORR, Anthony. *Freud*. Praha: ARGO, 1996, ISBN 80-85794-93-4.
- Symbol v lidském vnímání, myšlení a vyjadřování: sborník sestavený z příspěvků přednesených na mnohooborovém semináři, který k tomuto tématu uspořádal ve dnech 5.-7. listopadu v Praze FÚ ČSAV*. Praha: Filozofický ústav ČSAV, 1992. ISBN 80-7007-033-1.
- VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK (Eds.). *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008, Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.

WEISSWEILER, Eva. *Freudové: biografie jedné rodiny*. Jinočany: H & H, 2008, ISBN 978-80-7319-070-5.

WIDENER, Alice, *Gustave Le Bon, the Man and His Works*, Indianapolis : Liberty Press, 1979, ISBN 0913966509.

*William McDougall*. [online] 20. 7. 1998. Encyclopædia Britannica, [cit. 16. 3. 2017]  
Dostupné na webových stránkách: <https://www.britannica.com/biography/William-McDougall-American-psychologist>.

## 9 Resumé

This master's thesis deals with crowd theories of chosen authors of the 1<sup>st</sup> half of 20<sup>th</sup> century. Their work fits into a period of speculative theories, which served as a base for the later formation of experiments and conceptions of crowd behavior. The emphasis is on which way authors dealt with problematics of crowd communication. The hypothetical presumption is that authors perceive communication inside crowd in different ways than communication to the crowd. Chosen authors create an interdisciplinary cross in sciences, which deals with problematics of crowd behavior.

Gustave Le Bon is the founder of crowd psychology. His interest raised from medical and anthropological research. He was inspired by the event of The French revolution and other revolutions of the 19<sup>th</sup> century.

William McDougall brought traditional ideas of British social sciences to the USA, where he became an opponent of the local school of behaviorism. He created concepts 'group consciousness' and 'group mind' which he used to tell possibility of the creation of higher psychical qualities on a similar principle as the psyche of the individual is made on based on the synergy of cells. He became one of the founders of social psychology.

Sigmund Freud is known as a physician, psychotherapist, and founder of psychoanalysis. Beside of other, he dealt with problematics of the crowd, which he considered as a consequence of pressure subconscious needs and instincts of every individual.

José Ortega y Gasset, a Spanish philosopher, refused crowd as physically existing social aggregate and he characterized crowd man based on his approach to life values and moral traits.

Elias Canetti used a number of examples from history of cultures outside Europe to depict traits, types, and characteristics of masses and their behavior. He connected existence of masses with problematics of claiming the power and characteristics of the leader which they obey.

The chosen authors perceive crowd mainly as a source of the negative social phenomenon, but they are aware of their positive influences. The most important type of communication for them is communication to the crowd from a position of a leader, which allows crowd manipulation by using emotions and suggestion. Innovative ideas of these authors have become a source of inspiration for interdisciplinary crowd theories of 20<sup>th</sup> and 21<sup>st</sup> century.